

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1922

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

IVAR SIMONSSON

ÅRG. XXIII.

HÄFT. 1—2.

INNEHÅLL.

	Sid.
Sune Hildebrand †. Av OSCAR WIESELGREN	I
Våra yngsta stadsvapen. Av ADAM LEWENHAUPT	6
Rosor eller Rutor. Av K. A. KARLINDER (m. 4 ill.)	11
Några kalenderanteckningar av Erik Sparre. Meddelade av O. WALDE	23
Riksrådet Erik Brahes chifferkalendarium, II. Av SVEN TUN- BERG	31
Nicolas De Vallari. Av IVAR SIMONSSON	39
Augustin Ehrensvärd som konstnär. Av GUNHILD BERGH	48
Jakob von Balthasar, alias Jacob Baltzar Knigge. Av OLOF GRANBERG	53
Prosten Mathias Floderus' teckning av Uppsalaprofessorerna 1809. Meddelad av GUNNAR CARLQVIST	57
Släkten Rütterskjöld, dess ursprung och närmaste anförvanter. Av OSCAR NYCANDER	74
Stockholms Helga Lekamensgilles handlingar: Gillesboken. Av GOTTFRID CARLSSON	84
Recensioner	91
Smärre meddelanden	98
Notiser	108
Frågor	108
Insända böcker	109

PLANSCHER.

Porträtt av friherrinnan Katarina Charlotta Skjöldebrand, f. Bagh.
Elva nya stadsvapen (på tre blad).

MEDDELANDE.

Genom den föregående redaktörens sjukdom och frånfälle har utgivandet av detta häfte blivit fördröjt. Undertecknad, som tillsvidare övertagit redaktionen, hoppas att årgången skall föreligga avslutad till årets slut.

Alla meddelanden rörande redaktionen m. m. ställas till undertecknad, adress Riksarkivet.

Stockholm i augusti 1922.

IVAR SIMONSSON.
Fil. lic. Andre arkivarie i riksarkivet.

Sune Hildebrand.

Det var med känslor av djup saknad och sorg som man inom den svenska biblioteksmannakåren emottog budet om Sune Hildebrands bortgång. Visserligen hade man sig bekant att hans hälsa alltid varit vacklande, men den som såg honom under hans senare tid kunde knappast undgå att lägga märke till att hans fysiska vigör såväl som hans lynne med åren undergått en avgjord förändring till det bättre. Man ville gärna tro, att han som en del andra till konstitutionen ursprungligen relativt svaga personer dock i själva verket ägde mera motståndskraft än många naturer av skenbart vida starkare konstruktion. Under sin universitetstid gjorde han däremot ett övervägande tungsint och inbundet intryck. En ständig känsla av fysisk svaghet, parad med en självkritik, inför vilken ingen av hans egna prestationer höll måttet, påtryckte honom en prägel av konsekvent misantropi, som endast relativt sällan avlöstes av lättare stämningar. I sin verksamhet som akademisk lärare torde han ej heller ha funnit den tillfredsställelse han väntat. Till sina elever trädde han aldrig i något närmare och mera

personligt förhållande. I trots av att hans undervisning allmänt erkändes vara ovanligt klar, metodisk och saklig låg det över hela hans natur ett slags noli-me-tangere-prägel, som i allmänhet verkade avvisande på adepterna inom hans vetenskap och kom dem att hålla sig på avstånd. Om han fortsatt på den akademiska banan hade han säkerligen blivit en förträfflig representant för sin vetenskap, och utan tvivel hade man kunnat vänta sig en rad värdefulla filologiska arbeten av hans hand, men någon skola hade han förmodligen aldrig bildat. Såväl hans lynne som hans intellektuella läggning skulle härvidlag ha verkat som stängande hinder, dem han ej ens med den kraftigaste personliga viljeinsats någonsin helt skulle ha förmått övervinna.

I och med Sune Hildebrands övergång till Kungliga Biblioteket inleddes en ny period i hans liv. Det arbete, med vilket han där kom i beröring, var visserligen i många hänseenden vida skilt från den rent vetenskapliga verksamhet han dittills utövat, men trots detta ägde det snarast större förutsättningar för att skänka honom tillfredsställelse. Dels stämde själva arbetets ämbetsmannamässiga karaktär gott överens med hans i grund och botten ganska byråkratiska temperament, dels trivdes han med att ha kommit in i en kamratkrets, där han redan från början måste märka att han blev på en gång uppskattad och avhållen. I det dagliga arbetet fanns visserligen åtskilligt som föga passade honom — särskilt svårt hade han att förlika sig med de tröttsamma expeditionstimmarna, som många gånger hårt frestade hans nerver — men i gengäld fann han sig dess bättre tillrätta i den inre tjänsten, det utifrån ostörda, lugna och förtroliga arbetet med böckerna. Just i och genom sitt arbete fann han också vägen till en personlig lycka, som i ännu långt högre grad än något annat bidrog till att mildra skärpan i hans lynne och skänka honom en ljusare syn på livet. Allt mer och mer började hans pessimism få en övervägande humoristisk anstrykning, kärvheten i hans sarkasmer minskades, och det misantropiska enstöringsdraget i hans karaktär försvann och lämnade rum för en viss om också något reserverad sällskaplighet. Kamratkretsen, som från början respekterat hans lynneshänriktning, fann sig under dessa omständigheter berättigad att så småningom acceptera förändringen i hans temperament; man trädde honom närmare utan att behöva frukta att besvära honom, och helt snart fann man att hans personliga särdrag, som ursprungligen gjort ett i någon mån strävt intryck, på nära håll föreföllo enbart tilltalande. Även hans självkritik fick med tiden en mindre

skarp och mera skämtsam prägel. Med ett ord sagt, han uppnådde under sina år vid Kungliga Biblioteket en sinnesjämvikt som vittnade om att han på allvar börjat försona sig med tillvaron.

Till förändringen i hans allmänna stämning bidrog utan tvivel också i högst väsentlig grad den omständigheten, att biblioteksarbetet förde honom i kontakt med det ämnesområde, som faktiskt mera än något annat fängslade honom, nämligen det historiska.

I ett hem, där intresset för historiska problem var det förhärskande, hade han vuxit upp, och känslan för allt vad som hörde till detta fack var honom så att säga medfödd. Ej sällan antydde han också en viss ånger över att han icke från början definitivt ägnat sig åt historiska studier. Då han nu emellertid genom omständigheternas makt drivits in på ett arbetsområde, som oavvisligen fordrade en ingående förtrogenhet med historisk metod och historiskt material, ansåg han det som en hederssak att genom egna arbeten visa att han, fastän ej till sin utbildning historiker, dock härvidlag ej skulle svika sin släkts traditioner. Egendomligt var också att iakttaga, med vilken påfallande lätthet han lärde sig att behärska det historiska utgivningsarbetets teknik; vad han på detta område presterat har ju också undantagslöst av den fackliga kritiken emottagits med odelat erkännande. Samma förhållande kunde iakttagas, då han genom de för några år sedan igångsatta katalogiseringsarbetena vid handskriftsavdelningen fick anledning att sysselsätta sig med uppgifter inom paleografiens område; på förvånansvärt kort tid vann han en betydande färdighet i läsning av medeltida handskrifter, och vad mera var, han fattade ett så livligt intresse för medeltidsstudiet i dess helhet att han redan började planlägga ett par publiceringsarbeten på detta område. Den medeltida tankeriktningen, särskilt skolastiken med dess fasta principiella utgångspunkter, dess logiska metod och dess utpräglade traditionalism intresserade och tilltalade honom i hög grad. Kom man in i hans arbetsrum kunde man vara förvissad om att på hans skrivbord finna ett halvt dussin band av Mignes Patrologi, ur vilka han ej sällan hämtade motiv för lärda diskurser, därvid dock gärna blandande allvar och skämt på ett sätt, som vederbörande kyrkolärare måhända ej alldeles skulle ha gillat. Stark dialektiker som han var roade det honom att med sträng konsekvens på moderna förhållanden tillämpa den skolastiska metoden. Det föreföll nästan som om han därigenom velat övertyga sig om att även de från vår synpunkt mest fjärranliggande tankegångar för gångna tider verkligen ägt omedelbar och påtaglig realitet. Att i hans

logiska deduktioner även ingick ett element av sarkasm är givet, men bakom skämtet låg likväl alltid ett djupgående och allvarligt intresse. Man hade ett bestämt intryck av att han, om en längre arbetsdag blivit honom förunnad, med säkerhet skulle hava fullföljt sin familjs traditioner även på medeltidsforskningens område.

I sina omdömen om samtida förhållanden var han i allmänhet tämligen kritisk. Någon »laudator temporis acti» var han visserligen icke, men för den demokratiska samhällsutvecklingen med dess alla konsekvenser på olika områden hyste han endast ytterst minimala sympatier. Redan det plebejiskt påträngande i den moderna andan stötte hans tillbakadragna och aristokratiska temperament. Därför närde han heller icke något djupare intresse för politiken, och om han röstade vid riksdagsmannavalen så var det mera av ett slags plikt känsla än av någon entusiasm för de framlagda partiprogrammen. Under världskriget voro hans sympatier delade. För egen del var han starkt fängslad av den franska kulturens förnäma klarhet och stränga formkänsla, element som han aldrig tyckte sig ha mött i Tyskland — om sina tyska studieår talade han utan hänförelse —, men den tyska motståndskraften kunde han ej neka sin beundran. Rent personligt var han emellertid mindre berörd av världskrigets konflikter än vad man skulle kunnat tro. Däremot gick Sveriges hållning under det finska frihetskriget honom djupt till sinnes. Att vårt land under denna kritiska period understödde Finland endast med humanitära fraser och icke med vapenmakt betraktade han som en varje svensk drabbande vanära, och återkom han sedermera någon gång samtalsvis till detta ämne var det alltid för att konstatera hur ödesdigert vårt dåvarande uppträdande påverkat hela den nu levande generationens nationella medvetande. Denna hans uppfattning verkade särskilt personligt vunnen just på grund därav att han eljest relativt sällan uttalade sig i frågor av detta slag. Nationalist av den lättrörliga och expansiva sorten var han icke, men den känsla han hyste var därför icke mindre djup och levande.

Det är alltid smärtsamt att se en bana bruten i förtid, men mera än någonsin gäller detta i fråga om Sune Hildebrand, hos vilken allt syntes tyda på att det värdefullaste av hans livsverk ännu låg framför honom. För den institution han tillhörde betyder hans bortgång en svårersättlig förlust, särskilt djupt kännbar för författaren till dessa rader, vilken under ett sexårigt oavbrutet samarbete bättre än någon annan haft tillfälle att lära sig uppskatta hans omfattande bildning, hans mångsidiga intressen och

hans rika vetenskapliga begåvning. Även Personhistoriska Samfundet har anledning att beklaga förlusten av sin intresserade och nitiske sekreterare. Om också det arbete han nedlade på redaktionen av samfundets tidskrift blev alltför kort så var det dock tillräckligt för att visa, med vilket intresse han omfattade sin uppgift.

Av de tvenne större arbeten, med vilka han vid sin bortgång var sysselsatt, utredningen av den Engeströmska handskriftsamlingens tillkomsthistoria och utgivandet av Spegels bekanta diarium, föreligger endast det senare i sådant skick att det utan mera betydande kompletteringsarbeten kan publiceras; det torde också vara att vänta under loppet av de närmaste månaderna. Vad det förra beträffar så föreligga visserligen en mängd utkast och förarbeten, men något utfört och sammanhängande manuskript existerar icke. Vid en kommande behandling av ämnet torde de befintliga excerpterna emellertid visa sig vara av särdeles stort gagn, vadan det arbete han nedlagt därpå ingalunda kan sägas hava varit utan sin nytta.

Sune Hildebrand, son av riksarkivarien Emil Hildebrand och hans maka, f. Centervall, föddes i Stockholm d. 31 maj 1879, blev student 1897, avlade 1903 filosofie kandidat- och 1908 filosofie licentiatexamen, promoverades 1909 till filosofie doktor och utnämndes samma år d. 21 juni till docent i tyska språket vid Uppsala Universitet; antogs d. 9 dec. 1912 till e. o. tjänsteman vid Kungliga Biblioteket och förordnades d. 1 okt. 1918 att därstädes upprätthålla en andre bibliotekariebefattning. Sedan d. 3 maj 1919 sekreterare i Personhistoriska Samfundet och redaktör för dess tidskrift. Gift d. 31 okt. 1914 med d. v. amanuensen vid Kungl. Biblioteket fil. lic. Anna Carlson. D. i Stockholm å Sabbatsbergs sjukhus d. 18 maj 1922.

O. Wieselgren.

Våra yngsta stadsvapen.

Av Adam Lewenhaupt.

Sedan 1912, då våra vid den tiden yngsta stadsvapen beskrevos i denna tidskrift, hava ej mindre än följande elva nya blivit fastställda:

Arvika blev stad 1911, men först i mars 1914 satte sig vederbörande i förbindelse med riksheraldikern, och det befanns då att den nya staden vid en utställning förstnämnda år präglat en minnespenning med en i det stora hela fullt acceptabel vapenbild. Med borträsande av några störande mindre detaljer föreslogs således till stadens vapen: *en häst av silver på blått fält bestrött med kuggjul av samma metall*, syftande på ortens näringsfång i äldre och nyare tid hästhandel och industri. Detta vapen fastställdes den 31 december 1918.

Avesta erhöll sina första stadsprivilegier 1641, vilka emellertid med anledning av reduktionens ingrepp redan 1686 upphävdes. Staden hade under denna tid icke något vapen. När Avesta 1919 för andra gången blev stad, fanns således intet gammalt att återuppliva. Vederbörande uttryckte då sin önskan om ett enkelt stadsvapen, som skulle tala om såväl forntid, kopparförädlingsverket, som nutid, järnverket, nämligen de officiella koppar- och järnmärkena samt Dalälven, som varit drivkraften. Med anledning härav föreslogs: *en sköld av silver med en bandvis ställd blå ström åtföljd ovan av ett rött järnmärke och nedan av ett kopparmärke i samma färg*. Fastställelse följde den 5 november 1920.

Även **Boden** blev stad 1919. På förfrågan av riksheraldikern svarades att önskemålet vore, att vapnet skulle symbolisera staden såsom fästningsstad och kommunikationscentrum. Då emellertid de flesta nya städer hava sistnämnda egenskap att tacka för sin tillkomst, och kommunikationsemlen varken äro i regel heraldisk tilltalande eller kunna i oändlighet varieras, fick detta önskemål strax förfalla. Endast det andra återstod och riksheraldikern föreslog tre svarta spetskulor på silverfält. Detta enkla och heraldiskt tilltalande vapen tilltalade emellertid ej dem det gällde. Folk-

humorn döpte spetskulorna till ölflaskor och det torrlagda Boden reagerade. En av stadens styresmän föreslog i stället följande vapen: »en över hela sköldens bredd dragen tornförsedd mur. Den tillåter sålunda ingen att smita förbi. Den anländande, vare sig vän eller fiende måste passera genom den med vindbrygga försedd porten. För vännen är den nedfälld, när ovän nalkas drages den upp. (Staden skulle således förändra vapen i händelse av krigsutbrott!) Muren behärskar den framflytande floden Luleälv. Över muren synes Karlavagnen». En målning bifogades över all denna härlighet, som strider mot tvenne grundregler. Marken, strömmen, vindbryggan, allt var i perspektiv. Färgerna mötte varandra. De voro i följd blått, rött, grått, blått, grönt och gult, det sista i ej mindre än två nyanser, fast gult ej förekommer i heraldikern annat än som surrogat för guld och grått ej alls ens som surrogat. En enkel mur är en lämplig symbol för en fästningsstad och riksheraldikern föreslog då också en dylik helst utan porttorn, således blott en krenelerad bjälke över skölden. Vid stadsfullmäktige sammanträde den 22 april visade det sig emellertid att tornet hade varma vänner och det vapen, som slutligen underställdes Kungl. Maj:t och som fastställdes den 20 september ovan nämnda år var: *en sköld av silver med en röd krenelerad mur med porttorn.*

Den stadsvapenfråga som varit mest segsliten och föranlett den största korrespondensen gäller **Hässleholm**. Samhället blev stad 1914 och ordföranden i stadens byggnadsnämnd satte sig strax i förbindelse med riksheraldikern samt inlämnade en vapenskiss, med en hasselbuske och det vingade hjulet, vilken dock ej kunde godtagas. En hel del vitt skilda förslag kommo därefter upp, delvis föranledda av stridiga viljor inom själva samhället. Järnvägsknuten borde markeras, somliga ville hava något ur Ehrenborgska vapnet, emedan herregården Hässleholm hade tillhört denna släkt, andra hade smak för hasselnötter o. s. v. och skriftväxlingen gled tidtals över från det heraldiska till det etymologiska området. Slutligen enades man dock efter sex års om och men om riksheraldikerns förslag: *en sköld av guld med ett grönt andreaskors åtföljt av fyra nötklasar av samma färg*; en kombination av stadens namn och dess egenskap av järnvägsknut. Vapnet fastställdes den 25 september 1920.

Katrineholm, som blev stad 1917, har liksom föregående sin egenskap av järnvägsknut att tacka för sin tillvaro, men då vid Hässleholm banorna korsa varandra, löpa här södra och västra stambanorna tillsammans för att förenade nå rikets huvudstad. Detta

ansågs böra markeras i vapnet, tillika med symboler för handel, industri och trädgårdsskötsel. Vapnet, det för kännaren minst tilltalande av de sedan 1903 fastställda stadsvapnen, är *en röd sköld genom ett omvänt gaffelkors av guld delad i tre fält; i första fältet en merkurieslav, i andra en hammare och i tredje en ros, allt av sagda metall*, och fastställdes den 16 augusti 1918.

Ludvika, som blivit stad 1919, fick sitt vapen fastställt den 30 januari året därpå och som följer: *på blått fält en bandvis ställd ström av silver belagt med en antik åska av fältets färg samt åtföljd på vardera sidan av en lilja av guld*. Strömmen och elektricitetens sinnebild tarva ingen förklaring. Liljorna äro hämtade ur vapen tillhörande föregående ägare Lillie och Cedercreutz.

Nässjö blev stad 1914, och då riksheraldikern satte sig i förbindelse med vederbörande visade det sig, att från ett inflytelserikt håll man som vapen önskade sig »ett näs (i en sjö förstås), i vars ytterkant förbi en kyrka i skogen ett lokomotiv susade fram» och från ett annat »ett vingat lokomotiv i guld på röd botten samt omgivet av tre i talkvistmotiv stiliserade kronor». Då emellertid dessa fantasier visats vara orealiserbara, övergavs de utan större tvekan och erkännansvärt beredvilligt. Vederbörande själva inlämnade därefter bland andra mindre tilltalande ett fullt acceptabelt förslag: *en sköld av guld med ett blått kughjul, däröver en blå chef med trenne grankottar av sagda metall*. Detta vapen fastställdes den 1 mars 1918.

Sollefteå blev stad 1917 och samma år satte sig ordföranden i stadsstyrelsen och riksheraldikern i förbindelse med varandra i vapenfrågan, varvid den senare påpekade att det gamla sockensigillet hade en fågel, troligen en kråka, samt framhöll det historiskt lämpliga att bibehålla detta vapen. Allmänna meningen i staden var emellertid ej tilltalad av detta uppslag, då kråkan vore ett föga sympatiskt djur och det vore fara värt att dess upptagande i vapnet skulle vara ägnat att nedsätta stadens anseende. Däri kan ju ligga en viss sanning för dem, som ej känna heraldikens trevliga avbildningar av ifrågavarande fågel och dess närmaste frände korpen och att mången utländsk urgammal adelssläkt med stolthet bär den i sitt vapen. Riksheraldikern ansåg sig därför ej böra hålla på sitt ursprungliga förslag så mycket mindre, som gravörerna av våra äldre sockensigiller sällan vore mästare i sin konst och att med vad som för nutidsögat mest liknar en individ av kråksläktet lika väl kunnat menats någon annan fågel.

I samband med stadsstyrelsen beslöts att det var en orrtupp som här menades. I följd därav tillställdes vederbörande följande vapen: *en svart orrtupp på silverfält.*

När frågan kom inför stadsfullmäktige blev förslaget utsatt för en förkrossande kritik såsom »himmelskriande fult», »biologisk plansch» och »löjligt». Majoriteten enade sig om att vapnet borde innehålla en bild av »den solbelysta Borgen» d. v. s. den stora nipan vid älven »infattad i den härliga nejden». Den önskade sig tydligtvis en trevlig landskapstavla. Stadsstyrelsen, som insåg det omöjliga häri, lät frågan vila och det var först efter påminnelse, som stadens av fullmäktiges majoritet formulerade önskan 1919 kom till riksheraldikerns kännedom. Nåja varför skulle ej en nipa liksom allt annat mellan himmel och jord kunna heraldiskt symboliseras? Efter det gamla Geravapnet föreslogs således alternativt med annat en gyllene »nipa» på blått fält. Men detta blev synbarligen stadens fäder alltför heraldiskt stilrent för att kunna smältas och då vapenfrågan slutligen föredrogs den 27 maj 1919 godtogo stadsfullmäktige utan diskussion — orrtuppen. Detta vapen erhöll fastställelse den 3 juni 1921.

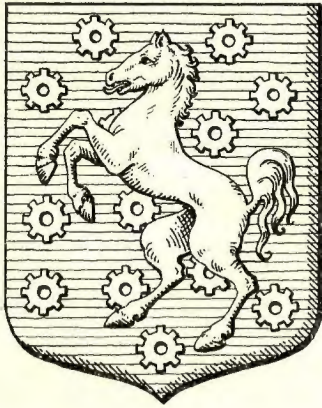
Det låg nära till hands att taga vapnet för *Tranås*, som blev stad 1919, ur namnet och med stadens godkännande föreslog riksheraldikern: *en sköld av guld med en trana i naturlig färg stående på ett grönt berg.* Självfallet håller tranan en sten — här röd — i den upplyftade klon, som heraldiska tranor alltid för sed hava, då något annat föremål ej är nämnt, och berget gjordes trekulligt enligt den tyska heraldikerns vackra mönster. Vapnet fastställdes den 24 juli ovannämnda år.

Trollhättan blev stad år 1916 och riksheraldikern föreslog till vapen: *i rött fält en balkvis gående silverström belagd med två svarta sparrar, däröver en chef av silver med en röd antik blix.* Sparren är det kartografiska tecknet för sluss. Staden förklarade sig synnerligen angenämt tilltalad av detta förslag, som den fann förträffligt och värdigt symbolisera kanaltrafiken och den elektriska kraften. Dess önskan att belasta skölden med ett eller ett par kuggjul för att än ytterligare stärka symbolerna för industrien avstyrktes lyckligen. Vapnet fastställdes den 31 dec. 1918.

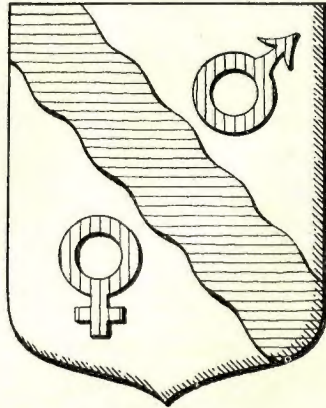
Värnamo blev stad i fjol och på en förfrågan av riksheraldikern svarade stadsstyrelsen att som önskemål vid utarbetande av vapenförslag några för orten karakteristiska förhållanden, i den mån de heraldiska reglerna det tilläte, beaktades, därvid särskilt framhållande flygsanden den s. k. Värnamo sand och Lagaån. Någon

särskilt heraldisk symbol för flygsand finnes naturligtvis ej, men med tanke på den heraldiska beteckningen, »skrafferingen», för guld var ju den metallen särdeles lämplig. Strömmen är en vacker och i den skandinaviska heraldiken omtyckt vapenbild. Då den bandvis d. v. s. snett över skölden förekommer i flera av våra stadsvapen såsom Ronneby, Motala, Huskvarna m. fl. borde den här för omväxlings skull få annan riktning. Riksheraldikern föreslog därför: *en blå bjälkvis ställd ström på guldfält*. I allmänhet bruka städernas vederbörande — naturligt nog föga bevandrade i den ädla heraldiska vetenskapen — önska likt och olik, möjligt och omöjligt i sina vapen och ju mer dess hellre. Riksheraldikern befarade också att hans förslag ej skulle tilltala dem det gällde. Det var honom därför en angenäm överraskning att stadsstyrelsen vid sammanträde den 13 juni fann förslaget både enkelt och prydligt samt enhälligt hemställde till stadsfullmäktige om dess godkännande, vilket också, ehuru ej fullt enhälligt, följde. Vapnet fastställdes den 4 november samma år. Staden är att lyckönska till att hava ett av de mest tilltalande stadsvapen i vårt land.

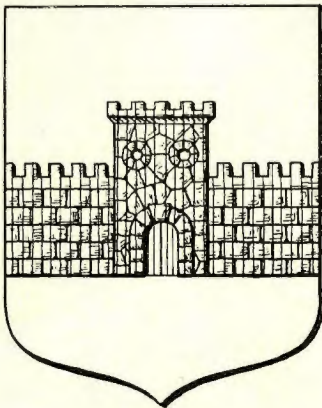

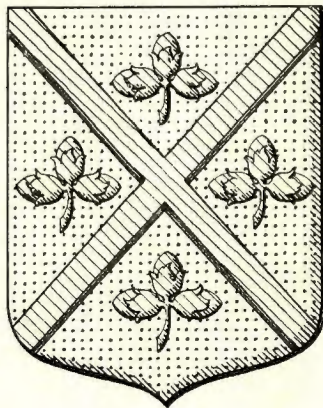
ARVIKA

AVESTA

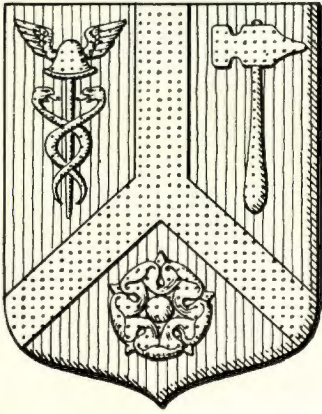

BODEN

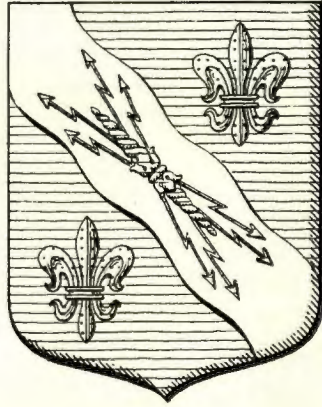

HÅSSLEHOLM

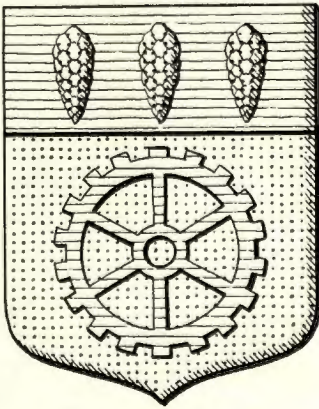

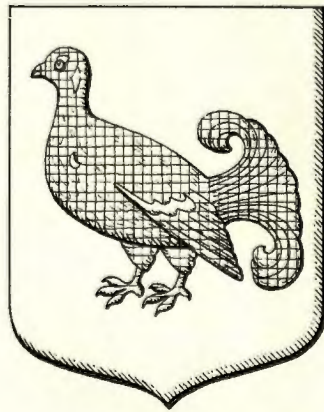
KATRINEHOLM

LUDVIKA

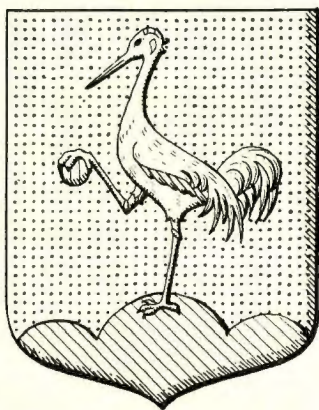

NÄSSJÖ

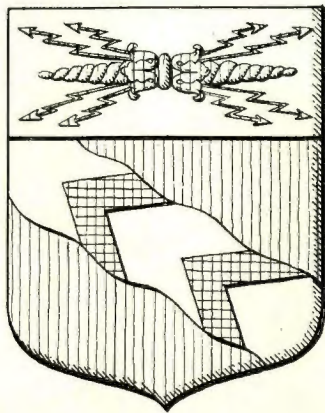

SOLLEFTEÅ

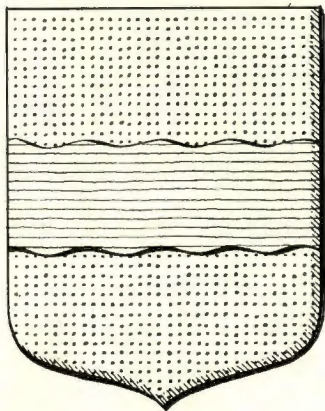

TRANÅS

TROLLHÄTTAN

VÄRNAMO

Rosor eller Rutor.

Ett medeltidsgenealogiskt bidrag

av K. A. Karlinder.

Under arbetet på en bygdebeskrivning över Altuna fick författaren anledning att även syssla med en utredning av ägarelängden till det därstädes belägna gamla frälsegodset Rävelda. Beträffande en av de äldsta från medeltidshandlingar kända ägarna, Nils Jonsson (1345—1351), visade det sig då, att man ingenstädes kunde finna hans namn i samband med något från honom bevarat sigill, och att för övrigt de meddelanden om hans släkt, som i senare tider framkommit, voro att betrakta som mindre tillförlitliga. Efterföljande framställning är därför ett försök att närmare identifiera vem han var.

Nicholaus Joonsson de reflestum köpte den 13 februari 1345 jord i Ölsta, Norrby socken, av Sigge Ingmarsson (sparre på en snedbjelke).¹ Emellertid synes Nils Jonsson ej vid denna tid hava ägt hela gården Rävelda, ty följande år, den 26 mars, köpte han av Ragualdus Joonsson (sjuuddig stjärna i en på sned delad sköld) och hans hustru Elin Oloffsdotter (Maria med barnet i en gotisk byggnad) 12 öresland jord i »ræfflæstum» i Altuna socken tillika med »tredie delen aff hosomen» för 540 mark »redha penningar».² Sigillvittne var Niels Skatman. Endast remsan till dennas sigill finnes kvar.

Att denne Nils Jonsson varit en betrodd man framgår däray, att *Nicles Joonsson aff ræfflestum* 1346 ²⁶/₈ nämnes bland de 12 män inom varje lagsaga, som under benämningen »konungens nämnd» hade att döma konungens dom³ och 1351 ¹⁹/₃ (dat. Jönköping) nämnes *Nicolaus in Reflastum armiger* bland »consiliarii dicti domini regis».⁴ För övrigt förekommer ej hans namn i sam-

¹ Sv. Dipl. 3897.

² Sv. Dipl. 4053 och 4053 a.

³ Sv. Dipl. 4108.

⁴ RYDBERG, *Sv. Tractater* etc. II. sid. 159; Dipl. Norveg. VIII, n:o 157.

band med gården och, såsom förut är nämnt, finnes sigillet ingestådes bevarat.

Huruvida den »Nicles Jones sone Knape», som jämte andra år 1342 beseglar en överenskommelse¹, att en tvist mellan grevarne av Holstein och konung Waldemar av Danmark skulle hänskjutas till kejsaren, är den samme som den ovan nämnde »Nicolaus in Reflastum armiger», kan ej avgöras, enär även å denna handling upplysande sigill saknas.²

Ehuru således ur de från denna tid bevarade handlingarna ingen upplysning kan vinnas om hans släktskapsförhållanden, uppgivas emellertid flerstädes i den äldre litteraturen Nils Jonsson och hans son Magnus Nilsson hava tillhört slakten *Tre Rosor*. Vid närmare undersökning skall dock visa sig, att denna uppgift saknar verklig grund.

Visserligen har även en så framstående medeltidskännare som K. H. KARLSSON, enligt vad hans »Genealogiska anteckningar från medeltiden»³ giva vid handen, fört nämnda personer till denna släkt. Men han anför egendomligt nog ej annat skäl för denna åtgärd än en hänvisning till »J. 19 f. 45»⁴, varest läses: »Måns Nilsson uppgives hava tillhört slakten 3 Rosor», samt ett vapen, tecknat, med underskrift: 1516 Ture Jönsson, Ridd. Wästgöta Lagman.

I UGGLAS *Svea Rikes Rådslängd* finner man uppgifter om att han tillhört slakten *Tre Rosor*. Så säges där, att »Mats Kettilmundsson 1309 . . . förde tre Rosor i Vapnet; ej såsom Grefvarne af Bogesund, eller Herrarna til Rewelstad»⁵. Han nämnes som nr »244 Nils Jonsson, til Refwelstad 1346»⁶, dock utan uppgift om vapen, och på ett annat ställe omtalas »447 Gustaf Månsson til Rewelstad och Horshaga, Riddare, Lagman i Westergötland 1413. Kon. Eric XIII cantzler 1417, lefde ännu 1432», och i en not härtill (i) gives efter en noggrann beskrivning av vapnet med de tre fembladiga rosorna följande förklaring: »Denna Ätt af tre Rosor til Horshaga bör noga skiljas från Ätten tre Rosor til Mörby»⁷. STIERNMAN uppgiver, att »Göstaferver Magnusson till Rewelstad förde i vapen tre rosor» och var »son af Måns Nilsson till Refwelstad, som gaf år 1356 morgongåfvebref.»⁸

¹ Sv. Dipl. 3659.

² *Urkundenbuch der Stadt Lübeck I*, sid. 694.

³ I riddarhuset.

⁴ *Numera Genealogica*: B 22, Riksarkivet.

⁵ Sthlm 1791, 3:dje avd. sid. 19, not .

⁶ A. a., s. 30.

⁷ A. a. s. 47.

⁸ *Svea och Götha Höfdinga-Minne*, II, Sthlm 1835, s. 94.

Som man kunde förmoda, att nämnda uppgifter hämtats ur äldre samlingar, har därför särskilt beträffande släkten »Tre Rosor» Rasmus Ludvigssons och Uppers anteckningar i riksarkivets samling »Genealogica» blivit genomgångna. Såväl i »Rasmus Ludvigssons släktbok i concept» (vol. 18, f. 13) som i hans stora släktbok (vol. 21, f. 23) har Rasmus Ludvigsson uppgjort stamtavlor över släkten. I den förra har denna beträffande Magnus Nilssons närmaste fränder följande utseende:²

Nils		
Her Göstaf Nilsson 1344 Ingegerd	Mons Nilsson til räfflesta fru Ingeborg Wlfzdötter	Fru Kristina Hollinger Karlssons 1356
 Her Göstaf Monsson lagman i Westergötland fru Mereta Joansdotter		

Stamtavlan i den stora släktboken överensstämmer alldeles med denna utom att Göstaf Nilsson här uteslutits. Utter upprepar i huvudsak denna släkttavla flerstädes, t. ex. vol. 41 (s. 40 och s. 232) samt i vol. 42 (s. 86) och vol. 43 (s. 14).²

Av det föregående torde framgå, att vi ha Rasmus Ludvigsson att tacka för upprättande av stamtavlan: *Nils—Måns Nilsson—Gustaf Månsson*. Att denna dock tydligen är oriktig i så måtto, att Gustaf Magnusson ej kan vara son till Magnus Nilsson framgår av följande skäl:

1. Magnus Nilsson till Råvelsta gifte sig den 18 februari 1356 i Stockholm med Ingeborg Ulfsdötter (tillbakaseende ulv).³ Hon var änka efter Nils Hemmingsson (lejonansikte) och gifte sig

² Överst å samma sida är, dock utan något samband med den övriga släkttavlan, antecknat till vänster: »Her Matz Kätilmundsson dapifer capitaneus Suetiæ förer och 3 roser 1319 fru aleida»; och till höger: »Johannes dictus parvus de Mörby 1299 han förer 3 roser.»

³ På de föregående släkttavlorna stöder sig säkerligen MESSENIUS i *Theatrum Nobilitatis svecana*, s. 86.

LXXXIII Genealogia
Progeniem Magni Gustavi, equitis
& consiliarij illustrans
Nicolaus de Reuelstad & c
|
Magnus de Reuelstad
|
Gustavus, E. A. & Legifer Vestrogothiæ
etc.

Hæc Nobilium progenies, stemma, virtute Majorum consecuta, ternas nimirum radio trajectas Rosas & —————
Här bör observeras, att Råvelstad ej nämnes i samband med Gustavus, ehuru han framställes såsom son till Magnus de Reuelstad.

³ R. P. 271.

sedermera för tredje gången 1362 med Harald Kase, Äktenskapet mellan Magnus Nilsson och Ingeborg Ulfsdotter var barnlöst, och mannen var död år 1360².

Gustaf Magnussons moder däremot var Cristina Gustafsdotter (sparre?), vilket tydligt framgår av ett par brev.³

2. Gustaf Magnusson kan ej heller vara son till Magnus Nilsson i ett föregående gifte, ty då denne den 14 sept. 1356 utfärdade morgongåvobrev till Ingeborg Ulfsdotter, nämnas såsom hans närmaste släktingar systemen Christina och svågern Holmger Karlsson.³

Även Rådslängdens uttryck »Gustaf Månsson till Rewelstad och Horshaga» torde vara oriktigt. Åtminstone kan han ej hava varit ägare till det förra godset före 1360, då Magnus Nilsson dog, ej heller efter 1371, då Sten Bengtsson (bjälke) var ägare till det samma.⁴

Möjligen skulle Gustaf Månsson, om det verkligen kan påvisas, att han någon gång skrivit sig »till Ravelsta», hava gjort detta på grund av några arvsanspråk på mödernet, om hans moder var dotter till Gustaf Arvidsson (sparre), vilket måhända ej heller är konstaterat. Åtminstone uppger Rådslängden (sid. 32), att »273 Arvid Gustafsson (Sparre)» skrev sig »till Ravelstad». Denna uppgift har jag ingenstädes funnit bestyrkt. Magnus Nilsson hade dock vid sin död särdeles trassliga affärer⁵ och skulle ju möjligen även hava pantsatt Ravelsta. Däröfver är dock ingenting bekant.

Emellertid har vid genomgång av »Register till Sv. riksarkivets pergamentbrev 1351—1400» Gustaf Magnusson (tre rosor), riddare och lagman i Västergötland, befunnits nämnd 78 gånger, men på intet av dessa ställen skrives han »till Rewelstad». Ej heller under den följande tiden före 1421 har jag funnit något bevis för förenämnda uppgift.

Förklaringen till Rasmus Ludvigssons och hans eftersägares misstag synes vara den, att man *visste*, att Gustaf Magnusson förde vapnet tre rosor, och *antog* på grund av namnbildningen, att han var son till Magnus Nilsson. Därav slöt man, att även

² R. P. 1815.

³ R. P. 2440 (d. ²²/11 1389) och R. P. 3041 (d. ²/11 1399).

³ R. P. 271.

⁴ STIERNMAN uppger (a. a. s. 94) om »Göstafer Magnusson till Rewelstad» att han kallas år 1417 i april »Cancellarius regni Sveciæ och var då 50 år gammal». Har Stiernman rätt, skulle G. M. således vara född 1367. Hans uppgivne fader hade då varit död i 7 år.

⁵ Han hade vid Altuna kyrka låtit sin sven slå en viss Magnus Lakabut och kom ut »fore konung Magnussa wredhe». Konungen inköpte målsägarerätten, och för att fria sig pantsatte Magnus en sin systers gård (*Riksarkivets pappersbref*, dat. 24 aug. 1385). Även sin hustrus gods hade han pantsatt (R. P. 1815).

både denne och hans fader tillhört släkten »Tre rosor». Möjligt är dock, att på Rasmus Ludvigssons tid förelegat någon tradition om ett liknande vapen, vilket skulle kunna ursäktas missuppfattningen. Härtill blir sedermera tillfälle att återkomma.

Vilken släkt tillhörde då denne konungsdomare och konungens rådsherre, vilkens sigill ingenstädes kan återfinnas under den tid, han skrev sig till »Ræflestum» (således under åren 1345—1351)? Först och främst har man att se till, vad som kan uppspåras rörande hans familjeförhållanden. Ingenstädes i pergamentsbrevet nämnes något om hans föräldrar eller syskon.

Om hans gifte däremot kan åtskilliga uppgifter erhållas. Den 2 febr. 1344 nämnes en *Nicholaus Jonsson* såsom ärvinge till domprosten Nils Magnússon (»Leopard») i Strängnäs och han beseglar dennes förlikning med Wårfruberga kloster.¹ Samme Nils Jonssons barn, *Magnus* och *Kristina*, ihågkommas i ovan nämnda Nils Magnússons testamente.² Detta är visserligen odaterat, men det står i nära samband med ett annat av $\frac{3}{6}$ 1346,³ så att det torde kunna antagas förskriva sig från detta år. I sistnämnda brev nämnes *nicholaus ionsson* av domprosten Nils Magnússon bland »fratrum meorum dilectorum». Av ovan anförda testamente framgår, att den där nämnde Nils Jonsson⁴ var just samme person, som eljes skrev sig till Råvelsta.

Att Magnus Nilsson till Råvelsta är son till Nils Jonsson, torde vara utom allt tvivel. Likaledes framgår t. ex. av Riksarkivets pergamentsbrev 1350—1400 nr 271 (se föreg.), att Magnus Nilssons syster hette Kristina. Detta överensstämmer ju med domprostens testamente. Av detta framgår också, att M. och K. voro hans systerbarn.⁵

Nils Jonsson var således gift med en till namnet okänd dotter av riddaren Magnus Marinusson (»Leopard»)⁶ och hans hustru Kristina Birgersdotter (hjorthorn), dotter till Birger Håkansson (hjorthorn) och hans hustru Ingeborg. Svågrarna voro: Finvid Magnússon, Johan M., kanik i Uppsala, innehade Simtuna prebende⁷, Nils M., den förut nämnde domprosten, Ingevald M., sedermera domprost i Strängnäs, Birger M.⁸, gift med Katarina Olovs-

¹ Sv. D. 3802.

² Sv. D. 4083.

³ Sv. D. 4082.

⁴ Sigill saknas överallt, där namnet förekommer.

⁵ Se vidare släkttavlan!

⁶ Egentligen: kluven sköld med leopard och $\frac{1}{2}$ lilja.

⁷ Altuna är nu annex till Simtuna. Råvelsta ligger i Altuna socken.

⁸ Kallas »Birger i Fällnäs».

dotter (spets från sidan)¹, Lars M., gift med Katarina Petersdotter (Porse) och Håkan M., gift 1) med Kristina Arvidsdotter (sparre) och 2) med Birgitta Finvidsdotter (delad sköld, övre fältet kluvet).² Härav framgår, att Nils Jonsson var befryndad med flere av Upplands mäktiga frälsesläkter.

I särdeles många fall kan man ur medeltidshandlingar rörande gåvor för själamässor o. d. erhålla åtminstone en ungefärlig upplysning om den tidpunkt, då en person avlidit. Någon sådan handling rörande Nils Jonsson är ej känd. Möjligen skulle man kunna våga draga den slutsatsen, att han ej levde $\frac{20}{2}$ 1352.³ Nämnda dag voro i Råvelsta samlade åtskilliga medlemmar av släkten »Leopard» m. fl., enligt vad som framgår av ett där daterat köpebrev. Nils Jonsson nämnes ej som sigillvittne, vilket han väl kan antagas hava varit, om han vistats på gården. Man föreställer sig, att ett släktmöte ej anordnats i hans frånvaro. Sigillvittnen voro fru Katarina i Fallanäs (nu Fällnäs, se ovan!), Finvid Lafurenson (sigillet bortfallet, men tillhörde säkerligen släkten »Leopard»), Ulpho Niclisson (sigillet bortfallet, men sannolikt = sparre med lilja under), Mathias Birgerson (»Leopard»), Magnus Finvidson (»Leopard»).⁴

Då det bör kunna förutsättas, att en sedermera så pass framskjuten man även i det föregående skulle i något sammanhang finnas omnämnd i handlingar från denna tid, har jag sökt att bland personer med namnet Nils Jonsson, som påträffas i trettonhundralets handlingar, identifiera Nils av Råvelsta. Namnligheten skulle kunna leda till den förmodan, att Nils Jonsson varit en broder till säljaren av gården, Ragvald Jonsson (7-uddig stjärna).

Men om så varit fallet, skulle det sannolikt hava framgått av köpebrevets innehåll. I detta nämnes dock ingenting om släktskap mellan köparen och säljaren. — Nu förekommer visserligen på 1360-talet en Niklis Jonsson (7-uddig stjärna). Denne är enl. K. H. Karlsson son till Johan Karlsson och kallas 1360 »magh» till herr Erengisle Sunesson (båt), var 1364 (under)-lagman i Östergötland samt tillbytte sig 1362 jord i Svinesund (nu Svensksund) av sin frände domprosten Mathias i Västerås och giver Bro i Varnums s:n i utbyte.⁵

Men det förefaller i hög grad osannolikt, att östgöten Nils Jonsson skulle vara samma man som ägaren till Råvelsta. Denne

¹ Kallas »Katarina i Fällnäs».

² Samtliga ovanstående genealogiska uppgifter enl. K. H. Karlssons anteckningar.

³ Dateringen osäker, Sv. D. 4791.

⁴ Sigillet bortfallet.

⁵ Även sonen Jon Nilsson, var bosatt i Östergötland i Skärkinds härad.

skulle i sådant fall på gamla dagar — han bör 1360 vara minst 50 år, ty sonen gifte sig 1356 — hava ingått nytt giftermål, flyttat över till annat landskap och där blivit lagman. Intet skäl föreligger för antagandet, att Nils Jonsson i Råvelsta tillhört en släkt, som fört 7-uddig stjärna i vapnet.

Namnet Nils Jonsson förekommer på rätt många ställen i pergamentsbrevet före 1345 och avser tydligen flere personer. Åtskilliga av dessa kunna av skäl, som här ej torde vara nödigt angiva, ej komma i fråga. I det följande skola anföras några handlingar, som med viss sannolikhet avse en och samma person, vilken mycket väl kunnat vara den blivande ägaren till Råvelsta.

Den 3 november 1325 utfärdar riddaren Peter Ragvaldsson (tre rutor) en överlåtelsehandling med full äganderätt å gården »Hialændistadha» (Jolmstad?) i Dingtuna socken, Västmanland, till sin väpnare (»viro honesto famulo² meo») Nicholaus Jonsson.² Som intet pris uppgives, och ingenting nämnes om betalning, är här tydligen ej fråga om något slags köp. Samma år den 29 november säljer emellertid Nils Jonsson för 120 mark penningar ett markland jord i »Hyalandastadh» till fru Rangborg, änka efter riddaren Folke Jonsson (Lejonörn), vilken jord han fått med sin hustru (»quam cum consorte mea dilecta habueram»)³. Egendomligt nog nämnes ej hustruns namn. Möjligen är hon död vid handlingens upprättande. Nils Jonssons sigill finnes ej bevarat å någondera handlingen. Sigillvittnen vid köpet voro 1) Knut Jonsson (Lejonörn), Folke Jonssons frände; 2) Erik Valdemarsson (3 springande leoparder), den förres måg; 3) Peter Ragvaldsson (se ovan); 4) Greger Magnusson (två ginbalkar), lagman i Västmanland—Dalarna; 5) Anund Rörriksson (hjälm med horn utan prydnader, utan sköld), fru Rangborgs måg; 6) Olauus Haqonsson (utan sigill). Då släktingar oftast voro närvarande vid köp, och då köparens släkt representeras av n:r 1, 2 och 5, så återstå utom lagmannen (n:r 4) n:r 3 och 6 som representanter för Nils Jonssons släkt. Olauus Haqonssons släktförhållanden torde ej vara uppklarade. — Hos n:r 3, Peter Ragvaldsson, var Nils Jonsson vid denna tid väpnare. Huruvida något släktskapsförhållande förefunnits dem emellan, torde ej kunna direkt påvisas.⁴ Båda namnen påträffas dock

² Famulus användes i medeltidslatinet i samma betydelse som lat. valetus, armiger, scutifer; fr. escuier; tyska Schildknecht. (DU CANGE, *Glossarium media et infimæ latinilitatis*, III, sid. 202, VI 142, 728).

³ Sv. D. 2538.

⁴ Sv. D. 2544.

⁴ Likheten i fråga om sigill torde ej böra förbises. Se sid. 23, fig. 3!

även i ett annat dokument, nämligen i herr Mats Kettilmundssons bekanta testamente (år 1326).¹ I detta testamenteras bl. a. till Peter Ragvaldsson och hans hustru vardera 1 timmer mårdskind och till en Nils Jonsson 60 mark penningar.

Man kan förmoda, att de personer, som omnämnas i testamentet och ej hört till hans husfolk, antingen gjort testator synnerligen stora tjänster eller stått i något slags släktskapsförhållande till honom. Följaktligen kan man vänta, att åtskilliga av de uppräknade personerna skola vara sinsemellan befryndade. Det visar sig också, att bland de med gåvor hägkomna flera släktgrupper kunna iakttagas. Här må anföras några av dessa, som i detta sammanhang kunna vara av intresse.

I. Åtskilliga medlemmar av den släkt som förde hjorthorn i vapnet och bland dem *fru Kristina Birgersdotter*, änka efter riddaren Magnus Marinusson (leopard).² Hon var, såsom i det föregående visats, svärmoder till Nils Jonsson i Rävelsta.³

II. Medlemmar av släkten »Leopard». Utan tvivel voro de i testamentet nämnda Birgerus Magnusson och Laurencius Magnusson söner till nyss nämnda fru Kristina och således svågrar till Nils Jonsson av Rävelsta.⁴ Då denne, såsom nämnts i det föregående, uppräknas bland domprosten Nils' »bröder», så förefaller det ej osannolikt, att han ihågkommit i testamentet såsom medlem av familjen »Leopard».

III. Peter Ragvaldsson (tre rutor) och hans måg, Karl Näs-konungsson (delad sköld).

IV. a) Nicolaus skatman (tre trappskurna rutor i en rad på sned), b) dennes moder (»matri suæ»), c) nicolaus jonsson, d) Olov skatmans små barn (»infantulis olai skatman»).⁵

Sammanställningen Nils Jonsson—Nils Skatman förekommer utom på detta ställe ytterligare två gånger, nämligen dels vid det förut nämnda köpet av Rävelsta, då Nils Skatman ensam är sigillvittne, och dels i kon. Magnus brev rörande utnämningen av »konungsdomare» i Uppland, daterat ²⁶/₈ 1346, där de också uppräknas näst intill varandra. Sammanlagda torde de anförda omständighe-

¹ Sv. Dipl. 2601; HILDEBRAND, *Sveriges historia II*, 1905, sid. 193.

² »Domine Cristine, relicte domini M. Marinusson».

³ Enligt K. H. Karlssons anteckningar om släkten »Hjorthorn» kan dit föras även följande: thyrmerus jngelsson, thørnerus mathisson, haquinus mathisson, domina jngeburgis mætsdotter, domicella birgitta mathisdotter och birgerus algozson.

⁴ Se släkttavlan.

⁵ Denna del av testamentet lyder: — — »nicolao skatman curiam hildhinsbergh et C marchas denar., matri suæ curiam atleastæ, nicolao jonsson LX marchas denar., infantulis olai skatman V timbrias variorum» — — —.

son som Nils Skatman?» och om den senare: »Är måhända samma person som Nils Jonsson?»

Att Hildebrands förmodan är oriktig, torde vara påtagligt. H. har naturligtvis i detta sammanhang ej haft någon anledning att befatta sig med Nils Jonsson av Rävelda, vilken saknade sigill, ej heller med Nils Jonsson i Mats Ketilmundssons testamente, om vilken gäller detsamma. Om däremot med största sannolikhet den förre är samma person som den senare, måste Hildebrands anmärkning tvivelsutan förfalla. Eljes skulle ju å anförda tre ställen jämte varandra nämnas *en* Nils Jonsson, vilken saknade sigill, och en annan Nils Jonsson, som 1326 och 1346 kallade sig Skatman, men däremot 1329 och 1337 ej använde detta namn.² För övrigt förekommer namnet Skatman tidigare. En Ingevald Skatman har sin gravsten med årtalet 1299 vid Simtuna kyrka.

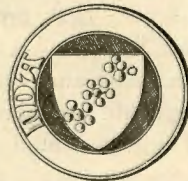

Fig. 3. Ett av Peter Ragvaldssons sigill.² Fig. 4. Ett av Mats Ketilmundssons sigill.³

Utän tvivel torde väl i stället förklaringen vara den, att Nils Jonsson och Nils Skatman tillhörde samma släkt, ehuru deras inbördes släktskap nu ej kan påvisas. Om således Nils Jonsson, som förde de tre trappskurna rutorna, tillhörde samma släkt som Nils Skatman, och den senare i egenskap av ensamt sigillvittne vid köpet av gården tvivelsutan stått i släktskapsförhållande till Nils Jonsson av Rävelda, så torde med rätt stor sannolikhet den förstnämnde vara samma person som ägaren av Rävelda, och således skulle Nils Jonsson av Rävelda fört vapnet *tre trappskurna rutor*. (Se fig. 1!) Möjligen hade någon tradition om vapnets utseende varit känd av Rasmus Ludvigsson, fastän det tolkats som tre rosor, varefter denne genealog dragit en av de förhastade slutsatser i fråga om släktskapsförhållande, för vilka han nu är beryktad.⁴

² Nils Skatman levde ännu 1353, och var då häradshövding i Simtuna härad. (R. P. 134).

³ HILDEBRAND, *Sv. sig. fr. Medelt.* 3: 344.

⁴ » » » » » 3: 311.

⁴ ROSMAN, *Rasmus Ludvigsson som genealog.*

Utan att därav draga några slutsatser anföras här till sist för jämförelse ett par sigill, tillhöriga tvänne av de i det föregående omnämnda personerna, nämligen Peter Ragvaldsson (fig. 3) och Mats Ketilmundsson (fig. 4).

Sammanfattning: Nils Jonsson (tre trappskurna rutor i rad snett över skölden) är 1325 väpnare hos riddaren Peter Ragvaldsson (tre rutor), är då redan gift och erhåller antagligen på grund av hustruns släktförhållanden en gård i Dingtuna. Västmanland. Denna gård säljer han ånyo samma år. Påföljande år blir han av Mats Ketilmundsson testamenterad en summa penningar. 1329—1337 synes han vara bosatt någonstädes i södra Fjärdhundra. Han nämnes 1344 som arvinge till domprosten Nils i Strängnäs, köper 1345 en gård¹ i Ölsta, Norrby socken², och 1346 12 öresland i Rävelsta, Altuna socken.² Han äger troligen större delen av gården redan 1345. Till »konungsdomare» utnämnes han 1346 och tillhör 1351 konungens råd. Är troligen död 1352.

Gift med en dotter till riddaren Magnus Marinusson (leopard och $\frac{1}{2}$ lilja) och hans hustru Kristina Birgersdotter (hjorthorn).

Barn: *Kristina*, gift med Holmger Karlsson (tillbakaseende ulv). Deras dotter Katarina var gift med Sten Benktsson (bjälke), vilken 1371 innehade Rävelsta.

Magnus, gift med Ingeborg Ulfsdotter (tillbakaseende ulv), änka efter Nils Hemmingsson (lejonansikte). Äktenskapet var barnlöst.

¹ 10 öresland.

² Västmanlands län, Fjärdhundradelen.

Släkten som förde klaven sköld med leopard och $\frac{1}{2}$ lilja under förra hälften av 1300-talet.¹

Magnus Marinusson. Riddare, (nämnes 1293—1308) g. 1304 m. **Kristina Birgersdotter** (hjorthorn),
dotter till Birger Håkansson (hjorthorn) och hans hustru Ingeborg. 3

<p><i>Finvid Magnusson</i>, (nämnes 1304—1310). »Con-sanguineus» till biskop Styrbjörn i Strängnäs. g. m... Änkan sedan g. m. Magnus? (Vinstorpa ätt)</p>	<p><i>Johan Magnusson</i>, (nämnes 1304—1310). Kanik i Uppsala 1305, magister i 1307. Innehade <i>Simtuna präbende</i>. Gör testamentet i Orleans.</p>	<p><i>Nils Magnusson</i>, (nämnes 1307—1349). Domprost i Strängnäs 1323, gör sitt testamente 1346, »con-sanguineus» till Stefan Röriksson,³ Torsten Simpa och Holmger Jonsson på Strand.⁴</p>	<p><i>Ingevald Magnusson</i>, (nämnes 1307—1351). Kanik i Strängnäs 1323, domprost därstädes 1351, gör sitt testamente 1348, »consanguineus» till biskop Styrbjörn i Strängnäs.</p>	<p><i>Birger Magnusson</i>, (nämnes 1325—1349). Riddare, bosatt i Fällnäs, † 1352.⁵ Gift 1334 m. <i>Katarina Olovsdotter</i> (spets från sidan)⁶ dotter till Olov Styrbjörnsson.</p>	<p><i>Lars Magnusson</i>, (nämnes 1330—1343.) Riddare. Ingår mot slutet av sin levnad i Eskilstuna kloster, † 1374. (Sigill: hjälm). Gift 1329 m. <i>Katarina Petersdotter</i> (Porse).</p>	<p><i>Håkan Magnusson</i>, (nämnes 1330—1343). Riddare, † 1346. Gift 1) 1330 m. <i>Kristina Arvidsdotter</i> (sparre). 2) m. <i>Birgitta Finvidsdotter</i> (de-lad sköld, övre fältet kludet). Hon överlevde mannen.</p>	<p><i>En dotter</i>, gift m. <i>Nils Jons-son</i> i Rävelda. <i>Magnus Nilsson</i> i Rävelda. Gift 1356 m. <i>Ingeborg Ulfsdotter</i> (tillbakasende ulv), dotter till Ulf Filipsson, som var gift med Stefan Rörikssons dotter (2 sparrar). Barnlös. <i>Kristina g. Holmger Karlsson</i>, tillbakasende ulv), son till väpnaren Karl Filipsson. <i>Katarina</i>. Gift 1371 med riddaren <i>Sten Bengtsson</i>⁸ (2 hjälm under hjälm). <i>Ågde Rävelda</i> 1371.⁹</p>	
<p><i>Magnus Finvidsson</i>² (nämnes 1344—78). Lagman i Södermanland † 1379.</p>	<p><i>Birgitta</i></p>	<p><i>Mathias</i>, (nämnes 1352—56).</p>	<p><i>Magnus</i>, (nämnes 1360).</p>	<p><i>En dotter</i>.</p>	<p><i>En dotter</i>.</p>	<p>1. <i>Arvid</i> (nämnes 1346—1350).</p>	<p>2. <i>Magnus dotter</i>⁷</p>	<p>2. <i>En dotter</i>⁷</p>

¹ Släkttavlan grundad på K. H. Karlssons anteckn. fr. medeltiden. — ² Magnus Finvidsson kallar Ragvald Magnusson av vinstorpaätten för sin broder (R. P. 918, 1084). — ³ Stefan Röriksson (2 sparrar) var morfader till Ingeborg Ulfsdotter, som gifte sig med Magnus Nilsson i Rävelda. Stefan Rörikssons fader, Rörik Stefansson, var troligen måg till Filip Törnesson (hjorthorn). — ⁴ Holmger Jonsson (snedbjälke) var systersson till Finvid Laurensen (»Leopard», men troligen en annan gren än föregående). Denne Finvid Laurensen torde (Genealogica 75, fol. 50, R. A.) varit styvfader till en Ingevald Skatman, vilken sannolikt var en av de »infantuli Olavi Skatman», som nämnes i Mats Ketilmundssons testamente. Enligt en för övrigt obestyrt, och som det förefaller, i några fall mindre tillförlitlig släkttavla över »Åtten Leopard» i Sandbergska samlingen F F 15614, Tab. 3 (Kammararkivet) skulle Olov Skatmans änka, Kristina (Cicilia) Petersdotter varit omgift med Finvid Laurensen. — ⁵ Birger Magnusson nämnes (Sv. D 4055) som »consanguineus» till Ingeborg Torstensdotter, vilken omtalas i domprost Nils Magnussons testamente. Hon var troligen gift med den Ulf Nilsson (sparre) med lilja under, vilken är sigillvitne i ett brev, daterat Rävelda d. 20 febr. 1352. Se sid. 19! — ⁶ Birger Magnusson och Katarina Olovsdotter kallas »Birger i Fällnäs» och »Katarina i Fällnäs». — ⁷ Gift med Bengt Stensson (»Natt och dag»). — ⁸ Sten Bengtsson var son till riddaren och riksrådet Bengt Turesson och Ingeborg Magnusdotter (»Lejon»), den heliga Birgittas systerdotter. Hon blev sedermera omgift med jarlen Erengisle Sunesson (båt). — ⁹ R. P. 1015.

Några kalenderanteckningar av Erik Sparre.

Meddelade av **O. Walde.**

Av 1500-talets historiska samlare intar rikskansleren Erik Sparre jämte sin frände Hogenskild Bielke det främsta rummet, och de av dessa bägge rådsherrar hopbragta serierna av historiska urkunder i original eller avskrift innehålla ett ovärderligt material till vår äldre historia. Dessa urkundssamlingar, i den mån de ännu äro bevarade, hava vi att söka framför allt i Riksarkivet, där de genom Karl IX:s beslag kommit att hamna; dock finnes i fråga om Hogenskild Bielkes papper viktiga delar på andra håll, i synnerhet i Uppsala universitetsbibliotek.

Utom de rent historiska handlingarna påträffas i dessa samlingar en del papper av mera privat natur, hänförande sig framför allt till det genealogiska området. Hos de nämnda herrarna liksom hos adeln över huvud var den egna släkten och dess öden alltid föremål för livligt intresse. Den genealogiska forskningen spelade därför i deras samlarverksamhet en viktig roll, utförliga släktböcker med genealogiska tabeller upplades, släktvapnen avmålades, betydelsefulla data i släktens liv antecknades o. s. v. Mycket av det material som på detta vis framskaffades och ordnades, har senare gått förlorat, annat har råkat i glömska, en del är bevarat och utnyttjat av nyare forskare.

Av Erik Sparres genealogiska samlingar finnas flera nummer upptagna på den av honom själv ur minnet gjorda förteckningen över den del av hans papper, som vid hans flykt till Polen 1597 lämnats i förvar hos Heinrich Huussmann i Stockholm och som senare beslagtogs av hertig Karl. I denna förteckning uppräknas bl. a. »Slechteböcker och register», »en stoor och tiock schrefwen slechtebook med ättskilelige slecht register och zedler inne vdij», »item dessföruten stoore och många slechte register».¹ Dessutom ingår

¹ Förteckningen är avtryckt av GÖDEL i hans undersökning av Erik Sparres litterära samlingar i festskriften till Claës Annerstedt 1914, s. 176 ff.

häri faderns, Lars Siggesson Sparres stora minnesbok, som nu finnes i Riksarkivet och jämväl innehåller en del genealogica. Av Erik Sparres egen hand föreligger i denna volym ett par smärre släktanteckningar, som ansluta sig till de av fadern gjorda och vilka alla publicerats av Peringsköld i hans edition av Anna Fickesdotter Bylous Chronicon genealogicum, tryckt i Stockholm 1718 efter den av Lars Siggesson i nämnda kopiebook gjorda avskriften.¹ Anna Fickesdotters uppteckningar äro jämte Lars Siggessons och Erik Sparres avskrivna för Hogenskild Bielke i dennes samlingar och försedda med hans egenhändiga rättelser och tillägg.²

Några släktuppteckningar av Erik Sparres egen hand utöver de nu nämnda har jag ej funnit bland hans papper. Emellertid bruka dylika anteckningar ofta vara förda i någon tryckt bok, familjebibeln, en almanacka, t. ex. Georg Ebers vitt spridda kalendarier, eller något annat därmed jämförligt arbete, vadan det är att vänta att, om sådana anteckningar funnits, de kommit att följa biblioteket och ej det för staten beslagtagna arkivet. Tyvärr synes saken förhålla sig så att Erik Sparres bibliotek till större delen är försvunnet. Säkerligen har han som en lärdd och högt kultiverad renässanspersonlighet i likhet med t. ex. sin kollega i rådet Hogenskild Bielke ägt en för sin tid ganska ansenlig boksamling. Men i motsats till vad fallet är med denne senares bibliotek, av vilket fortfarande betydande, för lärdoms-historien synnerligen givande rester finnas kvar, har det tills dato icke lyckats att återfinna Erik Sparres böcker, undantagandes en eller annan volym. Ett dylikt enstaka fynd är det som givit anledning till här föreliggande meddelande.

Vid en för ett par år sedan vidtagen undersökning av Astro-nomiska observatoriets i Uppsala bibliotek påträffade jag en tryckt volym med en del skriftliga uppteckningar, vilka jag omedelbart redan av stilen kunde konstatera härröra från Erik Sparres hand. Boken, en i gulvitt svinskin med typiska 1500-talsblindpressningar bunden kvartvolym, innehåller Johannes Stadii Ephemerides ab anno 1554 vsque ad annum 1600, tryckt i Köln 1570. Att volymen i fråga tillhört Erik Sparre framgår utom av anteckningarnas innehåll även därav, att han på frampärmens insida inskrivit sitt namn Ericus Sparre jämte året 1576, det år han förvärvat eller låtit binda boken. Emellertid är efternamnet senare bortskrapat och endast rester av

¹ Anna Fickesdotters original var vid detta tillfälle förkommet — det hade tidigare funnits i Antikvitetsarkivet, varifrån det »af en wetgirig man vthlântes», säger Peringsköld i sin dedikation till Erik Axelsson Sparre, s. 4.

² Cod. Ups. E. 131, fol. 507—527.

de två första bokstäverna äro fortfarande synliga.¹ Troligen är boken bunden i Stockholm av den på 1570-talet där verksamme Hans Düsterbach eller Hans Buchbinder från Wittenberg, ty flera av de till bandets dekorerings använda rullstämplarna äro gemensamma med dem som finnas på andra band, vilka ansetts ha utgått från denne bokbindares verkstad, framför allt den stämpel som innehåller bokbindarens monogram HB.² Bokens närmaste öden, sedan den kommit ur Erik Sparres ägo, äro okända, men förmodligen någon gång under första hälften av 1700-talet har den kommit i astronomie observatorn Olaus Petri Hjorters händer och med dennes bibliotek skänkts till observatoriet i Uppsala.³

Varje år av Ephemeriderna inledes av ett titelblad, som endast innehåller några tryckta ord, medan resten av bladet är blankt. Detta utrymme har Erik Sparre utnyttjat för varjehanda till vederbörande år hörande anteckningar, huvudsakligen av släkthistorisk art, men i sammanhanget förekommer även ett och annat uttalande av politisk natur, särskilt belysande för förhållandet mellan konung Johan III och högadeln. Viktiga upplysningar utöver redan kända fakta lämna dock icke dessa anteckningar. Det förefaller sannolikt, att en stor del av dessa, av vilka ett par äro gemensamma med dem i Lars Siggessons minnesbok, äro nedskrivna flera år senare än de händelser de skildra. Att döma av de politiska uttalandena är huvudinnehållet troligen inskrivet först efter 1590, ehuru den första anteckningen rör händelser som timat 1554. Under alla förhållanden torde ingen anteckning vara gjord före 1576 eller det år boken inbunds. Samtliga anteckningar äro skrivna med Erik Sparres vanliga kultiverade och drivna, från år till år endast obetydligt varierande stil.

En sak som i fråga om äldre släktuppteckningar har sitt bestämda intresse är barnens namngivning. Det är en i de flesta länder, även i Norden, under äldre tider genomförd regel att barn uppkallas efter föräldrarnas närmaste avdöda släktingar. Detta namnskick sammanhänger med en gammal tro på själavandringen; den namngivande släktingens själ gick över i barnet, som sålunda ärvde

¹ Att utplånandet av namnet skett med bestämd avsikt att bortsopa spåren av bokens tidigare ägare, synes framgå därav att i en av de i volymen förekommande skrifliga anteckningarna, där Erik Sparre nämner sin svärfar, Per Brahe, även dennes namn bortsrapats.

² Se WALDE, *En svensk boksamlare från Vasatiden* (i Uppsala Universitetsbiblioteks Minneskrift, 1921) s. 254 f. och där citerad litt.

³ Den bär där signum Coll. Hjorth. K. 4. 298.

dennes egenskaper. I följd av denna tro gick det naturligtvis icke an att uppkalla en ännu levande släkting, då detta skulle medföra att denne tvinnade bort och miste sin kraft allteftersom barnet växte till.¹ Ett dylikt uppkallande av ännu levande nära släktingar, faderns eller moderns föräldrar t. ex., har av dessa betraktats som en grov förolämpning eller som ett försök att få dem ur livet.² Denna själevandringstro synes dock endast gälla i fråga om släktingar i rakt uppstigande led, vadan en uppkallelse efter andra levande personer t. ex. höga herrar som man ville hedra, ingalunda är ovanlig under 1500-talet.

Då det här omtalade namnskicket ännu under 1500-talet synes vara åtminstone tämligen konsekvent genomfört, är det naturligtvis av synnerlig vikt för den genealogiske forskaren att ha uppmärksamheten riktad härpå, när ett dylikt aktpågivande otvivelaktigt kan bidra till att ge klarhet i fråga om ovissa dödsdata. Dock måste man i dylika fall draga sina slutsatser med en viss försiktighet. Om en person uppkallas med ett visst namn, buret av någon nära släkting, bör man icke utan vidare antaga att denne då är död. Det kan nämligen hända att barnet i detta fall uppkallats efter någon annan med samma namn. Det är naturligen icke namnet såsom sådant, vilket blir föremål för uppkallning, utan det är en viss namnbärande person själv, som uppkallas och ger sitt namn åt en annan individ. Därför kan en av Erik Sparres söner erhålla namnet Johan, ehuru han har en farbroder med detta namn i livet. I detta fall är det nämligen icke farbrodern som uppkallats, utan förmodligen konung Johan III, när barnet föddes på Vadstena slott, där modern befann sig som konungaparets omhuldade gäst under makens, Erik Sparres, mission till Polen. Även andra av den svenska konungafamiljens medlemmar bli föremål för uppkallande i den talrika Sparreska barnskaran; sålunda erhåller 1591 en då född son namn efter den unge polske konungen Sigismund, detta ehuru Erik Sparre, såsom även framgår av hans anteckningar, ingalunda hade anledning att vid nämnda tillfälle vilja visa konungafamiljen en dylik uppmärksamhet. Efter mötet i Reval var han allt fortfarande i onåd hos Johan III och av denne i väsentlig grad

¹ Om hithörande frågor se utförligare TROELS-LUND, *Dagligt Liv i Norden*, Bog 8:8, STORM, *Vore Forfædres Tro paa Sjælevandring og deres Opkaldelsesystem* (i Arkiv f. nord. Filologi, 9, 1893, s. 199—222) o. SECHER, *Opkaldelsesskikke i østjyske Bondeslægter* (i Meddelelser fra det danske Rigsarkiv, 1, 1918, s. 471—520).

² Sådan har folktron i Norden varit mångenstädes ända in i våra dagar. Se t. ex. JUNGE, *Den nordsjællandske Landalmue*, uppl. 1915, s. 254; SJÖBORG, *Blekinges historia*, I, s. 144; FEILBERG, *Ordbog over jyske almuesmål*, 2, s. 675.

berövad sin rörelsefrihet. Tydligen ville han dock icke låta sonen vedergälla vad fadern brutit eller ville han genom den uppmärksamhet som namngivningen otvivelaktigt innebar, stämma konung Johan mildare. Även hertig Karl synes egendomligt nog ha blivit föremål för uppkallande i den Sparreska familjen, ty yngste sonen, den 1595 födde Carl Sparre, är sannolikt nämnd efter hertigen, med vilken Erik Sparre den tiden dock ingalunda stod på bästa fot. Då emellertid namnet Karl enligt ättartavlorna tidigare icke synes förekomma i de med Erik Sparre eller hans gemål närmast befryndade familjerna, vare sig i själva Sparre-släkten, eller ätterna Brahe, Stenbock, Trolle och Bielke, förefaller det troligt, att yngste sonen uppkallats efter hertig Karl.

Erik Sparres och Ebba Brahes äldsta barn, den 1580 födda dottern Brita, är uppkallad efter sin farmor Brita Trolle († 1566), det närmast följande, en son, väntar man skulle få farfaderns namn Lars, då Lars Siggesson Sparre redan 1554 avlidit. Emellertid blir barnet döpt till Gustav, tydligen efter mormors far, Gustav Stenbock. Sannolikt är att man med namnuppkallningen varannan gång ville hedra faderns, varannan gång moderns släkt. Troligen var namnskicket även i detta avseende traditionsbundet. Enligt Anrep är det följande barnet en son, Påwel, men denne är icke nämnd av Erik Sparre själv, och namnet förekommer icke heller i de med Sparre- och Brahesläkterna närmast befryndade familjerna. Därefter följer i ordningen den 1584 födda dottern Beata, uppkallad efter sin föregående år avlidna mormoder, Beata Stenbock. Följande år 1585 föddes även en dotter, som får sin farmors mors, Malin Gyllenstiernas namn. År 1587 föddes sonen Johan, som nämnt uppkallad efter Johan III, och följande är en dotter Catharina. I fråga om hennes namngivning äro vi på osäkrare mark, ty om den nyss påpekade regeln att icke uppkalla ännu levande släktingar verkligen konsekvent genomförts, skulle barnet icke ha blivit nämnt efter änkedrottning Catharina Stenbock, som var närvarande på Sundby vid barnets födelse. Denna var nämligen moster till Ebba Brahe, barnets moder, och borde alltså icke uppkallas i levande livet. Kanske föreligger här dock ett undantag från regeln. Den närmast följande sonen, den 1590 födde Lars, uppkallas efter farfadern, Lars Siggesson Sparre, och den därpå i ordningen kommande efter konung Sigismund, ehuru vi bort vänta att han skulle fått sin morfaders, Per Brahes namn. Denne hade nämligen avlidit år 1590, och Sigismund Sparre föddes 1591. Men detta uppkallande hade kanske sina politiska skäl. Först den nästföljande sonen, den

1592 födde Per, får morfaderns namn. År 1593 föddes ännu en son, Ture, uppkallad efter sin farmors far, Turé Trolle, och 1595 det tolfte och sista barnet, den förmodligen efter hertig Karl uppkallade Carl Sparre.

En annan sak i fråga om namngivningen, som i detta sammanhang intresserar, är antalet namn. Även härutinnan visar tiden till omkring 1600 en viss skillnad mot den följande, i det nämligen varje barn tidigare erhåller blott ett namn. Bruket att ge flera förnamn är alltså av tämligen sent datum, och detta mod liksom så många andra har här i Sverige sannolikt utgått från kungafamiljen och hos denna i sin ordning från dess tyska släktingar. Bland de allra första som i Sverige uppträda med två förnamn är Gustav II Adolf, som vid sin födelse 1594 erhöll namnet Gustav efter farfadern, och Adolf efter morfadern, hertigen av Holstein-Gottorp, bägge avlidna. Även Gustav Adolfs helsyskon Maria Elisabeth och Karl Filip erhöles två namn. Granskar man ättartavlorna, skall man emellertid finna, att namnskicket fortfarande varit starkt konservativt, att sålunda tvånamnssystemet under hela 1600-talet tillhör undantagen, och att av dessa undantag den övervägande procenten bär kvinnliga namn. Först under 1700-talet blir två eller flera förnamn vanliga. Av Erik Sparres barn ha alla såsom är att vänta blott ett förnamn; i hans ättegren dyka två förnamn först upp i nästa generation, men även där sparsamt och blott bland de kvinnliga släktmedlemmarna, sålunda hos sondottern Maria Elisabeth Carlsdotter Sparre (f. 1623), tydligen uppkallad efter den nyssnämnda prinsessan, Gustav Adolfs syster samt hos dotterdottern Maria Eleonora Soop (f. 1621), uppkallad efter Gustav Adolfs gemål.

Anno 1554 afsompnede den Ädle och Welborne Herre her Larsz Siggesson Sweriges Rijkes Marsk på Orebroo om en fredag som war den 12 Januarij och wartt der sammstedes begrafwen.

Anno 1566 Afsompnede den Ädle och Welborne Frw Birgitte h:r Ture Trolles dotter, herr Larsz Siggessons huszfrw på Sundeby den 25 Octobris och wartt begrafwen i Orebro kyrkie den 3 Nouemb: der nest efter.

Samme Åhr afsompnede tuå mine Systrer Jomfruer: Anna och Margarete: den förste den 7 Octob: den andre den 3 Nouembris och blefwe både begrafne i Öije kyrkie.²

² Anmärkning i kanten av Erik Sparre rörande bägge de sista anteckningarna: »Döde alle af Pestilentie.»

[1578] Den 12 Octobris stod mitt Bröllup i Stockholm och ded hölitt min K: Hustrus Kiere Föräldrer i Änkedrotningens huusz i Staden wid Suart Munke Kyrkie, och der war Konung Jahan och hans drotning till giest i tree dager, deslikest och Änkedrotningen, Margrefwinnen af Baden, Hertiginnen af Mekelborg i fire hell fem dager. Der brukedes Ridderspel och Tornier. Och gaf Jag min hustru i Morgengåfwe mitt huusz Sundby med halfparten af allt ded godz Jag då åtte, och seden kunde fåå att åge, och ett tusend gylden till förbättring.

[1580] Den 22 Junij när klocken war fem om morgonen föddes min hustrus förste barn Briite på Wisingsborg i sin Morfaders och Mormoders närware huilkom hon war myged kärkommen, de där och jnn i döden älskede osz och wåre Barn sosom sine egne. Och war min hustrus fader den welborne herre Grefue Peer Brae¹ en sådan Schickelig, förständig och wältalande Mand så att i många åhr icke hade wared i Swerige² många hans liker. Och ändoch han troligen mente wåre Arfherrer, wardt han lijkeuel nogre Reeser vten all skyld och brott häftigt förfolgd oachedt att han war dem så när skyld och afkommen.

[1582] Den 19 Junij när klocken war sex om Aftenen föddes Göstaf på Strömsholm hoos sin Mors Morsyster min N: Frw Drottning Karin, salig Kon: Giöstafs Esterleffuerske, hoos huilken wij altid wore myged wälkompne och bewijste oss myged gått, då war och min hustrus Moder Grefuinnen F: Beata der med tillstädes. Men Jag war Vtlendes till min Swågers Grefue Erichs bröllup. Han fick hertig Ottes dotter af Lüneburgk och Harburgk.

Anno 1583 afsompnede på Rydboholm den 20 Aprilis³ denn Ädle och Welborne Frw Beata H. Göstaf Olsons dotter till Torpa, Grefwinne till Wijsingsborg, och Frw till Rydboholm, Grefwe Peer Brahes hussfrw och wardt begrafwen der sammestedes i Rijdz kyrkie.

[1584] Den 9 Augustj när klocken war elleffue om natten föddes Beata på Sundeby. Närwarendes hennes Mors Morsyster Änkedrotningen så och⁴ Frw Ebbe H. Clas Flemmings.

[1585] Den 29 Septembris när klocken war sex om Morgonen föddes Malin lille på Stockholm Slott der min K. Swär Grefue Peer och Jag wore Stadthällere. Hon afsompnede seden på Sundeby Anno 88, när hon war ingod på fiärde åhr.

[1587] Den 25 Junij om morgonen när klocken war try föddes Jahan lille på Wadstene slott i min fråwahre dijt både kongen och drotningen hade lated kalle min hustru och förordned henne jnne på slotted seden de sielfue wore däden dragne att hon der skulle liggie i Barnsång på ded Jag till den Polnske Legation, huilken Jag mig nödiggt påtog skulle ware destе wälwiligere⁴, och lofuedes derföre myged gått och stoor belöning. Men huru sadane Lycke att wår Kongeson framför alle andre blef wald til Konung i Påland, seden bruked wardt och huru en sådan wijdtberömd och Mödesam Legation blef belönt åhr heele werlden witterligt. Nemligen Ärlige och Oskyldige Mänd till alsomstörte

¹ Brae senare utraderat.

² I Sverige tillagt öwer raden.

³ Ursprungligen skrivet 20 augusti.

⁴ De spärrade orden tillagda i margen.

förfölielse och betryck¹ på färde åhr. Och Sweriges Rijke till störste skade och förderf. Förbarne sig Gud deröffr.

[1588] Den 25 Decembris när klocken war wid 9 om Aftnen föddes Kathrine lille på Sundeby i Min Nådige Frwes Änkedrotningens närware.

[1590] Den 2 Januarij när klocken war elloffue om Natten föddes Lars lille på Sundeby. I min bestrickning hem till mitt eged öffuer satt Borgen löfte och förschrifning.

Anno 1590 den 1^a Septembris afsompnede på Sundeby³ den Ädle och Welborne Herre her Peer Brahe Grefwe till Wisingsborg, frijherre till Rydboholm, Sweriges Rijkets drotzett seden han 71 åhr lefwed hade, och wartt hans lijck förtt ifrån Sundeby och till Rydz kyrkie wid Rijdboholm med ett ansehtligt fölie både af Konung Göstafs Änkedrotning och andre flere, så och Bispen i Westrårs med många prester. Men Jag måtte icke fåå förlof att fölie hans lijck oansedt att Jag mig hade förschrefued, Item satt Borgen och löfte.

[1591] Den 10 Aprilis när klocken war try om Morgonen föddes Sigismundus på Sundeby. I bestrickning och konungens wacht hem till mitt eged öffuer satt löfte, Borgen och förschrifning.

[1592] Den 25 Aprilis om morgonen när klocken war fem föddes Peer lille på Rydboholm i min Nådige frwes Änkiedrotningens närware. I bestrickning och wacht⁴ på min Swågers huuss Rijdboholm⁴ öffuer satt löfte, Borgen och förschrifning.

[1593] Emellen den 11 och 12 Junij om natten när klocken war ett föddes Ture på Sundeby i min N: Frwes Änkedrotningens närwahre.

[1595] Emellen den 27 och 28 Januarij om Natten när klocken war emellen try och fjure närmere fjure föddes min son Carll, i min N: Frwes Änkedrotningens närware på Sundeby.

Anno 1596 den 10 Septemb: afsompnede den Ädle och Wälborne frw Karin Brahe, boren grefwedotter af Wisingsborg H: Christoffer Schenkes huszfrw på Strömszhalm närwarendes twenne hennes morsyster, gamble Änkedrotningen och Grefwinnen till Haga, samt hennes Syster frw Ebbe.

¹ Följande ord warendes överstruket.

² Ändrat från 10.

³ På Sundeby tillsatt över raden.

⁴ De spärrade orden tillagda i margen.

Riksrådet Erik Brahes chifferkalendarium.

Ett nytt bidrag till 1500-talets och det begynnande 1600-talets memoarlitteratur.

Av

Sven Tunberg.

II.

I det föregående kapitlet har i korthet redogjorts för de upplysningar av mera allmänt intresse, vilka kunna hämtas ur Erik Brahes »Calendarium A».¹ Det återstår nu att något granska även »Calendarium B», i vilket Brahes dagboksanteckningar fortsatts för åtskilliga år in på 1600-talet.

»Calendarium B» finnes liksom »Calendarium A» i svenska riksarkivets Skoklosterssamling, där det bär signum kv. 19. Till sin inbindning och beskaffenhet i övrigt är kalendariet ett fullkomligt motstycke till »Calendarium A». Det omfattar för närvarande 184 blad, av vilka dock flera äro till större eller mindre del bortrivna. Dess innehåll utgöres dels av dagboksanteckningar, dels av spridda notiser av olika slag. Det förefaller som om volymen även vid vissa tillfällen blivit använd som »stambok», ty man påträffar stundom namnteckningar, föregångna av tänkespråk o. d. Såsom exempel skall anföras från första bladets första sida: »1604 . . . Principis est virtus maxima nosse Deum. Frantz Hertzogh zu Stettin Pommern, Ehrweltter Bischoeff zu Camin. Mein eigene handt.»² I sina egna uppteckningar använder Brahe fortfarande chifferskrift växlande med vanlig skrift.³

Dagboksanteckningarna avse följande år:

1. 1602: Fol. 4—16.
2. 1603: Fol. 19—31.

¹ Se denna tidskrifts årgång 1918, s. 37 ff.

² Franz, hertig av Pommern, född 1577, administrator av biskopsdömet Kammin 1602, regerande hertig av Pommern 1618, död 1620.

³ För den synnerligen krävande och tidsödande handskriftstolkningen har jag erhållit verksam och uppoffrande hjälp av min vän Förste Bibliotekarien Dr O. Walde.

3. 1 jan.—16 nov., 17 dec.—31 dec. 1604: Fol. 34—44, 46.
4. 1605: Fol. 53—65.
5. 1606: Fol. 67—79.
6. 1607: Fol. 81—93.

De övriga anteckningarna äro av samma skiftande art som motsvarande i »*Calendarium A*». Vi finna sålunda recept å läkemedel, citat ur teologiska och historiska arbeten m. m. I stort sett för tjäna väl dessa notiser föga uppmärksamhet, annat än i den mån de möjligen kunna vittna om Erik Brahes litterära intressen. Av särskild karaktär är dock en av dem, vilken också ur kuriositetssynpunkt här skall återgivas. Å fol. 146—147 har Erik Brahe infört sitt »horoskop», d. v. s. den enligt tidens sed verkställda beräkningen av himlakropparnas ställning vid hans födelse med de förutsägelser beträffande hans levnadsöden, som därpå förmenades kunna grundas. Horoskopet är av följande lydelse:

»De quadam illustri genesi.

Natus est quidam illustrissimus dominus anno Christi 1552 die solis, qui fuit 11 Septembris, hora diei nona oriente Libra in altitudine poli ^o 57.30. Thema tale:

— — — — —
 — — — — —
 — — — — —

Breve iudicium.

Genesis est potentissima. Saturnus et Jupiter opponuntur. Significant hominem natum publicis motibus. Ex mutatione antiquorum statutorum aut translatione alienæ hæreditatis aut acquisitione novæ dignitatis magna potentia. Nam Jupiter post caput Draconis juxta cor Leonis in medio cœli Solis anteambulo plane regia signa præbet. Auget hæc quintilis Solis et Martis, sextilis Orientis et Jovis in trino Saturni Luna alta in apogæo præcisissime et circa quadraturam. Mercurius in quadrato Martis ingenium acre largitur. Mars et Luna in nona mobilitatem, qualis est in crebris itineribus et mutatione consiliorum. Notatur his signis natura calidis consiliis apta et paulo inconstantior. Anno 1594, 1595 eadem oppositio magna Saturni et Jovis recurrit magnasque mutationes regnorum attulit. Non mirum igitur, si eo tempore hic quoque Heros publicis motibus paulatim involutus fuit, qui sub tali constellatione natus erat. Anno quidem illo loca permutabant, quique in genesi stabat infra, Saturnus summa occupavit Jove in Aquarium detruso. Anno 97 Septembri et Octobri, item anno

98 Majo et Junio Saturnus perambulans locum Solis tristitiam proculdubio objecit. Hic anno 99 Decembri idem planeta ortum transivit quemadmodum et anno 1600 Aprili et Augusto. Sed Jupiter interim anno 99 redivit in medium cœli mitigans tristia lætis. Et quæ jam viget revolutio mala per se non est Jove cum Sole coincidente. Præterea in procinctu est directio Lunæ ad Jovem, quæ insignem fælicitatem significat. Quemadmodum et Sol circa directionem medii cœli versans hoc tempore magistratum novum et honores maximos denotat.»

För visso har astrologen här icke med oskicklighet fyllt sitt värv. Den ryktbare svenske grevens »natura calidis consiliis apta et paulo inconstantior» var allt för väl känd för att kunna fördöljas ens i ett horoskop. Någon anledning till nedstämdhet häröver kunde Erik Brahe dock ej gärna känna, då hans »ostadighet» sattes in i ett synnerligen förnämligt sammanhang och han dessutom begåvades med andra, synnerligen förmånliga kvaliteter. Utsikterna för framtiden voro också lysande: det talas icke blott om »magna potentia», »insignem fælicitatem», »magistratum novum» och »honores maximos» utan t. o. m. om »plane regia signa»! Med de bästa förhoppningar kunde den stackars landsflyktingen efter detta blicka fram mot vad de kommande åren skulle bringa i sitt sköte.

Då Erik Brahe under de år dagboksanteckningarna omfatta befinner sig i landsflykt borta från fosterlandet och han dessutom tydligen icke lyckats i Polen vinna konung Sigismunds verkliga förtroende, är det icke att vänta, att hans »Calenderium B» skall innehålla underrättelser av större politisk vikt. Men den nya källan bör därför alldeles icke underskattas. Genom brytningen mellan hertig Karl och Sigismund hade ett stort antal svenska män i framstående ställning, både frälse och ofrälse, tvungits att söka skydd hos den fördrivne konungen i Polen. De bildade här en större främlingskoloni, ivrigt förbidande upprättelsens stund och smidande planer mot de hatade Vasarne i Sverige. Visserligen hava de expatrierade svenskarnas politiska stämplingar avsatt få direkt påvisbara frukter, men de hava likväl ingalunda varit betydelselösa: den svenska regeringen oroades ständigt av hotfulla rykten om mäktiga konspirationer, och på Sigismunds svenska politik utövade de oförsonliga emigranterna utan tvivel ett ödesdigert inflytande.¹

¹ Se härom AHLNUNDS intressanta uppsats *Vivallius och Gyllenstiernorna, riksadel och emigrantadel under de svenska och polska Vasarnas kamp* (Svensk tidskrift, 1919, s. 32 ff.).

Det är emellertid då av en viss vikt för den historiska forskningen att lära närmare känna de svenska främlingskretsarna i Polen, deras enskilda och offentliga förhållanden, deras strävanden och förhoppningar. Källmaterialet härför är synnerligen ringa, åtminstone för så vitt det hittills blivit känt och utnyttjat. Erik Brahes kalendarium från vistelsen inom den svenska kolonien i Polen under 1600-talets första decennium måste från denna synpunkt i varje händelse betraktas som ett välkommet tillskott och dess i och för sig ej synnerligen märkliga upplysningar tillmätas ett speciellt intresse.

Det måste emellertid erkännas, att Erik Brahes »Calendarium B» erbjuder forskaren synnerligen stora svårigheter. I detsamma möta en mångfald personer, men oftast med starkt förkortade namn, varför en identifiering blir vansklig och osäker. Några försök att i större utsträckning lösa de många problem, som uppstålla sig, kunna här icke göras, då dylika lämpligast torde ske i sammanhang med kalendariets utgivande av trycket och då med anlitan av kompletterande källmaterial.² Vid detta tillfälle skola endast påpekas de viktigaste data ur Erik Brahes liv under dessa år, så vitt de framgå ur kalendariets upplysningar, samt omnämnas en och annan av de mera bekanta personligheter, med vilka han hade beröring.

Då vi med »Calendarium A» lämnade Erik Brahe i december 1601, befann han sig i Prag.³ I januari 1602 återvände han till Polen och tog närmast sitt uppehåll i Danzig. Hans tid tyckes huvudsakligen hava upptagits av en vidlyftig korrespondens, i vilken vi möta åtskilliga bekanta namn, bl. a. hertig Wilhelms av Braunschweig-Lüneburg, Axel Lewenhaupts, Gottbergs m. fl. Sitt levnadssätt har han i intet avseende förändrat; därpå tyda uttryck såsom »multum bibimus», »Annek hoos migh»,³ samt åtskilliga mys-

² Jag tänker härvid särskilt på de rika samlingarna i Danzigs stadsarkiv, vilka även för föreliggande frågor måste vara av stor betydelse. Se WRANGELS orienterande uppsats, Arkivaliska anteckningar från Danzig och Thorn (Hist. tidskr., 1900, s. 375 f.). Förbises bör ej heller den brevväxling mellan Erik Brahe och hans gemål och släktingarna i Braunschweig-Lüneburg, vilken förvaras i Hannovers Staatsarchiv och av vilken jag genom min vän Förste Bibliotekarien Dr O. Waldes välvilja blivit satt i tillfälle att taga del.

³ Från Prag avskickade Erik Brahe den 4 nov. 1601 ett brev till svärfadern, av vilket synes framgå, att Brahe i rent privata ärenden — närmast för att av kejsaren söka erhålla gratifikation för visade tjänster — uppehållit sig vid kejsarhovet. Hannovers Staatsarchiv, Celle, Acten 71:2a. Jfr Personhist. tidskr., 1918—1919, s. 50, n. 2, 65.

³ Det är ju klart, att Erik Brahes sedeslösa liv måste hava väckt hans närmaste anhörigas synnerliga anstöt. Man finner också hans gemål Elisabeth, med vilken han från början levat i ett högst olyckligt äktenskap, i brev till sin fader, hertig Otto av Braunschweig-Lüneburg, högeligen beklaga sig. Särskilt öppenhjärtigt är hon i ett brev av den 23 juni 1598, där hon även påkallar sin faders ingripande, samt

tiska men för den invigde läsaren lättbegripliga antydningar i dagboken.

Man misstager sig säkerligen icke, om man antager, att vad Erik Brahe vid denna tidpunkt framför allt åstundade var återställandet av det goda förhållandet till konung Sigismund och de ledande svenska kretsarna i Polen. På strävanden i dylik riktning tyda förmodligen dagbokens notiser om förhandlingar mellan Erik Brahe och hans broder Gustaf under våren 1602. Samma fråga har otvivelaktigt debatterats vid möte i Danzig i början av maj månad 1602 mellan Erik Brahe och morbrodern Arvid Stenbock jämte Johan Gyllenstierna och Sten Bielke. Resultatet av överläggningarna torde vara att finna i den resa till konung Sigismund, som Erik Brahe företager i mitten av maj månad 1602. Den 16 maj infann han sig i Warschau, där han sammanträffade med sin broder och med Gyllenstierna. Efter tvänne dagar fortsatte han färden söderut till Krakau, varest Sigismund för tillfället vistades. Dagbokens lakoniska anteckningar tillåta oss icke att i detalj avgöra, huru förhandlingarna med konungen förlupit. Att de visat sig förenade med åtskilliga vanskligheter är dock tydligt av Brahes pessimistiska utgjutelser. Såsom mellanhänder anlitades ett flertal kända personligheter, och såväl själv som genom sin broder påkallade Erik Brahe även prinsessan Annas ingripande. De ekonomiska bekymren voro nu som alltid hårt pressande, och en liten försträckning genom konungens sekreterare Lindorm Bonde antecknades med tacksamhet. Någon sinnets nedtryckthet tycks Brahe emellertid lika litet nu som eljest hava besvärats av, och den främmande stadens lockelser gjorde han intet försök att motstå. Notiserna för t. ex. den 31 maj, den 1 och 3 juni, avfattade på Erik Brahes karakteristiska sätt, tala för sig själva: »Ebrius. Mea maxima culpa. O Gud, för Din helige Moder och alle helgon skul förlåte migh denne och alle mine synder. . . . Mea maxima culpa. O Gudh, gif Din nod till förbättringh.»

Den 2 juli 1602 kunde äntligen Erik Brahe anförtro sin dagbok den glädjande underrättelsen: »Gratiam regis cum centum florenis».

i en skrivelse av den 9 maj 1600, i vilken kort och gott deklarerats: »Der Teuffel und die Horren haben den Herrn gar dul gemacht» (Hannovers Staatsarchiv, Celle, 71: 2: 4:a, 71: 3: 4). Ännu en anledning till söndring mellan Erik Brahe och hans familj utgjorde naturligtvis hans övergång till den katolska religionen. »Ehr ist papistisscht», skriver hans gemål den 23 april 1596, »E. G. herzlieber Her Vatter konnen gedennen, Gott weis was Freude ich von im habe» (ibidem). Ännu skarpare uttalar hon sig i ovan återopade skrivelse av den 23 juni 1598: »Ehr hat E. G. und mich schendtlich betrogen, saget ehr hilt mit Gott, aber ehr helt leider, Gott ehrbarms, mehr mit dem Teuffel.» Särskilt oroade sig grevinnan Elisabeth över det olyckliga inflytande mannen utövade på den unga dottern (se brev av den 3 mars 1597 och 6 juli 1601, ibidem).

Det är att förmoda, att den kungliga dusören ej mindre än den kungliga nåden varit den lättsinnige supplikanten välkommen. Här-efter anträdde hemresan. På vägen gjorde Brahe ett uppehåll i Thorn, där han påträffade Arvid Stenbock och Sten Bielke och även lyckades erhålla en penningförstärkning å tjugio floriner. Den 3 augusti anlände han till Karthaus, en liten stad väster om Danzig. Hans avsikt var nu tydligen att för den närmaste framtiden vistas på denna plats, där han redan tidigare uppehållit sig och tycks hava varit väl hemmastadd, samt i Danzig. Inom några dagar finna vi också i dagboken införd den betecknande nyheten: »Anneke hiit»!

Man kan väl förstå, att Erik Brahes långa vistelse i Polen måste hava väckt särskilt hans gemåls stora förbittring. Bevis härpå lämnar i rikt mått grevinnan Elisabeths ännu bevarade brevväxling med anförvanterna i Tyskland. Trots sin flagranta äktenskapliga otrohet sökte Brahe dock alltjämt uppehålla skenet, och hans dagbok visar, att han då och då avsände skrivelser till sin gemål och hennes familj. Några varmare känslor har väl Erik Brahe endast hyst gent emot dottern, den unga Beata Margareta Brahe. Beträffande denna senare möta stundom i dagboken uttryck, vilka bära faderskärlekens omisskännliga prägel. Sålunda skriver Brahe under den 21 augusti 1602: »Ceste nuit songaj que ma fille estoit malade. Dieu la benedice et garde!»

Av märkligare och mera kända personligheter, med vilka Brahe under den närmaste tiden hade beröring, kunna nämnas utom konung Sigismund själv Jakob Klasson Horn, brodern Gustav Brahe, Arvid Stenbock, Svante Eriksson Stenbock, Peter Gottberg, Lindorm Bonde, Johan, Erik och Axel Gyllenstierna, de båda Posse m. fl. Tyvärr synes det för närvarande omöjligt att avgöra vad den flitiga korrespondensen och de upprepade sammanträffandena med dessa herrar åsyftade. Att det varit fråga om politiska planer och stämplingar av varjehanda art synes sannolikt. Otvivelaktigt har man i de svenska kretsarna i Polen med spänning följt den pågående kraftmätningen i Livland mellan Karl och Sigismund och sökt att efter förmåga bidra till den goda sakens seger. I någon mån har väl Brahe emellertid nu såsom alltid varit ute på mer eller mindre maskerad tiggarrått. Flera av hans vänner och bekanta måste gång efter annan bispringa honom med betydande penningssummor, och dylika lyckades han även uppbringa från några av de preussiska städerna. En ny resa till Krakau på sommaren 1603 har säkerligen väsentligen framkallats av ekonomiska bekymmer. Kanske

gäller detsamma om tvänne senare färder till Pommern på hösten 1603 och till Pommern och Lübeck på våren 1604.²

Från de följande åren antecknar man högst få notiser av mera allmänt intresse. Den 8 augusti 1604 frukosterade Brahe tillsammans med den ur 1590-talets polsk-svenska historia kände polske adelsmannen Samuel Laski, och samma dag konstaterades »naues Carolinæ ad portum.» I början av 1605 måste Brahe göra en ny tiggerresa till Warschau och Krakau.³ Han mottager nu av sina vänner och gynnare med tacksamhet icke blott penningar utan också klädespersedlar, såsom t. ex. skjortor! Av den påvliga legaten tycks han hava utverkat åt sig åtskilliga penningunderstöd, och efter ett »fotefall för kongen» beviljades honom en pension av 400 floriner att utgå ur Danzigs tullinkomster. Den från ekonomisk synpunkt säkerligen lyckade expeditionen måtte emellertid hava haft mindre betydelse för Erik Brahes intrasslade förhållanden i det hela, ty även efter återkomsten till Preussen fortsattes penningvingleriet med friska krafter. De stora politiska händelserna under dessa år avlocka dagboksförfattaren endast sällan något meddelande. Striderna mot svenskarna i Livland och omstörtningarna i Ryssland skymta då och då men blott i förbigående fram. Konung Sigismunds kamp mot den upproriska polska adelsfraktionen följer dock Brahe tydligen med orolig spänning, och för visso har det varit med en lättnadens suck han nedtecknat de korta, men innehållsrika orden: »Triumphat rex». Av Brahes sällskapliga upplevelser under denna tid intresserar särskilt hans deltagande i Johannes Messenius bröllop med Lucia Grothusen den 13 maj 1607; av vissa tecken att döma synes Brahe hava varit en nära bekant till den unga bruden.

Med utgången av år 1607 upphör Erik Brahes »Calendarium B.» Som något »Calendarium C» ej finnes eller åtminstone hittills ej påträffats, måste vi för kännedomen om Erik Brahes senare levnadsöden lita till andra källor. Av ett brev från Erik Brahe till rådet i staden Danzig av den 15 mars 1610 framgår, att Brahe under denna tid fortfarande kämpade med ekonomiska svårigheter och

² Vid det sista tillfället har väl den ovan omnämnda anteckningen av hertig Franz av Pommern tillkommit. Den 24 mars 1604 meddelar dagboken: »Litteræ till hertugerne af Pommern expeditæ. Utinam succedant!» Jfr Erik Brahes brev till hertigen av Lüneburg den 11 mars 1604, Hannovers Staatsarchiv.

³ För att skaffa medel till denna resa begärde han hos rådet i Danzig den 6 oktober 1604 — se dagboken under den 8 oktober 1604 — att få förfoga över penningar tillhörande hans omyndiga kammarjunkare Adolf von Artz. Örig. i 300, 53, Danzigs Staatsarchiv.

sökte ernå penningförskott av den rika hansestaden.¹ Den 5 mars 1612 uppträdde Erik Brahe inför biskop Simon Rudnicki av Ermeland såsom talesman för de katolska svenskarne i Polen, vilka förmenades vara förföljda från evangeliskt håll.² Hans ekonomiska ställning blev samtidigt något förbättrad, då konung Sigismund fann för gott att höja hans årliga understöd.³ Den övergivna grevinnan Elisabeth sökte också efter förmåga att bispringa honom, ehuru hennes åtgärder i den riktningen åtminstone en gång omintetgjordes genom en tjänares trolöshet.⁴ Någon återförening mellan makarna var dock ej möjlig. Om grevinnan Elisabeths tänkesätt på denna punkt lämnar hon själv en öppenhjärtig bekännelse. »Wolte Graff Erich», skriver hon till sin broder den 15 juni 1613,⁵ »noch die falsche Ler uber geben und umb den heiligen Geist bitten, so worde er allen teufflischen Radt konnen etkegenstehen, nu ist noch die Gnaden Zeitt; Christoffer saget es gerreuet im unser und bekent, das er unrecht gethan, und wolt gern bei mir sein, aber ich furchte mich wi furrm Feur, den Gott weis wi vil unrecht mir geschehen ist, ich habe im Gott weis so hertzlich lieb gehatt, und er ist so boss kegen mir gewest, und geleube ich nicht, das er wirtt mein Freundt werden, so lange als er mütt der falschen Ler helt: wer Gott nicht lieb hatt, der hatt auch seinen Nesten nicht lieb».⁶

Den sista åtgärd från Erik Brahes sida, varom bevarade aktstycken lämna upplysning, är en ny hänvändelse till magistraten i Danzig — även denna gång framkallad av ekonomiskt trångmål — den 15 mars 1614.⁷ Brahe talar här om en planerad, högviktig resa till anförvanterna i Tyskland. Någon sådan resa torde emellertid ej hava blivit satt i verket, ty jämt en månad därefter avled Erik Brahe i Danzig den 15 april 1614.⁸

¹ Orig. i 300, 53, Danzigs Staatsarchiv.

² Orig. i H 157, Uppsala Universitetsbibliotek.

³ Brev från Erik Brahe till staden Danzig den 7 februari 1613. Orig. i 300, 53, Danzigs Staatsarchiv.

⁴ Grevinnan Elisabeth Brahes brev till Erik Brahe den 12 juni 1613, kopia bilagd densammas originalskrivelse till brodern hertig Wilhelm av Braunschweig-Lüneburg den 15 juni 1613, Celle 71: 2: 2, Hannovers Staatsarchiv. Beträffande ifrågasvarande tjänare, Hieronymus von Uder, se även Handlingar rörande enskilda medlemmar av Braheätten och deras egendom, Brahesaml., Riksarkivet.

⁵ Se i föregående not återopade brev.

⁶ På ett bilagt blad omnämner grevinnan Elisabeth ett i Stockholm gängse rykte, att greve Erik blivit klosterabbot!

⁷ Orig. i 300, 53, Danzigs Staatsarchiv.

⁸ Se Personhist. tidskr., 1918—1919, s. 49.

Nicolas De Vallari.

En fransk äventyrare vid drottning Kristinas hov.

Av Ivar Simonsson.

Begreppet »hederlig» har som bekant föga klang i konstens historia. Därmed utmärkes vanligen någonting valhänt, tungt och trohjärtat, resultat av god vilja och filisterartad borgerlighet. De flesta av de svenska målarna på 1600-talet, som ofta voro oklanderliga borgare, ha sålunda drabbats av detta epitet. Man kan knappast se dem nämnda, Jakob Elbfas, Kanckel, Assman, Lemcke o. s. v., hela raden av konterfejare, utan att de kallas hederliga, och däri har man kanske också velat finna ett försonande drag. Den man ur deras krets, Nicolas De Vallari, om vilken här skall meddelas några spridda notiser, har man svårt att ge detta attribut. Icke bara därför att han som människa så föga förtjänade det, och om han också icke en gång var någon betydande konstnär, har man svårt att använda det på honom även i den konsthistoriska meningen. Till tidens övriga konstnärer, främst de goda mästarna i konterfejare-ämbetet, på vilka han såg ner med förakt, stod han, som ansåg sig representera »det nya franska mode», i ett spänt motsatsförhållande, som ofta fick utlösning. Det är emellertid icke för att befria honom från den undervärdering, som ett tilläggande av detta epitet skulle ge honom, som han här skall bli föremål för behandling, utan på grund av det intresse, som knyter sig till hans person genom hans förbindelser med drottning Kristina och de franska kretsarna vid hovet under hennes sista år i landet.

I en uppsats »Ett par målningar av Nicolas Wallery»¹ har AMBROSIANI reproducerat ett par kristusframställningar av honom. Föröfrigt känner han just icke mycket om honom. Det är egentligen HAHR, som tidigare fäst uppmärksamheten på honom och flerstädes

¹ Tidskrift för konstvetenskap 1917, s. 177.

i sitt innehållsrika arbete om »Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof» (Uppsala 1905) haft anledning att sysselsätta sig med honom såsom dekoratör i De la Gardies tjänst, men därutöver har man där inga upplysningar att hämta om honom. Vad som här ytterligare kan meddelas, ge antydningar om ett i hög grad äventyrligt liv, ett sådant, som egentligen endast kunde levas under detta lyckoriddarnas eget århundrade. Vallari hade ursprungligen varit munk i något troligen italienskt kapucinkloster, men från detta rymde han. Det namn, som han bar här i landet, skall icke en gång varit hans egentliga. En fransman i Stockholm monsieur Jollinet från Orléans, igenkände i honom sin studiekamrat, den orléanske byssemakaren Le Roy's son, och detta bekräftades även av tapetmakarhustrun madame Molié. Vallaris hustru berättade nämligen en gång år 1667 inför stadens kämnersrätt¹ »om en man vid namn monsieur Jollinet, som var kommen ifrån Orléans i Frankrike, vilken lät denne förförare ihågkomma, att de hade studerat båda i Orléans och att han kände väl hans fader, som kallade sig Le Roy byssemakare av sitt hantverk, men han försakade då sin fader och att han intet var ifrån berörde Orléans».

För den som en gång varit munk fordras det att vara en Luther för att den gamla surdegen helt skall kunna dragas ur. För Vallari gick det heller aldrig riktigt. Från klostret rymde han till Holland, där toleransen hade sin hemvist, och där gjorde han sin formella omvändelse till den reformerta läran. Om sin religion gav han vid olika tillfällen högst divergerande upplysningar. Han förnekade även vid ett tillfälle att »han gjort någon abjuration utan begärt allenast dispens att få leva som en secularis». Lång har hans vistelse i Holland nog icke varit, och från holländsk konst har han, som representerar en fransk pseudoklassisk linje, också knappast tagit några intryck. I Amsterdam gifte han sig 1646 med Madeleine François och med henne skall han hava haft 20 barn. Ett stort antal av dessa finnas antecknade i Tyska kyrkans dopbok. Till Sverige kom han också 1646. Han tillhörde alltså det sista skede av den stora ström konstnärer, hantverkare och handelsmän, som ett tiotal hade vällt från Holland till Sverige, och han lockades antagligen av den högkonjunktur för medelmåttiga konstnärer, som rådde i landet. Här blåste just under 1640-talet en renässansvind, som gjorde sig märkbar på flera olika områden, även i den välvilja, med vilken konstnärerna och deras verk mottogos och en fördragssamhet med dem, som lät se genom fingrarna med deras sned-

¹ Odat. supplik i en nedan omtalad skilsmässoprocess. Rådhusarkivet.

språng. En borgare vid denna tid hade tre konstnärliga önskningar, som han sökte få realiserade för sin räkning, en liksten eller ett epitafium, en portal till sitt hus och ett konterfej. Vallari var rätt mångsidig och fick också, trots att han ej var rolig att ha att göra med, fullt upp med arbete. Mycket snart trädde han i hovets tjänst och redan år 1647 sattes han på ordinarie hovstat som konterfejare med 750 daler silvermynts lön.¹ Snabbt hade han förvärvat drottning Kristinas gunst, en ynnest, som steg allt som de katolska stämningarna bemäktigade sig henne. Han var egentligen miniatyrmålare och för drottningen utförde han mest miniatyrporträtt, som infattades i juvelerarearbeten och användes som presenter.

I Stockholm bodde Vallari först hos en skräddare Frans Bock, en vistelse som tog en ända med förskräckelse, då Vallari 1649 efter återkomsten från en resa fann alla sina »sköna tavlor och konterfej», som han säger, förstörda av takdropp. Härför fordrade han åtskilliga 1 000 dalers ersättning, som han dock ej lyckades få, då han tydligen delvis själv var skuld till olyckan. Senare tycks han ha bott vid Slottsbacken. 1649 fick Vallari också ett av sina största uppdrag. År 1650 skulle drottningen krönas, och för att celebrera denna tilldragelse beslöt magistraten att bygga två triumfportar, en vid Järntorget och en uppe vid Barnhuset vid dåv. Rörstrand.² Riksrådet byggde som bekant för samma evenemang också en triumfport genom Jean De la Vallée och denna brukar betraktas som ett av de första klassicistiska inslagen i Stockholms 1600-talsarkitektur. Av stadens båda triumfportar blev emellertid endast den vid Järntorget färdig. Tyvärr vet man egentligen icke hur den har sett ut. Straxt efter beslutet om uppförandet kontraherades med Vallari härom.³ Emellertid torde det icke varit Vallari själv, som gjort upp ritningarna till dem, utan en av de främsta i staden samtidigt verkande konstnärerna, bildhuggaren Johan Wendell Stamm, som samma år av staden erhöi ersättning för en ritning till en triumfport. Wendell Stamm stod just samtidigt i stadens tjänst⁴ och var nu på höjden av sin bana. Blott efter några få år förföll han till epitafiefabrikation. Även han torde ej varit främmande för klassicistiska stilideal. På Johan Sasses kopparstick över kröningståget har man visserligen en schematiserad avbildning av triumfporten vid Järntorget, och får man döma av

¹ K. brev till Kammarkoll. 1647 ²¹/₅. Kammararkivet.

² Tänkeboken 1649 ⁶/₄. Rådhusarkivet.

³ Stadens huvudbok 1649, f. 145. Sthlms stads arkiv.

⁴ Han har bl. a. gjort den i WRANGELS *Stockholmiana* I—IV, s. 438, avbildade portalen.

detta skulle den i uppbyggningen liknat Jean De la Vallées, men på Sasses bild saknar den all utsmyckning.² Det var emellertid Vallari, som stod för utförandet. Triumfporten byggdes som bekant tyvärr i ett ovaraktigt material, huvudsakligen gips och vax. Hela kostnaden sprang upp till 5 264 dlr. silvermynt. För Vallari blev beställningen en anledning till mycket obehag liksom för staden själv. Triumfporten vid barnhuset kom aldrig att bli uppsatt, och de delar av den som blevo färdiga, instuvades på gillstugan. Beställaren-staden var ytterst missbelåten med arbetet, som tyckes ha gått något hafsigt, och Vallari själv klagade ideligen över betalningen. Men han kunde aldrig förmås att inlägga en specificerad räkning. När han 1653 åter kom in med sitt krav, avvisades han ganska kallt: »Blev svarat, att borgmästare och råd intet kunde vidare i saken uträtta, ej heller honom bestå en penning mera, efter han allaredan uppburit har av sitt arbete mera än det var värt; eljest ock har han med samma verk icke så umgåtts att staden har kunnat efter avsked och förhoppning haft där ära utav, utan fastmer blygd och nesa, varföre må han nu väl låta sig nöja med det han allaredan fått, njutit och bekommit haver.»³ Men ännu 1663 uppvaktade han stadens styresmän i ärendet och fick samma kallsinniga besked.

Denna hans konstnärliga blamage kom också konterfejareämbetet väl till pass i den aktion, som detta förde mot honom. I en förteckning på s. k. bönhåsar i ämbetet, som det 1655 skickade in till magistraten, upptages också »monsieur Vallery» och man får just icke någon hög tanke om deras uppfattning av det konstnärliga arbetet i allmänhet, trots att deras skrå förklarade sig gälla en fri konst, i åldermannen Jakob Elbfas' bekymmer för dem, »som man måste med stor harm och förtret dageligen se, att de taga vår näring och vårt bröd sin kos utur munnen på oss, fattiga borgare och gamla skattdragare. Därföre bedja vi i allsom största underdånighet, att oss måtte bli va hulpet, eller vi bli va hel uti grund ruinerade.»³ Vad Vallari beträffade, så halv deras bön, trots att han sökte skydd hos Magnus Gabriel De la Gardie, åt vilken han just samtidigt arbetade på Makalös. Efter åtskilligt krångel lovade han nämligen 1657 att »affirmera sig med ämbetet,»⁴ med vilket han likväl aldrig torde ha känt sig särdeles solidarisk. Vanligen

² ÖSTMAN, *Förteckning över Stockholmsbilder*, II, s. 104 (Samf. S. Eriks årsbok, 1914).

³ Tänkeboken 1653 4/4. Rådhusarkivet.

³ Skråförteckningar 1655. Rådhusarkivet.

⁴ Stadskämmnersrättens prot. 1657 ²⁶/II. Rådhusarkivet.

drog han själv försorg om att det uppstod misshälligheter mellan honom och kollegerna. Utav målaren Henrik Anderssons änka Elisabet Ernsdotter hade han lånat, upplyses det i 1665 års tänkebok (²³/₃), en »ledman» — det bör ha varit en mannekäng —, men som »sedermera av varjehandta tillfälle i hans gömmor är missfaren och till några ledamöter avskild», men som han dömdes att återställa färdig. För övrigt var han en mycket flitig domstolskund.

Orsaken till att ämbetet just vid denna tid kunnat ta itu med honom låg i den omständigheten att han förlorat sitt säkraste stöd, drottning Kristina, som 1654 lämnat landet, och hans nye herre M. G. De la Gardie hade icke så mycket respekt med sig och kunde trots stor välvilja aldrig hålla ordning inom den sammanrafsade konstnärsskaran vid sitt hov. Det var hos honom, som Vallaris huvudsakliga konstnärliga verksamhet nu var förlagd, och han är kanske den oftast anlitade av dem, som smyckade hans olika slott såsom Drottningholm, Venngarn, Ekholmen och sist 1667—8 Läckö.¹ Där har man att egentligen finna honom, och i den franska kolonien i Stockholm som han eljes tillhörde, var hans ställning osäker. Med ovilja hade man som bekant överallt i landet sett fransmännen vid hovet och Peder Juel skrev hem till Danmark 1649 ³/₄ »att bönderna begära att drottningen måtte avskaffa alla Fransoser».² Detsamma begärde rådet d. 12 jan. 1650.

Fransmännen brukade ha sin mötesplats i bollhusen och bodde vanligen i husen däromkring. Vallari hyrde själv ett tag år 1661 riksjägmästaren Klas Banérs hus Bollhusgränd 3 med den ännu kvarstående barockportalen, och denne klagade över honom bittert att »han med sine fransoser håller husen och trapporna orena» och ville ha åtminstone halva hyran i förskott, emedan han hört att han »fattat den desseinen» att lämna staden sin hustru oveterligen. Det slutade med att Banér kastade Vallari och hans bohag ut ur huset och Vallari beskriver på ett verkligt rörande sätt i sina rättgångsinlagor den hårdhanta behandling, hans sjuka hustru därunder fick röna.³

I sin egenskap av medlem i franska kolonien kom han att stå ambassadören Térion och hans husfolk nära och kan på dessa omvägar på förhand varit underrättad om drottningens planer. Han biktade sig även för Pierre Langlois, Térions präst, och yppade sitt klosterlöfte. Särskilt för hans hustru fick detta ödesdigra följder, trots det att han

¹ HAHR, a. a., passim.

² FRYKELL, *Handlingar rörande Sverges historia*, I, s. 87.

³ Civilakt 1661/54. Rådhusarkivet.

tidigare flera gånger lagt i dagen en omisskänlig svartsjuka. Hon berättade senare vid deras stora uppgörelse år 1667, varom strax skall redogöras, att han »vänt sitt hjärta ifrån hennes äkta kärlek, förklarades sig för henne, det han intet kunde hålla henne för sin äkta hustru, emedan han tillföre varit en capucinmunk, därpå hon svarat, efter så är, kan jag icke tvinga edert samvete.»¹ varföre de 1653 inför den franske legationsprästen uppsatte ett skiljobrev, som i varje fall icke hade giltighet i svensk rätt. Men knappt hade drottning Kristina efter sin avsägelse farit sin kos, förrän den katolska anfäktelsen var över och han återvände till sin Madeleine. Dock levde de sedan »illa tillhopa». Hon kunde också icke utan skäl klaga på honom för »hans ostadiga religion, ty stundom är han munk, stundom romanisk katolik, under tiden reformerat, alltså skönjes hans ståndaktighet uti sin tro och därför befruktar jag han förförer våra barn och bringar dem på sin själs salighets vägnar uti största fara . . . tillföre varit affällig ifrån kloster och munkelevnad och till annan religion, varifrån han åter nu avfällig är och således icke i någon religion ständig, utan i allo måtto däri vagerar.» Å sin sida förnekade Vallari icke sitt forna klosterliv, men gjorde också anspråk på att betraktas som en respektabel familjefader, som »uti mitt hus som en kristen lever afton och morgon, utan beröm sagt, mina böner till Gud förrättar och mine barn så uti deras kristendom informerar, att jag det tänker för Gud ansvara, men», tillägger han sarkastiskt, »hon som intet annat gör än uti historieböcker läser, skall fuller väl informera dem.»²

Emellertid kom drottning Kristina tillbaka efter Karl X Gustafs död på hösten 1660 och orsakade ett omätligt besvär. Hon hade mycket svårt att sätta sig in i att hon nu var ur spelet, hon uppförde sig som en regerande drottning, mottog böneskrifter i massor, på vilka hon resolverade, och rekommenderade alla möjliga människor hit och dit. För Vallari kom hon mycket lägligt, ty han var för tillfället insatt i arresten för gäld. Genom hennes bemedling blev han fri och fick naturligtvis ett katolskt ryck igen. Han avsvor åter för hennes präst, en kapucin, sin sista religion samt hade hos denne »anhållit, han ville intercedera hos drottningen, det hon påven tillskreve att bekomma disposition och få i de katolska länderna leva som en secularis, biktat för Térions präst såsom han varit en hereticus och således gjort abjuration ifrån den reformerta läran, därpå prästen givit attest, vilken drottningen i

¹ Stadskämmnersrättens prot. 1667 ²/₂ jämte handl. Rådhusarkivet.

² Ibid.

sitt brev med intercession för Vallari till påven överskickat haver.»¹ Hos drottningen sökte han på grund av sina nya samvetsbetänkligheter hjälp att bli skild från sin hustru, och för att befördra saken utlovade Kristina åt henne en pension på 2 000 och några hundra daler och undertecknade en assignation åt henne på beloppet att utbetalas genom Seved Bååt, generalguvernör över hennes domäner, men med tämligen riktig uppfattning av detta pappers värde vägrade madame Vallari att mottaga assignationen, och då hon en gång i denna angelägenhet uppvaktade Kristina, fann hon där sin man, som hela hösten vistats hos drottningen »både för sine kreditorers som för hennes skull», som madame Vallari förklarade saken i den ganska målande, men rätt fantastiska berättelse, som stadskämmersrättens protokoll bevarar om hennes besök hos Kristina Alexandra.² Då Vallari fick se sin hustru ropade han åt drottningen: »Nu kommer åter konan att taga fatt mig» och flydde in i en inre kammare, men »drottningen (hade) fattat till bardisanen, viljandes henne därmed slå». Drottning Kristina var som bekant icke alldeles otränad i brutaliteter av dylikt slag, och madame Vallari kan inregistrera sig bland dem, över vilka hennes kallblodighet gick ut. Och när drottningen till hela landets lättnad drog i väg från staden den 2 januari 1661, tog hon på själva borggården upp Vallari i sin vagn, och han följde henne sedan till Norrköping och stannade där under Kristinas långa uppehåll i denna hennes underhållsstad. Först den 10 maj for hon vidare. Till att börja med hade det nog varit hans avsikt att följa henne ur landet, men då han antagligen fann, att hennes löften voro föga hållbara återvände han till sin hustru i Stockholm och förklarade för henne, att han i »den reformerade religionen mer rolighet uti mitt samvete funnit än tillförene uti den katolske».

Tyvänn flyta de bevarade uppgifterna om Vallari betydligt rikare ifråga om hans äktenskap än hans konstnärsskap. Hans stora skilsmässoprocess, som började 1666, har kvarlämnat en oändlig massa papper i rådhusarkivet, i konsistoriets och i Svea hovrätts arkiv, mest hjärtskärande klagoskrifter från bägge parterna. Här är icke tillfälle att alltför djupt tränga in i detta ämne, som ligger väl tillrättalagt för en modern psykologisk äktenskapsroman. Båda parterna beskyllde varandra för otrohet, egendomligt nog efter ett 21-årigt äktenskap med 20 barn, men vittnande å andra sidan gott om 1600-talsmänniskornas sunda vitalitet. Hon hade väl ofta um-

¹ Ibid.

² Ibid.

gåtts med en landsman, handlanden Charles Boit, en genantborgare, med vilken hon och andra fransoser brukade spela kort på lilla bollhuset, och Vallari själv å sin sida hade rätt fördomsfritt varit tillsammans med Sara Aftonstierna och andra damer av en lättare kvalité. Trots allt behöll han fortfarande sin sydländska svartsjuka. Hon hade tröttnat på att vara »den som han kunde efter föriga vana och klosterlevnad övergiva, när så honom behagar». Om hustruns nye vän berättade han, att han »under ett vänskaps sken sökt bygga vänskap med mig, men i synnerhet var hans intention med min hustru sådant att effektuera». »Dock», som han mycket riktigt tillfogar, »som suspensioner är allenast inbillningar, lät jag där ovanföre uti min kammare göra ett hål, varigenom jag allt vad nedan uti saken passerade, se kunde, allenast till att få en visshet och vetskap, vad vederparten med min hustru för conversationes hade, fick och strax uti första begynnelsen se, huru han hennes händer kysste», men längre hunno de aldrig i sin »courtoisie», ty Vallari utstötte ett illvrål, som hastigt kom hans rival att tänka på annat än älskog. »Vi trodde fan skulle ropa, efter vi ingen sågo», vittnade den överraskade älskaren inför kämnersrätten, och man är frestad att ge honom rätt däri. Vallari åter, för att icke behöva anses som »hennes träl eller skovisk», ansåg sig tvungen att aga sin hustru, vilket han måtte gjort mycket grundligt, om man får tro hennes utgjutelser. I alla fall, då hon skulle med ett antal dannekvinnor, enligt Vallari hopravsade, svära sig fri från alla beskyllningar, hände det obehagliga, att när de skulle svärja, att hennes ed var ren och icke men, åtrade de sig, »säjandes en sådan ed med henne ej kunna prestera, intet vetandes, vad umgänge hon med Boit haft haver.»¹

Konsistorium utfärdade slutligen skiljobrev för dem den 22 juli 1668.² De hade dock alltjämt svårt att hålla sig från varandra. På hösten samma år meddelade hon konsistoriet, »att hennes för detta man konterfejaren Niclas Wallarie har tagit sig en kvinsperson nedre i Läckö, reder sig med henne till att resa sin kos av landet och söker att hemligen så taga bort sine barn, som gå i Linköpings skola, begärandes att venerandum konsistorium ville hjälpa henne till att få dem här kvar behålla att de i den lutherska läran måtte uppfostras». Konsistoriet var helt naturligt ytterst intresserat härför och skrev till biskopen i Linköping att hålla sin skyddande hand

¹ Tänkeboken 1667 ²⁴/₄. Rådhusarkivet.

² Konsistoriets prot. s. d. Riksarkivet.

över barnen.¹ Dessas öden äro förövrigt okända. Hon blev senare gift med Boit.

Nicolas De Vallari var kvar i landet ännu 1669, fortfarande i konflikt med sin f. d. hustru och hennes amant. Straxt därefter har han emellertid för någon oegentlighet i M. G. De la Gardies tjänst rymt ur landet. I en av katalogerna till sitt bibliotek på Karlberg har den senare för en saknad bok annoterat: »Valeri, en kopparsticksbok. Bortstal med sig.»² Det var väl hans reselektyr. Om han någonsin vidare återsåg drottning Kristina, hör till det mera ovissa.

---

¹ Ibid. 1668 ²⁹/₆.

² HAHR a. a. s. 88.

Augustin Ehrensvärd som konstnär.

Ett tillägg av Gunhild Bergh.

I denna tidskrifts årgång 1921 s. 37 ff. ingår en uppsats av Sven Pn. Lagerberg: »Något om Sveaborgs skapare såsom konstnär och vitterlekare», som kanske kunde tarva ett tillägg. Till det, som förf. där uppräknar som bevis på Augustin Ehrensvärds konstnärskap kan nämligen läggas en del annat såväl i offentlig som enskild ägo.

Uppsala Universitets bibliotek äger sålunda flera verk av hans hand. I handskriftsvolymen G 60, som, utom brev från C. A. Ehrensvärd till Oxenstjerna rymmer en mängd teckningar, laveringar och akvareller av den förre, finnes även en teckning och några laveringar av Augustin Ehrensvärd.

Teckningen jämte en av laveringarna äro minnen från hans deltagande i Fredrik den stores böhmiska fälttåg 1745 och äro försedda med påskrifter av konstnären. På teckningen står: »Marschau. Staudentz d. 20/9 sept. 1745».¹ Den är utförd i bläck, tämligen summariskt. I bakgrunden en skogig höjd, varöver slingrar en bred väg, på sluttningen en kyrka och ett par hus, till höger i förgrunden ett stort träd varunder skymtar en grupp av män och hästar.

Laveringen är gjord några dagar senare. Den framställer: »Vuë des environs de Trautenau d'une colline entre Staudentz et Burgersdorff. A Staudentz ce 29/18 de sept. 1745». Den är mycket väl utförd. I bakgrunden några låga bergskedjor vävande sig i varandra, i förgrunden några glesa trädrader.

I samma volym finnes en lavering, vars ämne överensstämmer med den oljemålning, som skildras i den nyss cit. uppsatsen, och som tillhör ryttmästaren greve A. Ehrensvärd. En klippig kust, ett hav i vilt uppror, ett par skeppsbrutna uppkastade på stranden,

¹ I Sverige infördes den nya stilen som bekant 1753. Ehrensvärd anger här både den gregorianska och den julianska kalendern.

och tunga, hotande moln. En annan lavyr framställer några skogbevuxna klippor vid en sjö, en tredje, som jag även skulle vilja tillskriva Augustin Ehrensvärd, visar ett eldsprutande berg med i förgrunden några knotiga träd. Det kan invändas, att motivet snarare tyder på sonen och hans italienska resa, men maneret är helt faderns, och den finska bondkoja, som skymtar fram i hörnet till vänster, kan näppeligen av C. A. Ehrensvärd ha förmåtts med skildringen av en italiensk vulkan. Laveringen bär f. ö. en litterär prägel, den torde utförts med ledning av något utländskt stick.

I bibliotekets handteckningssamling finnes en blyertsteckning, fint utförd, av Östra Svartön, Sveaborg. Från några klippor i förgrunden ser man över till befästningarna, i sundet emellan en roddbåt med tvenne gestalter.

Dessutom finnas ytterligare två laveringar. Den ena, som konstnärligt sett står högst av de här skildrade, framställer ett vagnslider. Ett lågt, mörkt rum, med solljus fallande i en bred strimma in genom den öppna dörren och lysande på ett par kärror, en vedstapel och allehanda bråte. Konstnärens intresse har varit belysningsproblemet, som är utmärkt löst. Den andra är en stor, raskt utförd havsbild, en öde strand med ovädershimmel, vid horisonten ett fartyg, i förgrunden en kvinnogestalt, vänd mot havet.

Men huvudparten av Augustin Ehrensvärds teckningar finnes icke i Sverige utan i Finland. Warburg uppger (K. A. Ehrensvärd 1893 s. 5) att »ett stort antal teckningar» av fältmarskalken skulle sålts »vid en auktion efter öfverdirektör Edelfelt i Finland» och åberopar för denna uppgift Post- och Inrikes tidningar 1871, 7/20. Men detta är ej alldeles korrekt. I tidningen finnes blott en notis hämtad ur Huvudstadsbladet av följande innehåll: »Vid konstnärsgilletts sammanträde i Helsingfors den 30 september förevisades en dyrbar samling af mer än 200 handteckningar af Sveaborgs skapare, fältmarskalken Grefve Augustin Ehrensvärd. Dessa utomordentligt fint och snillrikt utförda teckningar tillhörande af lidne öfverdirektören Edelfelts sterbhus, hafva hittills varit fullkomligt obekanta för världen, och deras framträdande i dagen kommer utan tvifvel att utgöra ett evenement i Nordens konstnärshistoria».

Dessa teckningar befinna sig ännu i familjen Edelfelts ägo och genom älskvärt tillmötesgående från fröken Berta Edelfelt har jag varit i tillfälle att se en stor del av dem. Det är till största delen tusch- och bläckteckningar, ofta skuggade med blyerts, några äro laveringar. Ursprungligen ha de tydligen varit sammanförda i olika grupper, sålunda finnes det en samling av 40

stycken numrerade och försedda med ett titelblad på vilket läses: »Till större Löje och fortsatt öfning. Andra dehlen 1760.»

Det är teckningar i små format med ofta likartade motiv. De flesta äro bilder ur det dagliga livet: en kvinna bärande ett barn, en kvinna med en korg på armen, lekande barn, en flicka med vattenspann i handen, ett par hästar vid en vagn, ett hus med några människor framför, hundar och gäss, en gosse med en hund o. s. v.

En grupp för sig bildar de teckningar, som av allt att döma framställa grevinnan Ehrensvärd. Då man bläddrar igenom de små bladen, frapperas man av att gång på gång möta samma damhuvud, vanligen sett halvt i profil, med ansiktet skuggat av en stor schäferhatt och med en fischy över de smala axlarna. Ibland ritas modellen i helfigur, ett par gånger vid sybordet, en annan gång stående o. s. v. Som sagt tyder allt på att konstnären här avbildat sin hustru. Det är ytterst intressanta porträtt, fulla av grace, och med mycken känslighet bakom den en smula konventionella formen.

Som helhet gäller det, att dessa teckningar äro fint utförda, med en sirlighet som är helt rokokons. De äro ej hastiga skisser, nedslängda på måfå, konstnären har tydligen ägnat dem mycken omsorg, och det är icke någon oövad hand, som fört pennan. Om den mångupptagne fältmarskalken och fästningsbyggaren också ej torde hunnit med mycken direkt undervisning, berättar han dock själv, att han som ung, under sin resa i Tyskland, Holland, England och Frankrike 1736—38, besökt en mängd konstnärer och studerat flitigt på museerna samt i Paris tagit lektioner i etsning »hos en af de skicklige mästare».

Denna Edelfeltska samling ger alltså ett klart och vackert bevis på sanningen av Arbins ord. Utan tvivel gömmas i andra finska och svenska privatarkiv ytterligare antal teckningar. Om ej i lika hög grad som sonen, ägde tydligen även Augustin Ehrensvärd samma behov att i bild omsätta sina intryck, och samma vitt omfattande intressen. Man kan se det på ett lustigt sätt avspeglat i hans almanackor. De ha använts som ett slags dagböcker och äro mycket värdefulla för kännedomen om hans personlighet. Där finns t. ex. i en från 1762 antecknat icke blott, att det körts »mull på Stubgiärdet». Det finns en planritning till ombyggnad på Saris, Ehrensvärds boställe nära Åbo, det finns en teckning av ett »snapphanegevär i Skåne» och en annan, som visar »utsigt af stranden vid Stevens på Seeland d. 1., mai 1762». Almanackan, som be-tecknande nog försetts med ett latinskt motto, har också en lång

förteckning på böcker, som dess ägare »vill kiöpa». Det är en intressant lista. Den upptar bl. a. Humes Essays, Rousseaus Contrat social och La nouvelle Héloïse, »Voltaire's verk», Marmontels Contes moraux, arbeten av Mirabeau, Troublet etc. samt franska översättningar av antikens författare.

Att en man med så skiftande begåvning och intressen även försökt sig som skald är a priori troligt, att skriva vers var vid denna tid vanligt också för personer med långt mindre rörligt intellekt. Ett par dikter av Augustin Ehrensvärd har jag funnit bland några fragment i Tosterups arkiv. Den ena är daterad »Ström-fors miölvvarn d. 18 jan. 1751» och lyder:

Drick våra flickors skål
och våra vänners i vår bygd
men de os icke tål
vänd om ell' bli till blygd
och himmel mal dem små som doft
och till afgrund blås detta ståft.

Drick våra vänners skål
som i vår finska bygd
det hålla för en dygd
att spränga våra berg
att skynda våra murar op
att lefva. enigt i en kropp
men de os icke tål
slå himmel uti tusend kras
och lägg för vargen deras as.

Hvad ro förutan drufvans saft
har verden nånsin haft
må någon tid väl mins
att flickor varit utan ro
det må ej någon tro
men när de intet fins
Lägg punschen hop med flickans skål
och drick en fuller bål.

Min flickas skål, hvad sen?
Ett hiärta gott i en vacker kropp
här gjäller hvarken Paul ell' Poppe¹
Den frier är kast första sten
nej skrymtan ur vår gål
Drick Du mans flickans skål.

¹ Alexander Pope, Augustin Ehrensvärds älsklingsförfattare.

Den andra är icke mindre knagglig, men intressant därför att den visar att dess författare ej blott köpt men också studerat och beundrat Rousseau. Det är reflexer från Rousseaus Discours och Le contrat social i dessa fyra strofer:

Almagt Du på fyra fötter
 menskan i sin början satt
 hennes lif var fritt och glatt
 efter hand hon därvid trötter
 tar sig jordens styrsel an
 ett litet kräk bland Creatures
 härskar öfver all naturen
 sin och verdenes tyran.

himmel Du som detta skåda
 från Din tron att så skall ske
 hvarför tåktes Du ej ge
 den som öfver alt skall råda
 mindre vilja mera vett
 tänk hvad lyckligt lugn på jorden
 tankar giärning och budorden
 hade alla då gjordt ett.

ingen rådde ingen lydde
 ingen i Tyran var kiär
 som mäst allas vällust är
 Cronan ingens hiässa prydde
 intet Råd el' Riddersman
 allena ingen feck befalla
 kan man ej lyckligare kalla
 ett sådant diur än menniskan.

Stadna menska vi ej veta
 hvarför almagten det så vill
 detta hör os icke till
 fåfängt nu bekymrad leta
 annan frihet eller frögd
 än den då på 4 fötter
 Din kårta lifstid blev förnötter
 i vilda skogen glad och nögd.

Troligt är att andra alster även av denna konstart skulle kunna påträffas. Men förmodligen har Augustin Ehrensvärds dikter i allmänhet varit av samma slag som den första av de här meddelade, tillfällighetspoesi, celebrerande någon glad — eller sorglig händelse, tillkommen i hast och dömd att också snabbt försvinna.

Jakob von Balthasar, alias Jakob Baltzar Knigge.

Av Olof Granberg.

I Samfundet Sankt Eriks årsbok för 1909 offentliggjorde Carl Forsstrand en värdefull avhandling rörande huset Drottninggatan 110, det s. k. Spökslottet, och dess forna ägare och sökte därvid utreda vem husets innehavare i slutet av 1700-talet, Jakob Knigge, var. Det egendomliga är nämligen, att fastän denne, genom historien om hur han till straff för onda gärningar bortfördes av hin onde, är väl bekant, man hittills icke med bestämdhet vetat vem han egentligen var. Till och med rörande hans rätta namn har en viss tvekan rått. Så kallar t. ex. dispaschören Lukas von Breda i sina artiklar om dåtida svenska tavelsamlingar i Stockholmsposten för 1791 och 1792 honom »herr von Balthasar Knigge» under det att Elers 1800 benämner honom »brukspatron Baltz. Knigge» men även nämner en donation till Frimurarebarnhuset av »grosshandlaren Jacob von Balthasar». Klercker åter skriver hans namn: »Jacob Fr. Bernh. Balthasar Knigge» och uppger att han var styvson till en 1796 avliden Knigge och son till sin mors, Anna Coopmans, förste man, Fr. Bernh. Balthasar. Forsstrand slutligen säger, att en mycket ofullständig anteckning i de Klercker'ska samlingarna ger vid handen att Jacob Baltzar Knigges mor skulle, innan hon gifte sig med Johan Knigge, ha varit gift med en frälseman Bernhard Balthazar och undrar om denne icke möjligen tillhörde någon på svenska riddarhuset ointroducerad gren av den pommerska ätten Balthasar, av vilken i Sverige en gren med namnet von Baltzar 1726 adlades. Forsstrand är, såsom här nedan skall visas, på rätt spår, men uppger sitt försök innan han nått målet och förklarar att »vem denne (Fr. Bernh. Balthasar) var, har varit omöjligt att utleta». Han tror att Jakob Knigge »antog namnet Baltzar först som dopnamn och sedan som släktnamn före namnet Knigge».

Våren 1921 öppnades i riksarkivet på min begäran en förut obeaktad adlig bouppteckning efter den 1796 avlidne grosshandlaren

Jacob von Balthasar i Stockholm och jag fann därav att denne var identisk med Knigge i »Spökslottet».

Professorn vid Greifswalds universitet, mecklenburgska regeringsrådet Jacob Balthasar, tillhörande en i Pommerns och särskilt i Greifswalds historia berömlig släkt, som ända sedan 1500-talet skänkt sitt land många framstående män, hade fem söner: köpmannen Friedrich Bernhard, generalsuperintendenten Jacob Heinrich, kaptenen Jurgen Nicolaus, vice presidenten i k. tribunalet i Wismar Augustin och borgmästaren i Greifswald Johan Gustav.¹ De fyra yngre bröderna adlades 1746 eller 1747 av kejsaren, men icke den äldste, vilken som köpman slagit sig ned i Göteborg och kanske ändrat sitt namn till Baltzer — så skrives det åtminstone i Kristine kyrkas dopbok. Han dog 1718 och d. 23 dec. samma år, efter hans fränfalle, döptes hans ende son, som i dopet fick namnen Jacob Friedrich Bernhard.² Bland faddrarna märktes farbrodern »Capitain Jurgen Nicl. Baltzer» och farmodern regeringsrådinnan »Baltzer», f. Gerdes, i Greifswald, som dock företrädde av en annan dam.

Den döptes mor, Anna Coopman, tillhörande en i mitten av 1600-talet till Göteborg inflyttad familj, gifte om sig med handlanden i Stockholm Justus Johan Knigge, som 1727 där vunnit burskap, men som även var från Göteborg, där han stått fadder 1719 och 1721. Han dog 1841 i Stockholm, efterlämnande stor förmögenhet och ett rikt bo. Arvingar voro änkan Anna Coopman, dottern Sofia Magdalena och styvsonen Jakob Baltzar Knigge, som åtog sig förmynderskapet för den då ännu ogifta halvsystem. Sofia Magdalena gifte sig emellertid snart med en mycket förmögen man, brukspatron Samuel Schütz på Hagby säteri, son till den i Göteborgs annaler bekante köpmannen och konvoj-kommissarien Samuel Schütz d. ä. Brukspatron Schütz köpte 1757 av greve Karl Posse huset n:r 110 Drottninggatan, det sedermera s. k. »Spökslottet», som hans änka 1765 ägde. Hon dog 1779 — modern hade gått bort redan 1770 — och hennes ende arving, halvbrodern Jakob Baltzar Knigge, som 1752 fått burskap som kramhandlare, blev därigenom en rik man. Han ärvde nämligen icke blott huset i Stockholm med sina dyrbara mobilier, sin tavelsamling, o. s. v. — »det sista huset på Drottninggatan, nedanför Observatoriebacken, hägnat av ett vackert

¹ GESTERDING, C., *Genealogien . . . Pommerscher besonders ritterschaftlicher Familien* (Berlin 1842).

² BERG, W., *Samlingar till Göteborgs historia*.

järngaller» såsom Elers beskriver det —, utan han blev även ägare till Hagby sätesgård i Almunge och Hagby frälsegård i Täby socken i Roslagen. Han skrev sig då vanligen Jacob Baltzar Knigge, men ibland blott Jakob B. Knigge och var gift med Anna Maria Thorsson, syster till brukspatron Samuel Thorson. När han emellertid 1786 utfärdade ett gåvobrev till Almunge sockens fattiga och då han året därpå brandförsäkrade sitt hus i Stockholm, skrev han sig: J. von Balthasar Knigge. Anledningen framgår av Gesterdings här förut citerade arbete. Denne upptar honom mycket riktigt som son till den äldste av de fem bröderna Balthasar, ehuru han genom förväxling kallar honom Johan i st. f. Jakob. Men han meddelar även att vår Jakob adlades av Gustav III. När detta skedde, förmåler han ej och märkvärdigt är ju att Jakob von Balthasars namn icke återfinnes i vare sig den introducerade eller ointroducerade svenska adelns ättartavlor. Men att Gesterdings uppgift är riktig, kan icke betvivlas. I den officiella handling, som bouppteckningen är, kallas han uttryckligen Jakob von Balthasar. Och att bouppteckningen införlivades med de adliga, visar att hans adelskap var godtaget. Själv brydde han sig icke om att bortkasta sitt gamla tillnamn, utan skrev sig efter adlandet som vi sett: J. von Balthasar Knigge. Han — ej hans far, som Klercker trodde — avled 1796 barnlös. »Inrikes tidningar», n. 14 1796, innehåller följande annons: »Hr Jacob von Balthasar Knigge, död den 10 jan. uti dess 78 års ålder. På begäran tillkännagifwes Dödsfallet Anhörige och Wänner. All Sorgebetygelse undanbedes.» Änkan bortlade alldeles namnet Knigge och skrev sig: Anna von Balthasar. Med henne utgick detta släktnamn i Sverige — i Tyskland ansågs den stora ätten 1836 vara utgången på svärdssidan¹ och den i Sverige 1726 adlade grenen von Baltzar hade redan 1795 utslocknat.

* * *

Till fullständigande av ovanstående meddelar jag följande, ur W. Bergs anförda arbete utplockade och sammanställda notiser: Jakob von Balthasars far, Friedrich Bernhard Balthasar,² gifte sig, enl. Kristine kyrkas vigselbok, med Anna Coopman 28 jan. 1718, men begrovs redan 15 juni samma år. I kyrkboken står antecknat: »ein junger Kauffman aus Greiffswald gebürtig, nach

¹ (KNESCHKE, E. H.), *Neues allg. deutsches Adels-Lexikon*, 1 (Lpz. 1859).

² »Baltzer» i kyrkboken måhända blott skrivfel!

dem Er nur 18 wochen im Ehestande gelebet, mit einer Parentation und Trauer-Music begraben. Starb an Stein- und Magenkranckheit, seines Alters 30 Jahr und etwa etliche wochen.» — Han var alltså född 1688.

Justus Johan Knigge vigdes i Kristine kyrka 6 mars 1720 med Anna Coopman: »Mons. Knigge, ein teutscher expediter, mitt Fr. Anna Coopman, sehl. Frid. Bernh. Baltzers nachgelassene witwen.»

Konvoj-kommissariens i Göteborg Samuel Schütz' änka,¹ Anna Maria Prunck (Pronck), dotter av skeppsbyggmästaren i Göteborg Jacob Jacobsson P., från Holland, dog i Stockholm 12 maj 1757. Hon efterlämnade enl. bouppteckningen², tre söner: politieborgmästaren i Göteborg, den för sin stora rikedom bekante direktören i Ostindiska kompaniet Jakob Schütz samt brukspatronerna Samuel och Johan Schütz — den förre som vi sett gift med Jakob von Balthasars halvsyster. Av två döttrar levde blott den yngre, Anna Maria, änka efter brukspatron Elias Brandel. Den äldre hade varit gift två gånger. Ur sitt första äktenskap, med justitieborgmästaren i Göteborg Cornelius Thorson, efterlämnade hon sonen brukspatron Samuel Thorson och dottern Anna Maria Thorson, g. m. »handelsman Jacob B. Knigge», d. v. s. Jakob von Balthasar; i senare giftet, med brukspatron Erik Kock, hade hon sonen Jöns Eriksson Kock, då 14 år. Namnen Balthasar, Schütz och Knigge tillhörde sålunda alla till Göteborg inflyttade tyska, Prunck (Pronck) och Coopman holländska släkter, av vilka några medlemmar bo satte sig i Stockholm eller dess närhet.

¹ De hade gift sig 1706.

² Stockh:s rådhusarkiv.

Prosten Matthias Floderus' teckning av Uppsalaprofessorerna 1809

meddelad av **Gunnar Carlquist.**

I De la Gardieska arkivet i Lunds Universitetsbiblioteks handskriftssamling finnes i en liten avdelning ägnad åt Uppsala universitet ett manuskript med titeln: »Professorerne vid Upsala acad. vid slutet af förra och början af detta seculum, tecknade med sanning och oväldighet år 1809». Denna teckning har ingalunda varit för den personhistoriska forskningen obekant. Alltsedan P. Wieselgren 1842 i D. 15 av De la Gardieska arkivet avtryckte levnadsteckningarna över de före år 1800 avlidne professorerna och ungefär samtidigt till sina vänner i redaktionen för Biografiskt lexicon meddelade en avskrift in extenso, ha dessa i all sin korthet pregnant och skarpsynta karakteristiker rådfrågats av specialforskningen (senast vid upprepade tillfällen av C. Annerstedt) och visat sig vara så upplysande, vederhäftiga och exakta i de kontrollerbara uppgifterna, att det torde vara väl motiverat, att manuskriptet i dess helhet publiceras, detta så mycket hellre som det lyckats utgå, att med en till visshet gränsande sannolikhet fastställa, vem författarskapet till den hittills anonyma teckningen bör tillskrivas.

Manuskriptet är en liten kvartvolym om 27 sidor, nedskrivet med en prydlig men föga individuell skrivarehand. Om dess proveniens är intet känt. Det torde näppeligen ha funnits på Löberöd 1832, då Wieselgren utgav D. 2 av De la Gardieska arkivet med dess katalog över »Acta eller pappershandlingar i Löberöds bibliotek.» I ett interfolierat exemplar av denna katalog (nu i Lunds Univ.bibl.), där senare förvärv förtecknats, är det emellertid infört med Wieselgrens stil vid »Avd. XI. Handlingar rörande Sveriges ecclesiastika och litterära makt», och detta sammanhållet med det förhållandet att Wieselgren o. 1840 börjar göra manuskriptet känt, tyder på att detsamma först under 1830-talets senare år förvärvats av Excellensen De la Gardie. De närmare omständigheterna härvid äro icke kända; möjligt är att någon uppgift skulle kunna fin-

nas i De la Gardies korrespondens, men dess vidlyftighet utesluter varje tanke på att blott av denna anledning genomgå de 46 kapslar, som rymma de till De la Gardie inkomna breven. En serie brev från Wieselgren till excellensen, i vilken just frågor om de för tryck lämpliga manuskripten diskuteras, har emellertid utan resultat genomgåtts. Icke heller göres något omnämnande om manuskriptets förvärv i förorden till De la Gardieska arkivet, där Wieselgren annars efter hand brukade lämna meddelande om donationer eller andra viktigare accessioner till samlingarna på Löberöd.

I sammanhang med en del citat ur de av A. L. Hamilton, G. J. Ehrensvärd och A. F. Skjöldebrand författade memoarerna — f. ö. här för första gången bekantgjorda genom avtryck — meddelade emellertid Wieselgren i D. 15 av De la Gardieska arkivet, s. 75—84, 20 av manuskriptets 57 biografier, utan någon som helst kommentar, och ungefär samtidigt börjar Palmblad (och möjligen även Lostbom) i Biografiskt lexicon utnyttja deras uppgifter. Härvid förekommer en egendomlig omständighet, som till synes löser frågan om författarskapet. I Bd. 9: 20 citerar P[almblad] i sin biografi över Fr. Mallet ett »redaktionen benäget meddelat manuskript», som säges vara »en med sanning och oväldighet år 1809 författad skildring af Upsala professorer». I samma band sid. 291 figurerar ånyo samma källa i en artikel av Palmblad om D. Melanderhjelm, men nu med uttrycket: »I Hamiltonska memoirerna, msept., yttras . . .». Likaledes skriver Palmblad sid. 202 om A. Murray: »Memoirförfattaren Hamilton yttrar i sitt mscr. om honom följande omdöme». På samma sätt citeras i biografien över Neikter (9: 338; osignerad och därför, om man får tro Wieselgrens uppgift i slutskriften 1856 till Biografiskt lexicon, författad av Lostbom) Hamiltonska memoarerna, och i den även osignerade artikeln om Prosperin i Bd. 11: 370 heter det: »I Hamiltons anteckningar träffas följande teckning af P.»

Huru förhåller det sig nu med dessa upprepade uppgifter om en Hamilton som författare till professorskarakteristikerna? För den, som i likhet med utg. varit i tillfälle att göra sig förtrogen med ätten Hamiltons medlemmar omkring år 1800, är det påtagligt, att det icke finnes mer än tvenne personer att välja på som eventuella författare, den bekante oppositionsmannen och tecknaren av Gustaf III:s och Gustaf IV Adolfs tid, Adolf Ludvig Hamilton, och hans son, Gustaf Wathier, vars i faderns anda författade memoarer från Karl Johanstiden nyligen av utg. publicerats. Båda voro skarpsynta, spirituella och något elaka i sina omdömen och kunde

därför väl tänkas som upphov till professorskarakteristikerna, men det är av andra skäl fullständigt uteslutet att någon av dem kan vara författaren. A. L. Hamilton, vilken tydliga Palmblad haft i tankarna, avled 1802, och redan en flyktig genomgång av manuskriptet visar, att avfattningstiden måste förläggas till 1809, vilket år också manuskriptet själv anger. G. W. Hamilton kom först 1798 till Uppsala och har omöjligen kunnat ha den ingående kännedom om 1780- och det tidigare 90-talets akademiska liv, varom manuskriptet vittnar, liksom icke någon av de nedannämnda uppgifter, författaren om sig själv lämnar, på något sätt kan passas in på honom.

Uppgiften om »de Hamiltonska memoarerna» måste bero på ett missförstånd; frågan är egentligen endast huru detta missförstånd kan ha uppstått. Och förklaringen härtill synes ligga ganska nära till hands. Wieselgren publicerar samtidigt sin Uppsalaskildring och utdragen ur Hamiltons memoarer, han har antagligen till redaktionen av Biografiskt lexicon sänt upp några avskrifter av bl. a. båda dessa manuskript, möjligen med sin vanliga brist på ackuratess gjort någon anteckning sådan att Palmblad blandat samman manuskripten och trott, att Hamilton författat både det ena och det andra. Eller också har Palmblad till en början varit på det klara med manuskriptens skiljaktiga karaktär, men efter hand glömt bort, huru det förhöll sig med dem, haft Hamiltons i sammanhanget nämnda namn i minne och så falskeligen tillskrivit honom även skildringen av Uppsalaprofessorerna. Hur än härmed må förhålla sig, någon Hamilton har icke författat dessa biografier.

Ett studium av manuskriptet ger emellertid vissa ledtrådar för lösandet av frågan om författarskapet. Det framgår tydligt nog, att författaren tillbragt sin ungdom i Uppsala, med vars akademiska liv alltifrån 1780-talets mitt han är synnerligen förtrogen. Längre tillbaka än till c:a 1780 sträcker sig emellertid icke hans minne, och han nämner icke någon professor avliden före år 1783. Från detta år och till 1809 äro de flesta akademiska lärarne skildrade; av obekant anledning uteslutna äro endast A. G. Barchaeus, N. Risell och S. Ziervogel. Att författaren studerat i Uppsala synes också ställt utom tvivel; varje rad i manuskriptet visar, att vi ha att göra med en genomkultiverad person.

Även andra slutsatser kunna dragas av vissa uppgifter i biografierna, men av vikt är framförallt en notis, som författaren lämnar om sig själv i biografien över Z. Nordmark, där det heter: »Gift med sin hushållerska, sämskmakaredotter i Uppsala. I sin

ungdom var hon husjungfru hos mina föräldrar, en lika vacker som beskedlig flicka. Jag minnes noga huru n. v. pontifex maximus (tydiligen J. A. Lindblom) den tiden med många andra myste munnen åt henne». Med utgångspunkt från denna uppgift har utg. anställt efterforskningar efter professorskan Nordmarks tidigare öden. Hon hette Christina Elisabeth Bergstén, var född d. 7 maj 1758, dotter av borgaren i Uppsala Johan Bergstén och Catharina Östmark, samt gifte sig först d. 4 sept. 1798 med Z. Nordmark. De bevarade mantals- och husförhörlängderna för Uppsala äro ganska fragmentariska, men i en av dem, en husförhörlängd för domkyrkoförsamlingen, som egentligen omfattar 1780-talet, men innehåller uppgifter in på 1800-talet, anträffas hennes namn. Hon nämnes där som inflyttad från Rasbo 1787, och är från denna tid i tjänst hos professor J. Floderus.

Det gäller alltså att undersöka, om någon av de söner, som uppväxte i detta hem, kan ifrågakomma som författare. Johan Floderus hade tvenne söner, Matthias, f. 1766, och Peter, f. 1768. Den senare blev kronobefallningsman, och de få tillgängliga uppgifterna om honom synas icke motivera att tillskriva honom författarskapet. Så mycket mer överensstämmer det vi känna om den äldre brodern såväl med hela manuskriptets karaktär som med några där befintliga notiser, som tydligen visa hän på en akademiker, närmare bestämt en teolog som författare.

Matthias Floderus var som nämnt född 1766, d. 10 juli, i Uppsala, där fadern var græcæ linguæ professor. Modern, Ulrika Asp, var dotter av domprosten Matthias Asp. Han antogs d. 6 juli 1785 till e. o. amanuens vid acad. biblioteket, blev 1787 d. 12 dec. fil. kand. och magister ultimus vid 1788 års promotion, utnämndes d. 1 febr. 1789 till docens i grekiska språket och d. 20 okt. 1790 till adjunkt i grekiska och hebreiska språken, prästvigdes d. 11 dec. 1791, konsistorienotarie d. 29 april 1796, kyrkoherde i Rasbo och Kihl d. 6 sept. 1797, prost d. 2 maj 1799, teol. doktor 1809, historiograf vid Kungl. Maj:ts orden d. 23 nov. 1812, avled d. 13 dec. 1822. Utöver de dissertationer, för vilka han presiderat, har han endast offentliggjort några predikningar och åminnelsetal samt en edition av faderns skrifter. Dessutom torde han emellertid ha sysslat med författarskap, av vilket nu intet synes bevarat. Av intresse just i detta sammanhang är en liten notis i ett brev (UUB) från sonen Gust. Floderus till J. H. Schröder (Rasbo d. 9 sept. 1815): »Pappa har nu . . . börjat utarbeta en fortsättning af Gezelii Biogr. lex. el. lefvernesbeskrifn.

öfver de märkelige män, som dött under k. Gustaf III:s tidehvarf.»

Av dessa levnadsdata framgår, att Floderus mer än många andra bör ha varit kompetent att skriva en på själsyn grundad karakteristik av den uppsalienska akademistaten. Såsom först biblioteksman och docent, sedan konsistorienotarie och slutl. kyrkoherde i det närbelägna Rasbo har han stått de akademiska fäderna så nära som gärna möjligt och varit i stånd att ur egna minnen meddela alla dessa personliga smådrag, varav manuskriptet vimlar. De få notiser, författaren i förbigående lämnar om sig själv, låta sig osökt förenas med vad vi känna om honom. Sålunda skriver han t. ex. i sin karakteristik av E. A. Almquist, att »med fullkomlig kännedom af hans tänkesätt kan jag försäkra, att beskyllningen (att vara kättersk) drabbar honom oskyldigt», och i biografien över E. M. Fant: »Jag hörde Biskop Nordin vid ett tillfälle påminna honom . . .». Av särskilt intresse, då det gäller att pröva det framförda författarenamnet mot manuskriptets uppgifter, är givetvis karakteristiken av Joh. Floderus. Redan innan uppmärksamheten fästs vid M. Floderus, hade utg. frapperats av den oförbehållsamma beundran och kärlek, författaren här gav uttryck åt. Medan de övriga biografierna, även de välvilliga, gärna innehålla någon liten satirisk elakhet om vederbörandes begåvning, karaktär, utseende eller familjeförhållanden, finnes här icke ett förklenande ord: »Knappt har Upsala acad. egt någon lärare så allmänt älskad som han. Han förtjenade det ock för sina ädla tänkesätt, sin behagliga blygsamhet och i alt värdiga upförande. Hans grundeliga lärdom var förenad med smak och urskiljning . . . Det var en vällust att höra honom ur cathedern» o. s. v. Denna apoteos, som i det övriga sammanhanget synes något oproportionerlig, får sin naturliga förklaring, om man utgår från att det är sonen, som kritiklöst beundrande skriver om sin fader. Påfallande är också, att denna biografi är den enda, där författaren stöder sig på citat ur en annan källa, i detta fall N. v. Rosensteins nekrolog i Vitterhetsakademiens handlingar, ur vilken ett särskilt välvilligt omdöme hämtats. Likaså är det knappast annat än en mycket närstående, som kunnat meddela notiserna om J. Floderus' sjuklighet, tillbakadragenhet och tålighet eller kritiken av det kopparstuckna porträttet.

Husförhörslängdens uppgift, att professorskan Nordmark tjänste i Joh. Floderus' hus behöver icke vara bevisande för Matthias Floderus' författarskap; hon kan ju, trots att de bevarade längderna

intet meddela om någon annan anställning, någon gång på 1790-talet ha tjänat i ett annat hus. Men sammanställer man denna koncisa notis med alla de sannolikhetskäl, som ovan berörts, torde man icke behöva tveka om att tillskriva Matthias Floderus författarskapet till biografierna. Det är påtagligt, att de avsevärt vinna i intresse och trovärdighet genom att denne redbare och väl initierade mans namn knutits till dem. De torde hädanefter lugnt kunna betraktas som en av de allra värdefullaste källorna för vår mera intima kännedom om den uppsaliensiska professorskretsen från 1785 till 1809.

Professorerne vid Upsala acad. vid slutet af förra och, början af detta seculum, tecknade med sanning och oväldighet år 1809.

Acrel (Joh. Gust.). M. D. Med. pract. prof. R. N. O. Var en man af snille och lefnadsvett, förenade med många och stora kunskaper. Hade som läkare ett ovanligt anseende. Endast hans närvaro kunde återgifva den sjuke hälsan. Var i sammanlefnad lätt och skämtsam, älskade muntert sällskap och drack gerna. Väl bildad och af vackert utseende: något rödfnasig i ansigtet. Gifte sig 1771 med Anna Marg. Borell, rådmansdotter i Upsala. Hans storsinte farbror, Gen. direct. af Acrel, gillade så litet detta ägtenskap, att brorsonen på flera år ej fick visa sig för honom. † den 18 febr. 1801, 60 år gl.

Afzelius (Joh.). Chem. prof. F. 1753. Känd för mycken skicklighet i sin vettenskap, men visar sig alldrig på den lärda vädjobanan. Har blott præsiderat 2:ne gånger, sedan han blef professor 1784. Är kinkig och underlig till humeuret: merendels sombre, men kan äfven vara munter bland vänner. Han är ogift, men håller det läckraste bord i Upsala. Har anlagt en förträffeligt vacker trädgård vid sitt välbelägna embetshus. Som hans character är, så är och hans utseende.

Afzelius (Pehr). Öfver-directeur, Med. pract. prof. R. N. O. F. d. 14 dec. 1760. Man måste känna och förstå att värdera hans utmärkta talanger som läkare, för att ej stötas af hans façon, som hafva något buttert och föraktande. Detta oagadt, har han mycken ömhet för sina patienter, äfven dem af ringare classen. Han lefver väl, och äter sällan annan mat, än som är kokad i eget kök. I byggnader och mekaniska tillställningar har han en utvald smak. Ligger djupt i politiken, och talar gerna i sådana ämnen. I sina yngre år var han kitslig och häcklare. Har en ordinär statur, och icke just vackert ansigte. Måg åt Professor Sidrén.

Almquist (Eric Jon.). Th. D. och prof. L. N. O. Liflig och med en talande tunga. Hade stor beläsenhet och mycken lätthet att arbeta.

God och hederlig man. Älskade mäst boken. Affairer skötte han lamt. Prydlighet i sin studerkammare vårdade han icke, ej heller i sin klädsel. Hade fast kroppsbyggnad och icke obehagligt utseende. † d. 15 mars 1808, 79 år gl.

Almquist (Eric Abr.). Theol. prof. extraord. F. d. 25 maj 1767. Liknar fören. sin fader i vivacité och talegåfva, men af mera hetsigt temperament, så att han ofta förgår sig. Har velat poussera sin lycka, men misslyckats. Stor prejudice led han, då sysslan efter fadren fråntogs honom af en astron. prof. från Greifswald. Han har blifvit utropad såsom något kättersk, men med fullkomlig kändedom af hans tänkesätt, kan jag försäkra, att den beskyllningen drabbar honom oskyldigt. Han är och högeligen förargad, då någon som tror honom här om, kommer och vill göra förtroende. Han är en uplyst både theolog och philosoph, har godt hjerta och är välgörande. Till utseendet mager och svartmuskig: alltför ovärdig i sin parure. Hade i 1. giftet en fröken von Heyne, i det sednare en Merckel, prostdotter i Alsike.

Amnell (Joh. I.). Th. D. och prof. Hade vidsträckt beläsenhet, snille och ett lyckligt minne. Utomordentligt vidlyftig i affairer, äfven de af mindre vigt. Sina kunskaper hade han inhämtat i yngre åren: på de sednare läste han sällan. Var beständigt öfverlupen af studenter och präster, bland hvilka sednare han hade en allmän respect: klagade för alla öfver göromål, men expedierade sällan någon under 2 timar, ty han skulle tala med hvar och en om sig sjelf och om hela verden. Var kinkug och het; men som värd i sitt hus angenäm och munter. Deltog varmt i andras angelägenheter, men försummade sina egna barns uppfostran. Han hade varit gift med Arkebiskop Beronii dr. Ende sonen acad. fogde, med oklandrad conduite. Begge döttrarna ogifta. Till utseendet lång, rak, mager och blek, med uphöjd panna, eldiga ögon och liten mun. † d. 13 april 1789, 71 år gl.

Aurivillius (Carl). L. l. o. o. prof. En polyhistor, lefde endast med sina böcker, skild ifrån all vanité, arbetade han, utan att vilja synas, och drog ingen fåfånga af sitt rygte som lärd. Hans förmaningar till ungdomen voro öma och bevekande, alltid grundade på religionens motiver, af hvilken han sjelf hade en djup känsla. I sammanlefnaden ljuflig och stilla, icke mångordig, men alltid lärorik. I consistorio var han hetsig, då man motsade hans öfvertygelse. Hade så lågt målföre, att då han läste i sina rum, och en vagn gick förbi, förlorade man hvart ord. Han samlade ett stort bibliothek, och svärfadren Prof. Ekerman, som häldre samlade pengar, gaf ut en disputation emot honom De bibliomania. Till kroppsställningen var han liten, men af fast sammanfattning. Hans ansigte var hvitlagt, och utvisade alfvarsamhet samt en lugn och stilla själ. † d. 19 jan. 1786, 68 år gl.

Aurivillius (Pehr Fab.). Litt. hum. prof. och acad. bibl. F. d. 10 dec. 1756. Af en outtröttelig arbetsamhet, likasom fadren, och aldeles på sitt rätta ställe, som bibliothecarius. Något intolerant, emedan han

aldrig varit gosse, utan alltid man, och lefvat blott inom sin studerkamare. Eljest gudfruktig och vältänkande man, och ganska höflig, men het och kinkug som förman. Har ungt och spädt utseende. Gift med Regina Waldius, prost-dotter från Thorstuna.

Berch (Christer). Iurispr. oecon. & comm. prof. Artig och belevad man, af vackert utseende, men ofanteligt tjock. Hans vällust var att äta väl och höra nyheter, hälst ur grannarnes kök. Satt grannpuddrad bakom gardinen och mönstrade de förbigående. Att arbeta hade han hvarken håg eller hufvud till. Sina föreläsningar hämtade han ur sal. fars papper. Då touren med acad. rectoratet en gång kom till jurid. faculteten, afsade sig både Solander och B., hvarvid man gjorde den reflexionen, att den förra undanbad sig för sina fötters och den sednare för sitt hufvuds skull. I sitt ägtenskap med fadrens gamla hushållerska, som bryggde bra och lagade god mat, var han barnlös. † den 30 oct. 1792, af hastigt slag vid ett besök i staden, 58 år gl.

Bergman (Torb.). Chem. prof. R. W. O. Lika vördnadsvärd på hjertats som på lärdomens sida. Var mycket arbetsam, men drogs med en sjuklig kropp. Till växten var han lång, mager och något lutande: hade en alfvarsam, eller snarare missnöjd uppsyn. Sin efterlevande enka förstod han att skaffa pensioner från flere håll. Kände och värderade sin rygtbarhet. † vid Medivi brunn d. 8 juli 1784, 49 år gl.

Boëthius (Dan.). Eth. & pol. prof. F. d. 4 oct. 1751. En djuptänkande filosof, men af muntrare wäsende, än sådana vanligen pläga vara. Hans nya system har skaffat honom många både tädlares och beundrars. Han intager imedlertid alltid ett utmärkt rum bland Upsala academics lärare. Hans stolta utseende och façoners hafva ådragit honom ett tillmäle af högfärd, som han icke förtjenar. I sina examina är han sträf och sträng. Gifte sig med en ung skönhet, Secret. Runebergs d:r ifrån Stockholm, i hvilken han blef kär vid promotion 1785. Deras ägtenskap har varit ganska lyckligt, ehuru tillbeden hon var de första åren af sitt vistande i Upsala. Men hennes upförande friade honom från alla anledningar till svartsjuka.

Boudrie (Gust. Ant.). Phil. prof. extraord. Vicarierade i flera år för Cantzli-rådet Ihre, hvarigenom han visserligen icke var remplacerad. En strunt-karl utan character, till utseendet aldeles lik Bacchus på tunnan, och gjorde skäl för likheten. Det ena benet var nog kortare än det andra, så att han haltade illa. I Candidandi suck står om honom: »mig vill väl Boudrie approbera, men dertill jag ej pengar har», som visar hans samvetsgranhet i den vägen. Gift med Hans Excel. Herr Grefve Ugglas' syster. Hon hade en son, som någon illasinnad meniska tubbade att kalla sig Pehr Gust. Heidenstam, då man frågade honom, som barn, hvad han hette. † d. 20 aug. 1788, 63 år gl.

Christiernin (Pehr Nicl.). Iur. D. Log. & met. prof. En mångkunnig man och ganska nitisk för ungdomens både undervisning och

seder, men ond och trätgirig, förde han en orolig lefnad. Han ville det rätta, men öfverdref alltid medlen att vinna det. Sålunda smädade han och smädades i all sin tid, och var hatad af de studerande, äfven som af sina embetsbröder. Då han sista gången var rector, måste cons. afsätta honom för ett otidigt nit, då han en natt, åtföljd af vackten, sjelf arresterade flera oskyldige personer. Vid utgången af cons. hade studenterna samlat sig talrikt, och nedspottade honom, så det rann af kappan. Hans fru, Biskop Kjörnings dotter, som blifvit tvingad till detta giftermål, ansåg honom ständigt med kallsinnighet. Han var en svåra rik man och egde det stora vackra Julienschöldska huset. Lång och mager med hufvudet på sned, torrspottade beständigt. I sin klädsel alltid snygg. † den 24 febr. 1799, 73 år gl.

Dahl (Christoph.). Th. D. Græc. litt. prof. F. d. 17 maj 1758. Förträffelig man till hjerta, snille och kunskaper. Bibehåller samma öma kärlek för sin fru, som i sina student-år, då han först blef kär i henne. Men hon är hypocondre, nyckfull och slösagtig, bor med sina begge döttrar i Stockholm och ruinerade honom helt och hållit. Nu har han måst sälja sin gård, tagit permission och bor äfven i Stockholm. På en bok-catalog, som några lustiga hufvuden sammansatt, läste jag en titel: »Capricerna; lärorik roman, uplagd af Fru Dahl, på hennes mans bekostnad». Prof. Dahl är sjuklig, mycket mager och blek, koppårig och rödögd. I sällskap tyst och modest; har lågt målföre.

Domey (Ol.). Th. D. & prof. extraord. Både philolog och theolog af den moderna sorten. Egde sjelf inga böcker, men hade läst alt det nyare i sin sak. Syntes len och uprigtig, men var falsk, snål och com-mod. Nära vän med Professorerne Ekman och Wijkman, och i politiken af lika tänkesätt med dem. Lång och fet, såg bra ut. I sednare giftet hade han en hustru med vackert utseende, men som — quis crederet? — både söp och stal. † som des. pastor i Kumla d. 13 febr. 1796, 70 år gl.

Drissel (Joh. Dan.). Iur. prof. F. 1751. Tämmeligen kunnig man, med godt minne, men sämre omdöme. Talar latin med mycken färdighet. Något qvinnlig och attentus ad rem. Röd och hvit i ansigtet, svänger på sig då han går. Gift med en Starck, prost-dotter från Litslena.

Duræus (Sam.). Phys. prof. Skräplig och darrande, hade åtminstone på sin ålderdom intet anseende. Blef utstruken ur Vetenskaps-Academien, för det han på flera år ej inlämnat något rön. Vid en lever hos konungen på Upsala slott, föll han omkull på golfvvet, och fick följande dagen det nådiga rådet att taga afsked. Då konungen en gång stod i salsdörren och hörde hans lection, sade han: »ponera, M. H., att taket nu skulle falla öfver oss.» Då är det bäst jag går, sade k. Man påstod att gubben tog en sup förmycket eller kanske tålde en förlitet. Var 2:ne g:r gift, men barnlös. † d. 8 juli 1789, 71 år gl.

Ekman (Eman.). Oecon. pract. prof. Torr och mager karl med grått hår. Stark hushållare och rik. Då han talade i saker med intresse, svor han och slog knogarne i bordet. Var i Gustafs tid en häftig anti-royalist. Gifte sig med Domprost Mathesii enka, med hvilken han hade en dotter, mycket skön, som blef gift med en Baron Bennet. † d. 21 maj 1801, 63 år gl.

Fant (Er. Mich.). Th. D. Hist. prof. F. d. 9 jan. 1754. En man med stora gåfvor, både för cathedern och predikstolen. Talar bättre än han skriver latin. Var redan som yngling mycket stadig, och började tidigt berömas, hvarföre han ansåg sin reputation så stadgad, att han med åren lade mindre lima² vid sina arbeten, än han både kunde och borde. Jag hörde Biskop Nordin vid ett tillfälle påminna honom, huru han en gång i deras studentår, narrade Fant in på källaren, öfver hvilken händelse han sedan i flera dagar var modfäld. Studenterna skylla honom för högmod, med mindre skäl. I förra giftet hade han en bruksinspectors dotter, i det sednare en sondotter af den store Klingensstjerna, begge en öm och tillgifven man. Hela höst-terminen 1786, hade han k. Gustaf III. till ständig åhörare af sina föreläsningar, och begofvades vid konungens afresa med en guld-medaille. Han är af medelmåttig statur, röd och hvit hy, och vackert utseende. I sällskap behagelig och interessant.

Floderus (Joh.). Græc. litt. prof. Knapt har Upsala acad. egt någon lärare, så allmänt älskad, som han. Han förtjenade det och för sina ädla tänkesätt, sin behagliga blygsamhet, och i alt värdiga upförande. Hans grundeliga lärdom var förenad med smak och urskillning. Landshöfd. Rosenstein säger i sitt tal öfver honom i Vitterh. acad: »Upsala, som kan skryta med så många ypperliga lärare, har ingen haft som i sjelfva undervisnings-verket honom öfverträffat.» Det var en väl-lust att höra honom ur cathedern. Hans förträffeliga declamation gaf ett ökat värde åt det sköna han hade att föreställa: också var hans lärosal alltid upfylld. De sista 14 åren af sin lefnad drogs han med en beständig sjuklighet, och deltog ogera i större sällskaper. Han för-rättade lika väl sin syssla, och klagade alldrig öfver sina plågor. Var af medelmåttig längd och godt utseende, gick något lutad med hufvudet. Det i koppar stuckna portraitet liknar honom till lineamenterna, men ej till mine, som var mera fryntlig och mild. Han var gift med en dotter af Dompr. Asp. † d. 28 apr. 1789, 67 år gl.

Flygare (Gust.). Iurispr. oecon. & comm. prof. Egenkär och skrytare. Eljest kunnig i sin vettenskap, hade godt hufvud, och var en ganska habil acad. secreterare, men myndig och imponerande. Lång till växten, med ett kopparfärgat grymt ansigte. Älskade starka drycker. Gift med en Noring, hvars far varit handelsman i Upsala. Styffadren Voigtlander var öfverste lieutenant. Doct. Dahl har äldre system. † d.

² Lima = flinng, granskning.

Georgii (Carl Fred.). Hist. prof. En man med städade kunskaper och umgängs-seder: nog mycket complimentör. Förde en vacker penna både på latin, svenska och fransyska, hvilket sistnämnda språk han talade, som en infödd. Hans auditorium var ej mycket frequenterat, ehuru väl utarbetade hans föreläsningar voro. Men han var diffus och hade mindre behageligt målföre. Också lät han ofta anslå opasslighets-förfall. Hans financer voro ej i bästa stånd: älskade sällskap och såg ofta främmande i sitt hus, hvilket var stort, rymligt och bekvämt. Gift med en Fröken Appelbom och far till den saknade Landshöfd. Georgii. Enda dottern blef ihjälkörd vid jubel-fästen 1793. Ryska ambassadören bodde då i hans hus, och förärade honom vid afresan en skön guld-dosa. Var kort och undersättsig till växten. † d. 12 apr. 1795, 80 år gl.

Götlén (Eric). Eloqu. & poes. prof. F. 1744. Har vackra historiska kunskaper, särdeles i numismatiken, men latinska vältaligheten och skaldekonsten hafva under honom sin ferrea ætas. Såsom lismare och fjask har han aldrig haft någon aktning. Är minutös i högsta grad. Härfrisören får ofta lägga om locken flera gånger. Eljest mycket höflig och tjenstfärdig, samt af vackert utseende. Han är ungarl.

Hageman (Joh. Nicl.). L. l. o. o. prof. En god och ädel man, vänlig, lättsam och skämtande, älskades af alla. Hade grundelig språkkunskap, och en outröttelig flit vid ungdomens undervisning. Höll collegier hela dagen igenom, men syntes aldrig ledsen, ehuru han mäst tilade med elementerna. Led flera prejudicer i befordrings-vägen. Då den narren Filenius tog vice bibliothecarie-sysslan af honom, sade han blott: non equidem invideo, miror magis. Två år före sin död blef han ändteligen ord. professor efter sin svärfar och först då gifte han sig med en gammal inclination. Ehuru måtteligt han vanligen lefde, var han dock i kalas en stark ätare. Han dansade gerna menuette och roade sig äfven i bland att gå på skridskor. Försummade aldrig någon gudstjenst. Var kort och undersättsig till växten. Nyttjade egit hår. † d. 11 jan. 1789, 61 år gl.

Hernbergh (And.). I. D. & prof. En liten nätt och pigg varelse, utan reputation. Så länge disputation gällde för examen till hof-rätten, præsiderade han flitigt, och för säkerheten tog ut præsidi-arfvodet före ventilationsdagen. † d. 7 dec. 1791, 58 år gl.

Hultén (And.). Theol. prof. Såsom nyss astronom, kan han väl ännu icke ligga djupt i sin nya vetenskap, men med sin goda underbyggnad, är jag öfvertygad, att han snart arbetar sig upp. Han är en god och redelig man. Ser taskig ut, har bruna ögon och gulblack hy. F. 1757.

Hydrén (Lars). Th. D. & prof. prim. L. N. O. Lärd på gamla viset, men utan smak. Passade bättre till theolog än poesi professor, som han förut var. Mycket kruserlig, följde nästan hvar och en som

besökte honom, till porten. Då ett sällskap händelsevis berättade honom, att de genom en tub på Observatorium sett honom promenerande vid sin gård utom staden, bad han ödmjukast om ursäkt att han gick i sin natträck. Hade en fast kroppsbyggnad, hvarföre han, oagtdadt ett hetsigt temperament, uppnådde fulla 95 års ålder, hvilket är hans största märkvärdighet. † d. 5 maj 1789.

Hydrén (Eric L.) Th. D. & prof. Artig och belevad man, med vivacité, men utan fasthet i characteren. Älskade nöjen och bekvämlighet, och var ingen läs-vurm. Undersättsig och fet af vackert utseende. Hans fru Consist. notariens Norins d:r, dog i barnsäng 1780. Han sjelf afled i vattusot d. 5 sept. 1786, 54 år gl.

Högmark (Pehr). Log. & mat. prof. En man med just begrepp, djup tänkegefva och synnerlig redighet att utföra sina tankar. Talade och skref väl både på svenska och latin. I umgänget höflig och utan pritetion: hade kanhända litet räf bakom örat. Till växten späd och oansenlig. Var gift med en Friherrinna Pfeiff, på hvilken han prenumererade, ehuru förut förlofvad i ett prosthus i Calmar. Relata refero. † vid Medivi brunn 1808, 41 år gl.

Kinmark (Eric). Th. D. & prof. Blef som student improberad i prästexamen i Skara och föresatte sig i harmen att resa tillbaka till Upsala och sträfva sig fram till theol. professor. Det lyckades honom i tidsens fullbordan och sedan han kommit i mågskap hos den ansedde Doct. Nils Wallerius. Han var af ett ganska trögt ingenium och lika trögt umgängs-sätt, men redelig man och utan flärd. Lefde af nog tarfvelig spis, och hade osnyggt i sin låga boning. Gick alltid up i sina lectioner med långkappa och halfhandskar. Sina barn gaf han ingen uppfostran. Sönerne blefvo soldater, en dotter gift med en dräng, den andra med en dålig präst. † d. 28 febr. 1794, 77 år gl. Han var då acad. rector och Landshöfd. Schröderheim anställde efter honom en pompös begrafning.

Kolmodin (Olof). Eloqu. & polit. prof. Skytt. F. 1766. Värdig efterträdare af Loccenier, Scheffrar, Ihrar, hvilket är nog sagt till hans beröm. Han är rätt bror till Prof. Doct. Dahl ehuru han uptagit morfadrens namn, och liknar honom i utseende, caractér och kunskaper. Gift med en Fröken Rehnberg.

Landerbeck (Nils). Math. inf. prof. Kunnig i sin sak. Enfaldig och torr i umgänget. Mager och af ett dåligt utseende. Går alltid i skor och svarta silkestrumpor. Lefver som ungarl, ganska inskränkt, är till åren den äldsta af nuvarande professorer, född 1735.

Liljeblad (Sam.). M. D. Oecon. pract. prof. Född 1761. Kan intet mera än botaniken, men också den en perfection. From och enfaldig karl. Studenterna akta honom intet, och i consistorio qväser Boëthius honom hårdeligen. Ser obetydeligt ut. Ungkarl.

Lindblom (Jac. Ax.). Eloqu. & polit. prof. Skytt., nu ärkebiskop F. 1746. Parlör med talanger och vacker exteriör. Älskades av ungdomen, den han omfattade med godhet och välgörenhet, och var väl upptagen hos fruntimmer. Fyllde med heder sitt rum på den Skyttianska lärostolen. Genom Prof. Floderi afsägelse af förslaget till Linköpings stift, blef han den 3:dje och utnämndes, ännu icke prästvigd, til biskop. Hans förtjenster, som sådan, är allmänt kände. Prydlighet, ända till luxe, herskar i hans hus, och hans bord står öppet för alla. Långt ifrån att vara snål, ser han icke ogärna rekruterings för sitt kök från prästerskapet. Han är icke lam i omsorgen för sitt namns ära.

Linné (Carl von). Med. & bot. prof. Inehade sin plats mera för sin store faders, än egna förtjensters skull. Gaf ej stort hopp i ungdomen, och visade föga böjelse för studier. Var sprätt och fruntimmerskarl. Efter sin utländska resa, och sedan han emottagit profession efter fadren, ökades hans anseende, och han dog ej utan reputation i sina bästa år d. 1 nov. 1783, icke fulla 43 år gl.

Lostbom (Joh.). Th. D. & prof. prim. God, men svag människa, utan kunskaper och embetsmannas duglighet. Kunde ej förrätta någon syssla utan synbar räddhoga. Hans predikningar vid jubel-festen äro Doct. Ödmans verk. De sednare åren var gubben litet oredig om aftnarna. Gift med Biskop Kammeckers d:r Christina Elisabet, som dog 1792. Sjelf dog han d. 28 dec. 1802, 70 år gl. Dess i koppar stuckna portrait liknar honom mycket.

Lundström (And.). Iur. prof. F. 1741. Var förut acad. secreterare med lika medelmåttig skicklighet, som professor. Fattig med många barn. Har reslig växt och manligt utseende. Spelade och drack gerna. Har nu afsked och lever på en liten gård vid Westerås.

Mallet (Fred.). Math. inf. prof. En mycket ansedd matematikus. Hade ett knarrigt och otåligt humeur, men var ej obehaglig i sällskap. Säges i sin ungdom hafva älskat könet: såg ej heller på åldern om gärna vackra ansigten. Hade en grof och klumpig kroppsställning, stor näsa och var mycket närsynt. Barnlös och förmögen man. † d. 28 jun. 1797, 70 år gl.

Melanderhielm (Dan.). Astron. prof. Stor och namnkunnig man, adlad, riddare, titulerad cantzli-råd, alt följer af hans äregirighet; men och så af hans förtjenster. I Upsala syntes han sällan utom sitt hus, om icke måltider eller spelsällskap utmanade honom. I Stockholm deremot, hvars lefnad han mera älskade, var han så länge han förmådde, jemt ute och i samqväm. Oagadt sin fetma, sin starka matlust och en stillasittande lefnad, lever han ännu vid 83 års ålder. Ende sonen Eric, en oduglig varelse, som föddes före hans ägtenskap med Kammar-rådet och Prof. Frondins d:r, enka efter Häradshöfding Braunerschöld, † som vice häradshöfding. Hon hade en son med förra mannen, som under en några och 50-åra lefnad, aldrig hann längre än till protokollet vid

kämmners-rätten. Det af C. r. Melanderhielm i koppar stuckna portraitet är mycket väl träffadt.

Murray (Adolf). K. M. förste lif-med. Anat. & chir. prof. Stor i sin vetenskap och nitisk i undervisningen, men mindre lycklig practicus. Kände väl latinska språket, som sällan är hrr medicorum lott. Var ej älskad af de studerande, för sina stränga fordringar vid deras examina. Umgicks gerna med de förnäma, och var i umgänget nog klibbig; mycket lång och smal till växten, med långa extremiteter. Hade en skär och genomträngande röst, och läspade. I förra giftet hade han en dotter af Prof. C. Aurivillius, och i det sednare af Biskop Lamberg. † d. 5 maj 1803, 53 år gl.

Neikter (Jac. Fred.). Eloqu. & polit. prof. Skytt. Hade vidsträckt beläsenhet och mycken qvickhet, som ofta utbröt i satir. I strider med mun eller penna, var han alltid en farlig öfverman. Talade utan papper med färdighet och sammanhang. Utgaf många och till större delen väl utarbetade disputationer. Sina böcker och papper hade han sällan i ordning, och glömde merendels att torka pudret ur ansigtet. På söndagseftermiddagarna fann man honom ofta vid bibeln eller psalmboken. Han var skild ifrån all vanité, och af en hederlig character, men upbragt kunde han icke styra sin hetta. Säsom informator i ett adeligt hus, förlofvade han sig med en sy-mamsell, före sin resa utrikes. Denna otäckan belönade hans trohet med att långsamt tära honom till döds, genom sitt supande. Enda dottren, en rik och artig flicka, blef gift med en assessor, fabrikör och magister, Arosenius i Norrköping. Till utseendet var han fetlagd och af medelmåttig växt, blirade med ena ögat, och såg satirisk ut. † d. 4 maj 1803, 58 år gl.

Nordmark (Zach.). Phys. prof. R. N. O. F. 1751. En man med stora kunskaper ej allenast i de honom tillhörige, utan och flere andra vetenskaper och ett redigt, genomträngande förstånd. Har mycken liflighet och drift, samt en ovanlig droiture, hvilken understundom går nog långt. En student, som bodde i hans gård, bad att få skicka ett bref till sin far i Luleå, dit professorn skulle resa, men fick till svar: »Herrn skall icke tro, att jag låter nyttja mig som ett medel att försnilla kronan. Har Ni hälsningar, skall jag framföra dem, men brevet kan skickas med posten.» En annan gång kom hans fru hem från landet, der hon fått köpa några foglar. Han frågade genast om hon tullat — nej — gick morgonen derpå till tullen och betalte. Han är så intagen af sitt yrke, att då han läser eller presiderar, ler han jemt. För att slippa alla obehöriga fordringar af de studerande, som kunde vara stridande emot hans öfvertygelse, har han, ehuru ofta ombeden, aldrig emottagit inspection öfver någon nation, ej en gång sin egen. Säsom sträng censor morum, är han ej allmänt älskad af ungdomen. I sällskap talar han gerna små historier och anecdoter, och skrattar då häftigt. Han är af lagom statur och snygg i sin klädsel. Går med samma ifver, som han gör alt annat. Gift med sin hushållerska, sämskmakaredotter i Upsala. I sin ungdom var hon hus-jungfru hos mina föräldrar,

en lika vacker, som beskedelig flicka. Jag minnes noga, huru n. v. pontifex m. den tiden, med många andra, myste munnen åt henne.

Olbers (Levin). Theol. prof. F. 1762. Stilla, gudfruktig och välgörande. Lefver inom sig och synes aldrig i sällskaper. Gift 2 gr.

Palmberg (Lars Joh.). Th. D. & prof. prim. En from och gudfruktig man, nitisk i all skyldighet, som dess embete tillhörde, och grundlärd efter gamla tidens sätt. Han var af medelmåttig växt, torr och mager, gick med lätthet ända vid 92 år, i hvilken ålder han dog af en förkylning, ådragen då han i fult väder begrof ett lik under bar himmel. Hans dödsdag var d. 28 oct. 1804.

Prosperin (Eric). Astron. prof. Stor i sin vetenskap och hade allmän högaktning. Älskade sin frihet och sjelfständighet, så att han måtte tvingas att emottaga profession efter Melanderhielm, ifrån hvilken han och snarligen tog afsked. De studerande bemötte han med mycken höflighet. Var eljest nog satirisk och häcklare, men äfven som så-dan rolig att umgås med. Om aftnarna älskade han att hafva sitt spel-partie med några goda vänner. Han var ogift och mycket förmögen man. Friade till vår ärkebiskops första fru, men blef utstucken. Han débaucherade en tractörs-dotter i Upsala, men en summa penningar till d. v. adjuncten, sedan Professoren Lundström gjorde honom qvitt både hustru och barn. Till utseendet lång, högaxlad, med lutande hufvud, den nedra läppen starkt utestående och stor mage. Till det minst lofvärda om honom hörer, att han aldrig gick till kyrka eller nattvard. † d. 4 apr. 1803. 63 år gl.

Rabenius (Lars Georg). Iurispr. oecon. & comm. prof. F. 1771. Har vackra kunskaper i juridiken och godt hufvud. Talar med värdighet och précision. Ehuru ännu ung, har han redan mycken influence i consistorio, och lärer ej underlåta, att alt vidare stadga sitt rygte både som lärare och embetsman. Till växten är han lång och fetlagd, med icke vackert ansigte.

Regner (Lars). Astron. prof. F. 1746. Bättre physicus än astronom. Disputen om parallaxis solis har krossat honom. Till utseendet är han ful: liten, enögd, krokug, med giktknölar på händerna och går illa. Med alla dessa lyten, är han dock grann som en ung petit maitre. För öfrigt tryggelig och vänfast man, men och oförsonlig emot sina antagonister. Han är gift andra gången.

Sidrén (Joh.). Med. pract. prof. Lika kunnig medicus, som god och ädel människa. Alfvarsam och tankfull vid sjuksängen, gaf han läkeedom mindre genom det uplifvande i sitt väsende, än genom sin säkra cur. Drogs med en besvärande fetma. Gift med Hel. Elis. Borell, rådmans-dotter i Upsala. Ende sonen dog som bataill.-pred. vid gardet. Doct. Dahl informerade honom i många år, men utan framgång. Prof. Sidrén hade haft afsked flere år då han dog d. 1 maj 1799. 76 år gl.

Sleincour (Joh. Pet.). Moral. & polit. prof. Philosoph ut och invärtes. Egen och underlig. Gick upp att aflägga rectoratet samma morgon, som hans fru dog, utan att för någon låta märka hvad som händt. Lefde inskränkt och ensligt, som en verldsföraktare. Skrattade aldrig. † d. 29 jan. 1785, 70 år gl.

Solander (Dan.). Iur. prof. Klumpfotad på begge fötterna och illa halt. Red merändels eller åkte i en gammal chaise. Ytterligt onsygg. Hans vanliga habit var en grå utsliten kappräck och derunder en oren tröja. I hans rum var lika snuskigt. Hundar och ekorrar gjorde der hans sällskap. Hans inre väsende var en motsatts till hans yttre. Gudsfruktan, rättvisa och redlighet gjorde hans sanna stämpel och ränkor voro honom okända. I öfrigt en grundlärd och mångkunnig man. Ende sonen, en oduglig varelse, blef ryttare, 2:ne döttrar voro ogifte. † d. 2 april 1785, 77 år gl.

Svanborg (And.). L. l. o. o. prof. Född 26 aug. 1770. Kun-
nig i sin sak. Mycket lång och smal till växten, hufvudet något fram-
lutande.

Svedelius (Pehr). Eloqu. & poës. prof. och Th. D. Kände sin vetenskap väl, men hade icke gåfvor för cathedern. Det vackraste ställe hos en poët förlorade sig genom det torra i hans föreställningssätt. I umgänget var han fri, okonstlad, qvick och rolig. Skämtade gerna med fruntimmer. Penningen älskade han mycket, men lefde hederligt i sitt hus, och spelade gerna kort, men förlorade ogera. Var icke skapad för affäirer, andra än sina egna oeconomiska, dem han skötte med öfverdrifven noghet. Hans statur var ordinär, hans gång plump, hans ansigte magert och skrynkligt. Gift med en Gyllenbåth, ett vackert och vettigt fruntimmer, men som föll på den svagheten att supa. Säges likväl nu hafva aflagt denna odygd. † d. 16 oct. 1805, 73 år gl.

Thunberg (Carl Pet.). Med. & bot. prof. R. W. O. Vidtbekant genom sina resor och sina botaniska kunskaper. En liten och till utseendet obetydelig man utan alla anspråk i allmänna sammanlefnaden: höflig och förekommande, men eljest het, envis och kär i egna meningar. Godhjertad, hjälpsam mot fattiga, ända till egen skada. Lefver tarfligt och inskränkt. Älskar mäst ett litet sällskap af medelståndet, och att med dem spela sitt bräde eller boston. Är en stor samlare, äfven in historicis, och eger alla disputationer, som i Sverige utkommit. Gift med Acad. kamreraren Rudas dotter, förlofvad redan som informator der i huset. Han är född 1743.

Tingstadius (Joh. Ad.). Th. D. L. l. o. o. prof. L. N. O. nu biskop i Strängnäs. Hans lärdom är allmänt bekant. Är trygg i sitt väsende, höflig och facile i umgänget. Älskades mycket af de studerande. I cathedren hade han inga yttre talanger. Älskar beqvämighet och goda sällskaper. Till växten korrt och tjock med koppärrigt, icke obehagligt ansigte, och yfvigt hår. Ogift.

Wijkman (Sven Casp:son). Th. D. & prof. F. d. 19 jan. 1754. Stor intrigör, egennyttig och hämdgirig. Prästerna i stiftet ansågo honom för infallibel, eller rättare, dyrkade honom för att ej blifva skadade. Han intog folk med en talande tunga, under hvilken gifet oftast gömde sig. Aldrig trampade han tyngre fjät, än då han gick up i cathedern; också var han mest skolsjuk under läse-tiden. Lefde i ovänskap med ärkebiskop Troil de sednare åren. Under Gustaf III:s regering var han en hätsk motståndare af hofpartiet. Nu är han präst på landet; gift 2 g:r och skall få umgälla sin hårdhet emot förra frun, som väl ej heller var mors bästa barn. Med henne gifte han sig i himlighet och emot föräldrarnes vilja. Hans brokuga ansigte utvisar skylten af en drinkare, det han likväl icke är, men lever eljest vällustigt, reser gärna och roar sig.

Winbom (Joh.). Th. D. & prof. prim. F. d. 19 oct. 1746. En man af mycken drift och verksamhet, särdeles i sin privata oeconomic. Älskar och underhåller prydlighet i sitt hus och eger ett stort bibliothek. Som lärd har han medelmåttigt anseende, och förer en dålig penna. I umgänge lätt och munter, spelar gärna kort. Till kroppsställning vig och mager.

Åkerman (Jac.). Anat. & chirurg. prof. Berömd medicus och anatom, samt har knapt sin like i accouchements-konsten. Är af ett högst lustigt humeur, och skild ifrån all professorlig gravité: krusar för ingen. Då landshöfdingen en gång, i provincial-medici frånvaro, genom embetsbref ålade honom en denna tillhörande förrättning, skickade han brefvet tillbaka med påskrift: »afslås, Åkerman». Han är af medelmåttig växt, med fult kopparrigt ansigte. Gift med Professor Acrels dotter.

Ödmann (Sam.). Th. D. & prof. F. d. 25 jan. 1750. Hans lyckliga snille och vidsträckta lärdom äro lika almänt bekanta, som hans besynnerliga lefnadssätt. Han kommer aldrig ur sin kammare, och ligger jemt, utan att vara sjuk. Reser han sig någon gång ur sin säng, så visar han en reslig och satt man, utan allsköns yttre sjukdoms-märke. Är språksam och glad i umgänget; kan tala i alla ämnen, och är lika intressant för alla. Hör sig icke ogera berömmas, och är högst ömtålig för kritik eller motsägelse. Har fint öra för musiken, den han i sin ungdom idkat, och componerar stycken, fast han ej handterat instrument på 30 år. Han har ej sin like i lätthet att arbeta, och är alltid ledig för vänners besök. Äter litet och lättsmält mat, men dricker aldrig, ehuru han nyttjar mycket tobak. Är en bemedlad man och något karg. I hans rum synes ingen granlåt. Han är enkling. Enda dottern är döf och dumb, men mycket qvick. Hon är gift med vicepastorn vid hans präbende.

Släkten Rütterskjöld, dess ursprung och närmaste anförvanter.

Av Oscar Nycander.

Om man studerar Adels ättartavlor av Anrep, finner man på ett stort antal ställen en person omnämnd under namn *Katharina Charlotta Bågh* i egenskap av moder eller svärmoder till olika i ättartavlorna upptagna personer. Hon var nämligen stammoder såväl till den friherrliga ätten Skjöldebrand, som till den i flera adliga ätter ingifta släkten Rütterskjöld och erhöi ett stort antal ättlingar, av vilka många blivit framstående samhällsmedlemmar. Dessa hennes avkomlingar tillhöra släkterna: Arenberg, v. Bahr, Fraser, v. Heidenstam, v. Hofsten, Horn, Lagerholm, Lamm, Langlet, Lind, Låftman, Morris, Möllersvärd, Nordenskjöld, Nycander, Reutersvärd, av Robson, Ros, Rütterskjöld, Sergel Skjöldebrand, Stjerngranat, Tudér, v. Vegesack och Wijkander.

Någon upplysning om hennes föräldrar har författaren av dessa anteckningar varken kunnat finna i Riddarhusets arkiv eller i Ättartavlorna eller i andra i tryck utgivna släktböcker. Ej heller finnes hon nämnd i någon av de många i våra bibliotek och arkiv förvarade släktgenealogierna, och lika litet har någon muntlig tradition om hennes härkomst bevarats inom någon från henne stammande släktgren. Hemligheten om hennes ursprung har med omsorg dolts, och hennes verkliga flicknamn har möjligen även i sådant syfte förvanskats.

Hennes sällsamma levnad i förening med det dunkel, som sålunda omsvävat hennes barndom och härkomst, har helt naturligt med hennes person förknippat ett mindre vanligt intresse, och detta har föranlett författaren att söka utforska hennes ursprung och tidigare öden och att med återgivande av en del ur våra arkiv hämtade enkla fakta här sammanställa resultaten av dessa forskningar.

FRIHERRINNAN KATARINA CHARLOTTA SKJÖLDEBRAND, F. BAGH.

Porträtt i olja av P. Krafft d. y. 1812. Tillhör Noors fideikomiss, Roslagsbro.

Enligt Klara församlings i Stockholm dopbok föddes d. 6:e december 1777 flickebarnet *Katharina Charlotta*, dotter av tobakshandelsexpediten *Petter Bagh* och dennes hustru *Anna Kajsa Herveghr.* Hennes farföräldrar voro tullnären *Petter Bagh*, f. 170(4), och *Anna Hedlund*, f. 170(8). År 1740 bodde dessa makar i Jakobs församling i kvarteret Kemnerskammaren mellan Jakobsgatan och Gustaf Adolfs torg, och kallades mannen då »extra skrivaren vid accisen». I 1742 års dopbok kallas han »Controlleur». I riksgäldskontorets huvudbok för Stockholm år 1744 berättas, att vågskrivaren vid Ryssvägen Petter Bagh d. 12 jan. 1744 blivit befordrad till accis-skrivare vid Hötorget. År 1751 var han tullnär och bebodde stadens tullhus vid Karlberg, vilken byggnad ännu finnes i behåll, belägen alldeles invid den nuvarande landsvägsbron över Karlbergskanalen. Makarna hade då fyra barn: 1) *Petter*, f. 173(8), *Katharina Charlotta* Baghs blivande fader; 2) *Johan Magnus*, f. 1742 ¹⁹/₂ i Jakobs församling, sedermera sidenvävare. *Kristina Charlotta*, f. 1744 ⁹/₂ i Jakobs församling, d. 1777 ¹²/₄ i Hedemora, g. 1769 i Stockholm med tullförvaltaren *Martin Falkengren* i Hedemora. 4) *Maria Eleonora*, f. 1746 ¹⁶/₄ i Jakobs församling, bodde år 1800 i Klara församling och var då utfattig och sjuk. De faddrar, som uppräknas vid barnens dop, tillhörde alla den lägre medelklassen. Hos makarna Bagh bodde även fruns systerdotter jungfru *Anna Hultström*, som var dövtum, och mannens brorsdotter *Brita Kristina Bagh*, dotter av »landstullbesökaren» *Fr. Bagh*. År 1767 bodde tullnären *Petter Bagh* fortfarande på Kungsholmen med sin fru och yngsta dotter, men hade då avsked från sin befattning och kallades f. d. inspektor. Under den tid han bebodde stadens tullhus vid Karlberg skattade han för sju fönsterlufter och för bruk av puder. Vid sidan om sin tjänst hade han vid tullen en liten »krognäring», där stadens befolkning under sina utfärder till Karlberg liksom även resenärer och lantmän kunde erhålla förfriskningar av mer eller mindre oskyldigt slag.

Under ovan antydda förhållanden uppväxte den äldste sonen, *Petter Bagh* d. y. Genom grannskapet till Rörstrand fick han säkerligen den första impulsen att söka sin utkomst inom porslinsfacket. År 1756, då han således var 18 år gammal, hade han lämnat hemmet vid Karlberg; år 1767 bodde han i S:t Olofs (Adolf Fredriks) församling som hyresgäst i underofficeraren *Sawarijs* gård, huset nr 33 av kvarteret Lilla Rörstrand, och kallas i mantalsförteckningen för »drejare». Tio år senare hade han sin hem-

vist i huset n:o 7 av kvarteret Rörstrand; innehade då plats som handelsexpedit eller såsom det hette »tobakshandlarbetjant» hos Sara Wallin och var gift med *Anna Kajsa Herveghr*, f. 1751, dotter av v. korpralen vid Drabanterna löjtnanten *Gustaf Herveghr* och dennes hustru *Anna Maria Appelbom* av adliga ätten n:o 325. Makarna hade då tvenne döttrar, av vilka den äldre dog ung och den yngre var *Katharina Charlotta*, f. 1777 ^{6/12}, den blivande fru. Skjöldebrand. Vid hennes d. 8 december förrättade dop hade fungerat som vittnen: morbrodern tapetfabrikören Carl Herveghr, orgelfabrikören Petter Westin, fabrikören Häggbloms änka, Katharina Lundgren och jungfru Stina Katharina Booman. År 1781 ^{24/x} föddes i Klara församling sonen *Petter Gustaf* och sex år senare d. 1 januari 1787 sonen *Karl Fredrik*. Vid denna tidpunkt hade Petter Bagh vid sidan av sin tjänst en liten handel, ty i mantalslängderna uppges han hålla »Klädståndet N:o 4». År 1788 d. 4 oktober dog hustrun Anna Kajsa Herveghr. I bouppteckningen kallas änkemannen »faktorn vid Rörstrand». Han tyckes sålunda hava återgått till sitt förra yrke och blivit verk-mästare eller något dylikt vid porslinsbruket. I bouppteckningen uppgivas barnens närmaste modernefränder vara morbröderna Dan. Herväger, kornett, och Jakob Herväger, urmakargesäll, en uppgift som bestyrker den avlidnas identitet med den Anna Kajsa Herveghr, som återfinnes i släkten Herveghr bland Fryxells »Värmländska släkter» såsom dotter till löjtnanten *Gustaf Herveghr* och brorsdotter till bispn i Karlstad, Daniel Herveghr. Fru Anna Kajsa Bagh tillhörde således en mycket ansedd släkt. Hennes farfar var lektorn i Karlstad *Gustaf Herveghr* och farmor *Sara Lisa Tilas*, dotter av assessorn i reduktionskollegiet *Daniel Gustaf Tilas*, f. 1637 ^{27/8}, d. 1697, och sondotter av *Olof Erici Tilaceus* konung Carl XI:s hovpredikant.

Efter Anna Kajsa Herveghrs död gifte änkemannen Petter Bagh om sig med *Anna Lena Åkerbom* och fick med henne sonen *Fan Jakob*, f. 179(1). Den 30 mars 1797 dog Petter Bagh i Klara församling. Enligt bouppteckningen uppgingo boets tillgångar till 114 rdr, medan skulderna belöpte sig till 125 rdr.

Katharina Charlotta Bagh var således utgången ur ett mycket fattigt hem och hade därför tidigt måst skaffa sig sin utkomst utom hemmet. När hennes mor dog, var hon endast 10 år gammal. Vid faderns död uppgavs hon innehava tjänst i Stockholm. Hon hade då sedan flera år tillhört ryttmästaren *Johan Edvard Reuterskjölds* hushåll och ägde med honom flera barn, det äldsta

fött, då hon endast var 17 år och 2 månader gammal. Mantalsförteckningen för år 1800, uppgjord 1799, upptar fem barn: 1) *Rattée* (Rutger) 4 år; 2) *Gustaf* 3 år; *Carl*; 4) *Evert* samt dottern 5) *Feanette*, de 3 sistnämnda under 2 år. Familjen bebodde i huset n:o 32 av kvarteret Skotten i korsningen mellan gamla Kungsholmsbrogatan och Målargatan en lägenhet med sammanlagt 49 fönsterlufter, därav 16 dubbla, 23 enkla och 10 små. Denna bostad betingade en efter våra förhållanden otänkbart låg hyra av endast 300 rdr. Att familjen levde på stor fot, framgår även därav, att den bestod sig med ej mindre än 10 tjänare, näml. hushållerskan Katharina Dahlholm, lakejerna Studier och Monier, båda säkerligen hemförda från Frankrike, husdrängen Petter Ostlund, kusken Nils Setterström samt fem pigor.

Ryttmästaren Johan Edvard Reuterskjöld var född 1749 ^{25/10}, och således 28 år äldre än Charlotta Bagh. Vid 17 års ålder hade han 1766 ^{22/4} antagits till volontär vid Kungl. Livregementet till häst; d. 4 mars 1767 befordrades han till korpral, år 1769 till kvartermästare och d. 22 nov. följande år till »Stabscornet». Sedan han d. 9 augusti 1775 erhållit kungl. fullmakt som löjtnant i regementet, transporterades han till »Cornets indelning» vid livkompanierna och följande år d. 4 dec. genom byte till löjtnantsindelningen vid Norra Upplands kompani. Den 1 mars 1780 erhöll han nådigt avsked från regementet med tillstånd att såsom ryttmästare kvarstå i armén och d. 8 juni 1803 avsked ur armén.

Enligt en inom släkten gängse sägen hade ryttmästaren från en längre vistelse i Frankrike hemfört mycket radikala idéer och därför icke velat ingå ett formligt äktenskap, och det säges även, att när en av hans egna döttrar ville förlova sig, han då velat förmå henne att avstå från vigsel. Det påstås även, att hans icke vigda husfru Katharina Charlotta uppträdde offentligt som hans lagvigda maka. Sedan hon år 1800 skänkt Reuterskjöld ännu en dotter, *Hedvig Beata*, torde vänskapen med honom hava svalnat, ty hon knöt snart därefter en förbindelse med expeditionssekretären, sedermera landshövdingen i Nyköping och slutligen generaltulldirektören, friherre *Per Erik Skjöldebrand*, och sägen vet berätta, att hon därvid lät enlevera sig av denne från det Reuterskjöldska hemmet. Förbindelsen med Skjöldebrand legaliserades genom vigsel. Bröllopet hölls år 1809 på Dalbyö i Södermanland, en liten egendom, som tillhörde Skjöldebrand och lydte under godset Erikslund. Fru Skjöldebrand säges hava varit en förtjusande kvinna, vilket även förklarar hennes mindre vanliga

levnadssaga, I Dalbyö park uppförde Skjöldebrand åt sin maka flera minnesmärken å platser, där hon älskat att uppehålla sig. Han hade även låtit måla hennes porträtt i olja. Detta liksom en pendant över honom själv övergick genom arv till hans son och sonson och testamenterades av den sistnämnde, avlidne kammarjunkaren, revisorn Axel Erik Wilhelm Skjöldebrand, till innehavaren av det Skjöldebrandska fideikommisset Noor i Uppland, strax norr om Norrtälje. Fru Charlotta Skjöldebrand dog i Nyköping d. 4 maj 1816.

I motsats till Charlotta Bagh, hade Reuterskjöld fostrats under mycket goda ekonomiska förhållanden. Den efter hans fader ryttmästaren Axel Diedrik Reuterskjöld d. 12 mars 1786 upprättade bouppteckningen visade en behållning av 43 580 rdr specie. Häri ingick en fordran hos sönerna Johan Edvard och Adam Diedrik å 29,666 $\frac{2}{3}$ rdr specie liksom fasta egendomen n:o 28 & 29 i kvarteret Adam och Eva, belägen vid gamla Kungsholmsbrogatan mellan Hötorget och Drottninggatan, upptagen till ett värde av 7,746 rdr specie. Egendomen låg således helt nära huset n:o 32, & 33 i kvarteret Skotten, vilket sonen Johan Edvard ägde och bebodde de sista 20 åren av sin levnad. Det kan hava sitt intresse att här omnämna, att den enligt köpebrev av d. 3 januari 1801 såldes till expeditionssekreteraren P. E. Skjöldebrand, Charlotta Baghs blivande man, för en köpesumma av 16,544 rdr riksgäldssedlar jämte en äreskänk av 25 dukater.

Axel Diedrik Reuterskjöld och hans hustru Eva Wefverstedt hade upprättat ett inbördes testamente, enligt vilket änkan skulle sitta i orubbat bo, men egendomen efter hennes död tillfalla barnen enligt lag. Detta oaktat upprättade Eva Wefverstedt d. 7 februari 1814 ett annat testamente, i vilket hon gjorde diverse mindre legat och förordnade, att återstoden av förmögenheten skulle delas lika mellan barnen Reuterskjöld, med den inskränknigen dock, att äldste sonen Johan Edvard Reuterskjölds arvslott skulle »endast bliva uti hans hand ett ägande för livstid, så att efter ryttmästarens död denna arvslott hel och hållen skulle ovillkorligen tillkomma och erhållas av broderns, avlidne överjägmästaren Reuterskjölds efterlevande barn». I denna testamentariska disposition torde man kunna avläsa hennes ogillande av äldste sonens förbindelse med Charlotta Bagh och en vägran att erkänna syskonen Rütterskjöld såsom sina barnbarn. Testamentet överklagades emellertid av Johan Edvard Reuterskjöld med yrkande, att det måtte upphävas i vad det rörde bestämmelsen, att hans arvslott icke skulle kunna

övergå till hans barn. Genom dom d. 27 november 1815 biföll Svea hovrätt detta yrkande på den grund, att makarna Reuterskjölds inbördes testamente blivit av änkan bevakat och att hon, Eva Wefverstedt, åtnjutit den i testamentet stadgade förmånen att sitta i orubbat bo.

Johan Edvard Reuterskjölds arvslott efter föräldrarna uppgick till endast 7,125 rdr, och när han kom i besittning av arvet först år 1815 eller endast fyra år före sin död, hade han påtagligen själv genom egen företagsamhet förvärvat sin stora förmögenhet.

Den omständigheten, att han vid faderns död gemensamt med sin broder Adam Diedrik stod som gäldenär till föräldrarna för större delen av dessas förmögenhet, ger redan vid handen, att de båda bröderna voro kompanjoner. Enligt bergskollegiets protokoll för d. 9 oktober 1782 inkallades ryttmästaren Reuterskjöld inför kollegiet för att lämna upplysningar om en vid Utö gruvor skedd olyckshändelse, och år 1796 anmäldes inför kollegiet, »att ryttmästaren Edvard Reuterskjöld såsom delägare och disponent af de i Södermanlands skärgård belägna Utö Jerngrufwor låtit ingifwa samt till Kongl. Collegii archiv förära en på hans bekostnad af geschworenen Johan Tobias Geisler författad djupcharta öfwer de flede i detta widsträckta fält tid efter annan anlagde grufwearbeten».

Om man sammanställer dessa uppgifter med den omständigheten att brodern, majoren Adam Diedrik Reuterskjöld med familj år 1800 var mantalsskriven på Utö, måste man antaga, att bröderna Reuterskjöld tillsammans ägde Utö gruvor och bedrevo gruvrörelsen därstädes. Troligt är, att de mot den i bouppteckningen efter deras far upptagna skuldsumman övertagit gruvorna med tillhörande frälseegendomar, och att fadern före dem förestått gruvdriften, ty i den i Järnkontorets annaler år 1895 införda historiken över gruvdriften vid Utö järnmalmfält finnes följande uppgift: »År 1770 indrefs i Vindväggen en ort Reuterskjöldsort», och den person, efter vilken orten uppkallats, kan ej gärna hava varit någon annan än fadern, Axel Diedrik Reuterskjöld, eftersom hans äldste son, Johan Edvard, då ännu endast var 21 år. Troligtvis har egendomen kommit i släktens ägo genom Axel Diedriks hustru, Eva Wefverstedt, när hennes stamfar, Mathias Wefverstedt, död 1738, var direktör för gruvorna och bosatt på Utö. Av förestående data torde framgå, att den Reuterskjöldska stora förmögenheten haft sitt ursprung i gruvdriften på Utö. Att denna måste hava varit mycket givande framgår därav, att då Utö järnmalmfält med till-

hörande $9\frac{1}{4}$ mantal frälseegendomar år 1804 ombildades till bolag av 25 lotter, detsamma då betingade ett salupris av 170,000 rdr banko specie.

År 1805 ingick Johan Edvard Reuterskjöld såsom bolagsman med tre lotter i det bolag om 20 lotter, Ölands Alunverk, som då övertog ryttmästaren, sedermera landshövdingen Axel Adlersparres av bergskollegiet d. 26 juni 1804 meddelade rättigheter till anläggning av alunverk och cementbruk å Hamneberget på Öland. Sedermera tillhandlade han sig ytterligare trenne lotter, så att han vid sin död var ägare till sex tjugonde-delar av verket.

Enligt köpebrev av d. 24 mars 1798 tillhandlade sig Johan Edvard Reuterskjöld den förut omnämnda egendomen n:o 32 & 33 i kvarteret Skotten av generalauditören Olof Malmerfeldt för en summa av 10,500 rdr, hälften banko och hälften riksgäldssedlar. Egendomen låg i kvarterets sydvästra hörn i korsningen av Målar-gatan och G:la Kungsholmsbrogatan. Här bodde Reuterskjöld till sin död d. 30 oktober 1819, då egendomen enligt hans testamente övergick till döttrarna *Johanna Charlotta* och *Hedvig Beata*, vilka genom sin förmyndare ryttmästaren Ad. Wilh. Riben d. 30 september 1820 sålde den för 20,000 rdr banko till bagaren Johan Henrik Pihl.

Efter skilsmässan från Charlotta Bagh behöll Reuterskjöld alla barnen hos sig och gav dem en mycket vårdad uppfostran.

I 1805 års taxeringslängd finnes informatorn C. Wallin upptagen såsom medlem av hushållet och enligt mantalslängden för 1810 guvernanten mamsell Laurin (45 år), informatorn magister Rydell (26 år). Dessutom funnos upptagna sönerna Gustaf och Carl, döttrarna Jeanette och Hedda, hushållerskan Wansten (44 år), pigorna Maja Tegelholm, Maja Wellholm, Maja Löfström, betjänten Anders Monier och kusken L. Norling; äldste sonen torde vid den tiden hava varit bosatt å Karlberg.

År 1816 eller 1817 tillhandlade Johan Edvard Reuterskjöld sig av grosshandlaren Julius i Stockholm hälften av Aspa, Ahlgrena och Lassåna bruksegendomar i Närke. Den andra hälften ägdes av kammarherren Johan Henrik Steuch, vilken dog 1821 $2\frac{1}{2}$ på Stora Lassåna. Till nyssnämnda egendomar hörde Olshammars säteri med tillhörande tegelbruk och kalkugn, Kårbergs bruk, Åboholms bruk jämte ett hundratal underlydande gårdar.

I bouppteckningen efter Reuterskjöld, dagtecknad Aspa d. 11 och 12 januari 1820, upptogos dessa egendomar till ett värde av 433,417 rdr, varav dock endast hälften tillhörde sterbhuset. Dessutom funnos

bland tillgångarna huset i kvarteret Skotten, värderat till 18,000 rdr, sex tjugonedelar av Ölands Alunverk, värda 30,900 rdr, 248 aktier i Trollhätte kanal, värda 10,746 rdr, samt 3 aktier i Hjälmare Slussverk och diverse aktier i Göteborgs, Malmö och Åbo diskont. Med avdrag av skulderna utgjorde boets behållning 185,875 rdr.

En inom släkten gängse sägen, att ryttmästaren Reuterskjöld varit ett »kvickhuvud» och en mäktig beläst herre, torde nog kunna kompletteras med omdömet, att han var en mycket begåvad person med ett skarpt och redigt huvud. Det av honom upprättade testamentet, vari han i 17 paragrafer förordnar om sin egendom, är synnerligen klart uppsatt. I paragraf 16 förordnar han, att därest hans barn skulle dö utan att efterlämna bröstarvingar, förmögenheten skall med en tredjedel tillfalla deras halvsyskon Skjöldebrand och med två tredjedelar den avlidne broderns överjägmästaren Axel Reuterskjölds arvingar. Denna disposition talar både om hans tillgivenhet för sina barns moder och om hans hänsyn till sin mors en gång uttalade önskan, att hans föräldra arv framdeles skulle komma överjägmästarens barn till godo.

Att han var en beläst man, därom vittnar hans rikhaltiga bibliotek, omfattande även en utmärkt samling fransk litteratur, och att han värderade sina böcker högt torde framgå därav, att han i sitt testamente undantog dem och sina kartor från de övriga inventarierna, då han testamenterade dem till yngste sonen Carl, från vilken de gått i arv till dennes dotterson, den frejdade diktaren Verner von Heidenstam, i vars ägo de ännu befinna sig.

Av Charlotta Baghs söner med Reuterskjöld dog *Evert* ung; De övriga tre ägnade sig åt militäryrket. Den äldste *Rutger*, f. 1795 $\frac{3}{2}$ i Stockholm, blev 1813 $\frac{28}{9}$ underlöjtnant vid Värmlands Fältjägarregemente, befordrades 1835 $\frac{24}{7}$ till kapten och 1843 till major samt erhöll 1846 nådigt avsked. Han hade deltagit i 1813 och 1814 års fälttåg mot Norge och därunder bevistat striderna vid Rackestad, Onestasund och Trögestad samt var riddare av svärdsorden. Han dog ogift 1863 i Stockholm.

Den näst äldste sonen *Gustaf* var född 1796 $\frac{23}{10}$ på Utön, erhöll 1814 $\frac{29}{4}$ fullmakt som underlöjtnant vid Svea artilleriregemente, utnämndes 1819 $\frac{26}{2}$ till löjtnant, avgick samma eller följande år ur regementet, men kvarstod som löjtnant i armén till dess han 1838 $\frac{23}{6}$ erhöll nådigt avsked. Han gifte sig med *Sofia Nyman* och hade med henne sonen *Evert*, som dog ogift i Stockholm 1899, samt fyra döttrar, av vilka *Adelaide*, f. 1825 $\frac{4}{1}$, d. 1886 $\frac{8}{4}$, gifte sig med expeditionssekreteraren *B. O. Nycander*

och *Faquette*, f. 1826 $\frac{7}{1}$, blev gift med sedermera generalmajoren *Theodor Wijkander*. Gustaf Rütterskjöld dog 1875 i Stockholm och ligger begravnen på Nya Kyrkogården.

Reuterskjölds yngste son, *Carl*, f. 1798 $\frac{22}{2}$, utnämndes 1814 $\frac{21}{6}$ till fänrik vid 1:sta Livregementets grenadierer, deltog i 1814 års fälttåg i Tyskland och Norge, befordrades 1833 $\frac{27}{8}$ till kapten och utnämndes till riddare av svärdsorden samt erhö11 1843 $\frac{29}{4}$ nådigt avsked med majors namn, heder och värdighet. Han ingick 1827 $\frac{18}{8}$ äktenskap med friherrinnan *Diedrika Beata Sofia v. Vegesack*, f. 1802 $\frac{23}{9}$, d. 1884, och fick med henne 3 döttrar, av vilka *Agnes Jeanette*, f. 1828 $\frac{29}{5}$, d. 1862 $\frac{21}{4}$, blev gift 1848 $\frac{25}{8}$ med brukspatronen *Olof Albert af Robson*, f. 1821 $\frac{25}{10}$. Den näst äldsta dottern *Beata Sofia*, f. 1830 $\frac{31}{12}$, gifte sig 1860 $\frac{3}{10}$ med kaptenen *Birger Fredrik Sergel*, son av den berömde bildhuggaren, och den yngsta, *Magdalena Charlotta*, f. 1837 $\frac{18}{5}$, blev 1857 $\frac{25}{9}$ i äktenskap förenad med sedermera överstelöjtnanten *Nils Gustaf von Heidenstam*, fader till författaren *Verner von Heidenstam*. Carl Rütterskjöld dog 1868 och ligger begravnen på landsförsamlingens kyrkogård i Askersund.^x

Av ryttmästaren Johan Edvard Reuterskjölds båda döttrar, ingick den äldre, *Johanna Charlotta*, f. 1799, d. 1825 $\frac{24}{2}$, äktenskap 1820 $\frac{7}{11}$, med sedermera majoren *Fredrik Ulrik Mannerstråle*, f. 1791 $\frac{21}{11}$, d. 1862 $\frac{28}{4}$, medan den yngre, *Hedvig Beata*, f. 1800, d. 1858 $\frac{21}{2}$, gifte sig 1:a gången med hovmarskalken greve *Clas Christer Horn* och 2:a gången med kaptenen, friherre *Otto Gotthard Eugène von Vegesack*.

Syskonen Reuterskjöld buro till en början sin fars namn och ansågos i allmänhet som adelsmäns gelikar. Så t. ex. kallades äldste brodern Rutger »välboren» i den dopattest, som han inlämnade till arméns pensionskassa. Först vid mogen ålder antogo syskonen namnet Rütterskjöld. Närmaste anledningen till namnbytet säges hava varit den, att en av bröderna i ett större sällskap, där en löjtnant Reuterskjöld deltog, av någon närvarande blev kallad löjtnant Reuterskjöld. Detta föranledde släktingen att resa sig upp och förklara, att det bland de närvarande endast fanns en löjtnant Reuterskjöld, och att denna ende var han. Denna offentliga förolämpning förmådde då den förstnämnde att sammankalla sina

^x I H. SÖDERSTÉENS arbete »Askersunds Landsförsamlings Kyrka» finnes beskrivning jämte avbildningar öfver Carl Rütterskjölds, Johanna Charlotta Rütterskjölds och Agnes Jeanette Rütterskjölds gravar.

syskon till ett familjeråd, som beslöt, att namnet skulle utbytas mot Rütterskjöld.

Med Skjöldebrand hade Katharina Bagh tio i ättartavlorna upptagna barn, av vilka sex döttrar. Av dessa ingick endast den tredje dottern, *Maria Konstantia*, f. 1803 ^{17/10}, äktenskap, medan de övriga förblevo ogifta. Hon vigdes 1837 ^{22/12} med sedermera generalmajoren *Karl Henrik Möllersvärd*, f. 1798, d. 1878. Ende sonen, friherre *Knut Erik Skjöldebrand*, f. 1807, d. 1874 ^{29/5}, blev landshövding i Kalmar län och gifte sig 1845 ^{17/12} med fröken *Theresia Fock*, f. 1811. Med dessa makars son, revisorn i general-tullstyrelsen *Axel Erik Wilhelm Skjöldebrand*, som föddes 1847 ^{22/12} och förblev ogift, utslöcknade den friherrliga ätten Skjöldebrand d. 25 januari 1908.

Här må tilläggas, att i riksarkivet finnes en ansökan av en ryttmästare vid Smålands kavalleri med namnet *Carl Andersson Ryttersköld*, vilken dock icke stått i något som helst skyldskap till ovan behandlade släkt.

Stockholms Helga Lekamensgilles handlingar: gillesboken.

Av Gottfrid Carlsson

Sveriges medeltida gilleshandlingar ha tyvärr till största delen gått förlorade. Vad vi ha kvar är väl strängt taget — om man bortser från spridda och mindre betydande aktstycken — endast en förteckning över medlemmarna i Sankta Gertruds gille i Stockholm 1419—1484, tryckt av *Klemming*, och de ojämförligt värdefullare, numera i Kungl. Biblioteket förvarade handlingar och räkenskaper, som tillhört helga lekamensgillet i Stockholm. De sistnämnda, som hittills varit otryckta, innehålla anteckningar av olika slag för åren 1393—1530. Sedan länge välbekanta för varje medeltidshistoriker, ha de trots sin stora betydelse för medeltida kultur- och personhistoria endast i relativt ringa mån blivit vetenskapligt utnyttjade. Detta har tvivelsutan väsentligen berott på de svårigheter, som handlingarnas handskriftliga beskaffenhet, främst den ofta i hög grad förvirrade ordningsföljden mellan anteckningarna och därmed sammanhängande vanskligheter i fråga om tidsbestämningen, bereder forskaren. Det har därför varit en kännbar brist, att volymerna i fråga — nio till antalet — icke varit utgivna; de bli i själva verket först då på allvar tillgängliga för forskningen, när de tillrättalagts för densamma av en kunnig och samvetsgrann utgivare.

Det är under sådana förhållanden synnerligen välkommet, att riksbibliotekarien *Collijn* nu påbörjat en utgåva av handlingarna och utsänt en första del av den tillämnade publikationen, omfattande den äldsta och viktigaste av handskriftsvolymerna, den s. k. gillesboken 1393—1487.¹ Här förekomma bl. a. gillesinventarier från åren 1393, 1421, 1426, 1436, 1438 och 1486, en gillesstadga av år 1405, en sammanhängande uppräkning av gillet medlemmar från dess stiftande till och med år 1420 (uppgjord omkr. 1421 med ledning av äldre anteckningar) och en därtill fogad tid efter annan fortsatt lista över avlidna bröder och systrar 1422—1447, vidare år för år upprättade och successivt införda förteckningar över intagna medlemmar 1421—1457 och 1465—1474 samt slutligen redovisningar för inkomster och utgifter 1422, 1426—27, 1436—41.

Utgivningen har verkställts med sällsynt skicklighet och minutiös noggrannhet, och riksbibliotekarien *Collijn* har med denna publikation av en i flera avseenden ovanligt besvärlig text givit ett nytt vittnesbörd

¹ *Handlingar rörande Helga Lekamens Gille i Stockholm. 1. Gillesboken 1393—1487.* Utgiven av ISAK COLLIJN. Uppsala 1921. Almqvist & Wicksells Boktryckeri-A.-B. XXVII + 181 s.

såväl om sin lärdom och sitt skarpsinne som om sin utomordentliga samvetsgrannhet. Svårigheterna vid själva dechiffringen och i fråga om kronologien ha så gott som restlöst och så långt det över huvud varit möjligt övervunnits; de olika händerna i handskriften ha särskilts och i margin tydligt och ändamålsenligt utmärkts. För den historiska forskning, som hädanefter sysselsätter sig med gillesboken och dess detaljuppgifter, lämnar editionen intet övrigt att önska; den är i sin helhet ägnad att tjäna som mönster för alla följande utgivare av historiska medeltidstexter.

Det faller utom ramen för en anmälan i denna tidskrift att skärskåda gillesbokens innehåll ur synpunkten av dess betydelse för kännedomen om det svenska gillesväsendet och om medeltida kulturliv i stort. Här skola vi alltså blott sysselsätta oss med dess värde för personhistorien och den genealogiska forskningen.

Gillesboken upptager namnen på — om jag räknat rätt — omkr. 1400 medlemmar av båda könen, fördelade på de mest skilda samhällsklasser, alltifrån konungahuset och ridderskapets och kyrkans spetsar ned till det stockholmska borgerskapets mest anspråklösa kategorier. Redan därav kan man förstå, vilket oskattbart personhistoriskt material vi här ha framför oss, i främsta rummet naturligtvis för 1400-talets Stockholm men även för det dåtida Sverige i allmänhet och inte minst för adelns och kyrkomännens vidkommande. Ej få hittills okända medlemmar av välbekanta och förnämliga frälseätter möta på gillesbokens blad, och jämväl herdaminnena för de olika svenska stiftens riktas med en mängd nya namn. Men även om förut kända personer få vi värdefulla upplysningar. I all synnerhet kunna vi nu med ledning av gillesboken fastställa det ungefärliga dödsåret för ett stort antal bekanta män och kvinnor, om vilka man hittills icke kunnat närmare bestämma, när de gått hädan. Vid användandet av gillesboken i dylika fall gäller det blott att komma ihåg, att en person, som omnämnes såsom broder eller syster »in extremis» under ett visst år, icke behöver ha dött just detta kalenderår utan att dödsfallet *kan* ha inträffat även under det nästföljande året. Medlemsförteckningarna avse nämligen i regel, då icke närmare tidsuppgifter lämnas, den fungerande äldermannens *ämbetsår*, dvs. tiden mellan helga lekamensfesten det ena året och samma högtid året därpå. Så t. ex. upptages konung Karl Knutssons dotter Birgitta som gillssystem »in extremis» under år 1468 (s. 72) men dog i verkligheten enligt Vadstenadiariet 14 apr. 1469, Karl Knutsson själv omnämnes bland avlidna bröder under år 1469 (s. 74) men dog som bekant först 15 maj 1470, och hans kansler d:r Claus Ryting införes som broder »in extremis» under år 1471 (s. 77), ehuru han enligt Stockholms franciskanklosters diarium avled 6 maj 1472. I de fall, då gillesboken är vår enda källa för en persons dödsår, lämnas vi sålunda i ovisshet, huruvida vederbörande avlidit under senare delen av det i boken angivna året eller under förra hälften av det nästföljande, men några stickprov har övertygat mig om att »fratres et sorores in extremis» under ett uppgivet ämbetsår åtminstone för det mesta antecknades i en viss ordning efter dödsdagen, så att en person, som förekommer i början av ett års dödslista, med stor sannolikhet kan anses ha dött just det kalen-

deråret, medan återigen en broder eller syster, vars namn förekommer i dödslistans slut, kan antagas ha avlidit under förra hälften av följande kalenderår.

Det är emellertid icke nog med att gillesboken ger oss en mängd biografiskt betydelsefulla notiser, den hjälper oss också emellanåt att lösa verkliga problem av genealogisk och personhistorisk art. Jag vill nu anföra några exempel härpå. I de båda första av de fall, som jag sålunda ämnar behandla, har jag haft nöjet biträda utgivaren med de i registret lämnade uppgifterna och gjorda sammanställningarna och anser mig av detta skäl ha en viss skyldighet att framlägga premisserna för de slutsatser, som sålunda tagit sig uttryck i registret beträffande de båda ifrågasvarande personerna.

Den bekante Erik Axelsson (Tott), som 1466—1467 var riksförståndare, var gift tvenne gånger. Sin andra gemål Elin Gustavsdotter Sture äktade han senast 1455 (troligen något år dessförinnan). I sitt förra gifte var han förmäld med en dotter till riksrådet och lagmannen Matts Ödgislasen (lilja) till Lagnö. Om denna hans första hustru uppger icke blott Anrep utan även alla andra historiska och genealogiska författare i senare tid, att hon hetat Klara. Nu finns det emellertid i Riksarkivet ett pergamentsbrev av 18 maj 1463, som visar, att en dotter till Matts Ödgislasen vid namn Klara dött *ogift* någon tid före brevets datum. Redan av detta skäl måste det anses synnerligen otroligt, att den hittills allenarådande åsikten om namnet på Erik Axelssons första gemål är riktig; det var nämligen i Sverige under medeltiden ytterligt sällsynt, att två systrar buro samma namn. Med gillesbokens hjälp kan nu hela frågan med absolut säkerhet avgöras. Boken visar (s. 57), att Erik Axelssons hustru »frw *Bänkta*» avlidit 1451 eller (troligare) 1452. Herr Eriks första gemål hette alltså trots alla genealoger Bengta Mattsdotter, ej Klara Mattsdotter; det senare namnet tillhörde en ogift svägerska till honom.

Det andra fallet, som jag här önskar påpeka, är av mera allmänt intresse, och jag tillåter mig därför att behandla det något utförligare. En av Stockholms märkligare kyrkoherdar under medeltiden är magister Canutus Olavi April, konung Karl Knutssons samtida². Åren 1437—1441 studerade han i Rostock och Leipzig och vann därunder sin magistervärdighet vid sistnämnda universitet; år 1445 nämnes han »ecclesie Upsalensis canonicus». År 1447 inskrevs han som medlem i sankta Gertruds gille i Stockholm och var möjligen redan då kyrkoherde i staden, men uttryckligen nämnes han som sådan första gången i en supplik till påven 8 mars 1449, då han också är kanik inte blott i Uppsala utan även i Linköping. Den nu utgivna gillesboken visar (s. 54), att han ännu 1450 var pastor i Storkyrkan; senast 1453 måste han emellertid ha avgått, enär Sven Pedersson (Posse) detta år synes ha varit ämbetets innehavare. Vad som gör honom särskilt minnesvärd, är den omständigheten, att hans namn är oupplösligt förknippat med Sveriges återvändande under den romerska stolens obediens 1448—1449

² Han kallas ömweis Canutus April och Canutus Olavi (Knut Olafson); i den nedan citerade vidimationen av 13 okt. 1448 nämnes han »magister Canutus Olavi dictu April».

efter den kyrkoschism, som Baselkonciliet medfört och under vilken Sverige dittills hållit sig till konciliets motpåve Felix V. Härmed förhåller sig på följande sätt. Den 22 febr. 1448 blev Jöns Bengtsson (Oxenstierna) vald till ärkebiskop i Uppsala i anledning av inträffad ledighet. Det gällde nu att få valet bekräftat av påven och erhålla vederbörligt pallium. Men vilken påve skulle man vända sig till, Nicolaus V i Rom, hvars makt och auktoritet befann sig i stigande, eller Felix V? I detta dilemma beslöt sig Jöns Bengtsson och domkapitlet för att utsända två Uppsalakaniker, Knut April och mästern Karolus Ingevasti, med fullmakt att handla efter omständigheterna och utverka bekräftelse i Basel, eller i Rom allt eftersom gjorda iakttagelser på kontinenten utvisade, att den ene eller den andre påven hade största utsikten att till sist avgå med segern. Ankomna till Tyskland, synas de båda sändebuden ha kommit till olika uppfattning om de rivaliserande påvarnas chanser. Mästern Karl höll mera på Felix och skyndade sig sålunda att i *Basel* (27 april) utverka och därifrån till Uppsala överbringa bekräftelse och pallium, var-efter Jöns Bengtsson, som tydligen anslöt sig till hans uppfattning, med stöd av Baselbekräftelsen och utan att invänta konfirmationsbrev jämväl från Rom lät inviga sig till ärkebiskop den 30 juni. Knut April återigen hade visserligen liksom mästern Karl först begivit sig till Basel men övertygad som han var om Nicolaus V:s bättre utsikter, hade han redan den 9 maj lämnat konciliestaden och begivit sig till Rom för att hos *därvarande* påve få Jöns Bengtsson bekräftad som ärkebiskop. Av Nicolaus V blev han naturligt nog ytterst väl mottagen, medan Karolus Ingevasti av hans helighet fördömdes för sitt »brottsliga och illvilliga» tilltag att å Jöns Bengtssons vägnar vända sig till Basel, och sedan ärkebiskop Jöns omsider låtit förmå sig att uppge den rätt till ärkebiskopsdömet, som Baselpåvens bekräftelse gav honom, och lagt sin sak i Nicolaus V:s händer, bekräftade denne honom även för sin del i den höga värdigheten. Knut April, som med biträde av Karl Knutssons senare prokurator vid kurian doktor Birgerus Magni genom sitt kloka och framsynta uppträdande genomfört allt detta, kvarstannade till våren 1449 i påvestaden, där han 8 mars d. å. fick påvligt tillstånd att mottaga »maiores ordines» av någon kurial — han var alltså märkligt nog ännu ej prästvigd — och dessutom synes ha framburit ett stort antal suppliker för konung Karls räkning. (Källor för den föregående framställningen äro, vad beträffar Knut April, dels Ericus Olais krönika, dels K. H. Karlssons avskrifter fr. Vatikanark. i RA: suppliker ⁸/₃, 1449, dels slutligen ett brev från April till ärkebiskop Jöns Bengtsson, Basel 9 maj 1448 och en vidimation därav, utfärdad av notarius publicus Petrus Petri de Helsingia 13 okt. 1448, avskrifter i B. E. Hildebrands diplomatarium, RA).

Gillesbokens huvudsakliga värde för kändedomen om denne Stockholmspräst, som spelat en så framträdande roll vid en betydelsefull vändpunkt i den svenska medeltidskyrkans historia, ligger däri, att den hjälper oss att utröna hans släktförhållanden och i och med detsamma också möjliggör åtminstone en hypotetisk slutsats om anledningen till hans snara avgång från kyrkoherdeämbetet i huvudstaden. I gillet inträdde 1453 »Iösse Olafson mestar Knwtz brodher» (s. 60). Kyrko-

herden Knut Olofsson April hade alltså en bror vid namn Jöns Olofsson.² Härmed bör sammanställas ett av STYFFE tryckt brev av 29 juli 1454, vari riksrådet Gustav Olofsson (stenbock), som under det danska infallet i Västergötland 1452 gjort sig skyldig till förrådiskt eller i varje fall tvetydigt uppträdande mot konung Karl och därför varit i hans ogunst, åter lovar monarken trohet och ställer borgen för sitt framtida välförhållande, varvid hans »brödra mester Knut kanik i Vpsala [oc] Jusse Olfson» nämnas som borgensmän. Av dessa Gustav Olofssons bröder är Jöns Olofsson, vilken liksom han förde stenbock-vapnet, av gammalt väl bekant; han blev sedermera själv riksråd och dog först 1488. Sammanställningen av notiserna i gillesboken och i brevet av 29 juli 1454 ger emellertid vid handen, att även mästern Knut Olofsson April tillhörde brödrakretsen. Han var alltså son till härads hövdingen i Sunnerbo, Småland, Olof Jönsson (stenbock) till Eriksstad, om vilken det redan av ett pergamentsbrev 21 mars 1441 i RA kan inhämtas, att han hade fyra söner (sambröder): Jösse, Gustav, *Knut* och Erengisle. Mästern Knut April hade sålunda utgått från en förnämlig frälsesläkt och var i likhet med de flesta andra Stockholmskyrkoherdar under 1400-talet av adlig börd; att han hade sin hemort i det småländska Sunnerbo, som denna tid lydde under Linköpings stift, förklarar, varför han, som eljest var knuten till Uppsala och Stockholm, också hade ett kanonikat i Linköping.

Då vi nu av gillesboken veta, att Knut April ännu 1450 var kyrkoherde i Stockholm, men tillika ha funnit, att han redan 1453 synes vara ersatt med annan person, kunna vi också med en viss sannolikhet antaga, att hans entledigande sammanhängt med broderns förgripliga uppförande mot konung Karl 1452 och att han sålunda avsatts på bedrivande av konungen, för vilken det icke gärna kunde vara behagligt, att det förnämsta kyrkliga ämbetet i hans residensstad innehades av brodern till en man, som på goda grunder misstänktes för landsförräderi. Det torde i varje fall bli svårt att finna någon annan förklaring på det egendomliga förhållandet, att mästern Knut, som bevisligen levde ännu 1455 (Styffe, Bidr. till Skandinavians hist., 3, s. 80 f.; när han 1475 omnämnes i Stockholms jordebok och tänkebok, är han otvivelaktigt redan död), under något av de föregående åren hade måst nedlägga sin befattning i Stockholm.

Fallet April är ett ganska slående bevis för gillesbokens värde även för andra och i och för sig viktigare områden av historisk forskning än det rent genealogiska — liksom även för själva genealogiens betydelse som hjälpdisciplin — och detta torde kunna försvara den utförlighet, med vilken jag här dröjt vid det. Jag övergår nu till ett tredje och sista exempel — åtskilligt flera skulle kunna anföras — på dess stora användbarhet för personhistoriska studier; den lämnar därvidlag fullkomligt avgörande bidrag till lösningen av en i den historiska litteraturen i detalj diskuterad fråga.

² Jag anser det nämligen uteslutet, att »mestarn Knut» i detta fall kan avse den samtida *skolmästaren* i Stockholm mästern Knut, med vilken Knut April stundom förväxlas (*Samfundet Sankt Eriks årsbok* 1912, s. 175). Denne hade enl. en anteckning i jordeboken en broder, som hette Peder *Karlsson*, och var otvivelaktigt identisk med prebendaten i Uppsala Knut *Karlsson*.

Karl Knutssons förutnämnde kansler doktor Claus Ryting intog ju under konung Karls tidevarv en synnerligen inflytelserik ställning i vårt politiska liv. Hans tidigare bana har emellertid hittills ansetts förete en gåta, som enligt förmenande skulle göra det omöjligt att med säkerhet utreda densamma. Saken är den, att konung Kristofer i ett brev av år 1445, som av gammalt varit bekant, omtalar sin »kaplan oc tiener, mester Claus Ryting canic i Upsala». Då det nu står fast, att kanslern Claus Ryting under sina senare år var gift och att han under kanslertiden aldrig omtalas som kanik, har man ansett sig böra hålla den möjligheten öppen, att *kaniken* Claus Ryting av år 1445 och *kanslern* med samma namn äro två olika personer, hur underligt detta än måste förefalla; man har följaktligen lämnat därhän och betecknat det som ovisst, om den senare någonsin tillhört det andliga ståndet. Sådan är efter EMIL HILDEBRANDS utredningar (Hist. tidskr. 1890, s. 74 ff.; Nord. Familjebok, ny uppl., art. Ryting) vetenskapens hittills intagna ståndpunkt i ämnet.

I anledning av det av Hildebrand förda resonemanget kan strax anmärkas, att alla invändningar mot en identifiering av kaniken Claus Ryting med den likanämnde kanslern bortfalla, om det kan visas, att hans giftermål ingåtts *efter* den tid, då han enligt handlingarna innehade kanonikat i Uppsala. En kanik behöfde nämligen ingalunda vara ordinerad »ad maiores (sacros) ordines», dvs. vara invigd till präst, diakon eller subdiakon; även den, som var »in minoribus (scil. ordinibus) constitutus» och som alltså ej för livstiden var bunden av celibatstvånget, kunde, så länge han likväl förblev ogift, inneha kanonikat. Följaktligen hade en kanik, som icke mottagit »maiores ordines», rätt att gifta sig, om han blott före äktenskapets ingående avstod från sitt innehavande kanonikat och åter inträdde i lekmannaståndet. Från det senmedeltida Sverige känner jag två säkra exempel på att sådant också i verkligheten har förekommit. Den bekante Erik Trolle, ärkebiskop Gustavs fader, var kanik i Uppsala och Linköping, innan han år 1487 gifte sig (Karlssons avskr. fr. Vatikanark., RA: supplik 21 okt. 1488). Och magister Ture Bengtsson till Händelö var kanik i Linköping 1520 (pergamensbrev i Viks arkiv), men gifte sig ett par år senare (1522 eller 1523) och inträdde i riksrådet som världslig medlem. Med ledning av gillesboken kunna vi nu konstatera, att förhållandet varit enahanda med Claus Ryting. »Kanslärskan» hustru Valborg hade — det har länge varit bekant — före sitt giftermål med Karl Knutssons kansler varit gift med den i vår bildningshistoria ryktbare magister Andreas Bondonis, som i slutet av 1430-talet och i början av 1440-talet med offentligt anslag höll föreläsningar i Uppsala »som en mester in studiis privilegiatis plegher att göra». Gillesboken visar nu (s. 57), att denne mästare Anders dog 1451 eller 1452 (med största sannolikhet förstnämnda år). Därmed är en *terminus post quem* given för Valborgs bröllop med Claus Ryting. En *terminus ante quem* skänker gillesboken också, i det den meddelar (s. 61), att »hustru Valborgh Cancelärins» den 23 juni 1454 intogs i gillet; då var alltså hennes äktenskap med Ryting ett fullbordat faktum. Eftersom det nu står fast, att *kaniken* Ryting icke omtalas såsom sådan efter 1440-talet och att *kanslern* med samma namn gifte sig tidigast 1452 och senast 1454,

finns icke längre något som helst hinder för att de voro identiska. Problemet är löst. Före sin kanslerstid har Ryting varit kanik i Uppsala och verkligen tillhört det andliga ståndet. Han har därunder också haft anställning som konung Kristofers kaplan (och kanslibiträde?); det framgår f. ö. inte blott av 1445 års brev utan även tämligen tydligt av den föreliggande gillesboken, som (s. 48) låter Ryting inskrivas i gillet år 1446 tillsammans med tre andra i Kristofers tjänst varande »clerici» (säkerligen skedde inskrivningen i samband med konungens besök i Stockholm d. å.). Någon tid efter Karl Knutssons trontillträde har han emellertid blivit dennes kansler (som sådan nämnes han tidigast 1451, såvitt hittills är känt), lämnat det andliga ståndet och gift sig. Den märklige mannens levnadsbana ligger klar — just tack vare gillesboken.

Min anmälan har redan blivit alltför lång och svällt ut till en personhistorisk undersökning. Jag vill nu blott tillägga, att utgivaren ytterligare förhöjt värdet av sin publikation genom att i form av bilagor meddela en mängd hittills mestadels otryckta »urkunder och aktstycken» till gillet historia, framdragna från olika håll och omfattande åren 1405—1499. Slutligen har han försett hela arbetet med ett personregister, som i fråga om rikhaltighet och exactitude nära nog torde sakna motstycke i vårt land. Han nöjer sig här icke med att sammanställa de uppgifter om vederbörande personer, som förekomma i själva gillesboken och i bilagorna, utan har även i övrigt ur tryckta och otryckta källor meddelat de biografiska data, som kunnat vara behövlige. I många fall vidga sig de sålunda gjorda sammanställningarna, som alltid äro försedda med fullständiga källhänvisningar, till verkliga personhistoriska utredningar, låt vara att de framträda i den knappa form, som hänsynen till utrymmet och nödvändigheten av att undvika en sprängning av registrets ram medfört. Det torde vara ytterst svårt att finna några fel i de många notiser, som på detta sätt kommit att inflyta i personförteckningen. Ett enda litet misstag skall här påpekas. Kyrkoherden i Stockholm Ericus Johannis Kröpelin (son till den bekante slottshövitsmannen Hans Kröpelin), som levde ännu 26 juli 1446 men som bevisligen var död 30 juli 1449 (jordeboken), har såtillvida sammanblandats med *prebendaten* i Stockholm Ericus Johannis, † på 1470-talet eller i början av 1480-talet, att en uppgift om den senare av 11 nov. 1449 hänförs till den förre. Men detta är ett undantag, som endast bekräftar regeln, att registrets uppgifter — liksom allt annat i denna publikation — utmärkas av en sällsynt och beundransvärd pålitlighet.

Recensioner.

Sjöström, Carl, Smålands nation i Lund 1668—1921. Biografiska och genealogiska anteckningar efter författarens död genomgångna och med tillägg försedda av *Vilhelm Ljungfors*. Lund 1922. 8:o. VIII + 656 s.

Den ståtliga raden av studentmatriklar för Lunds universitet, som stadsfogden Carl Sjöström i livstiden utgav, omfattade samtliga nationer utom Östgöta, vars utarbetande besörjdes av Ax. Setterdahl, och Smålands, som sett dagen redan 1883 och hade till författare den två år tidigare avlidne läroverksadjunkten Aug. Herm. Lundin. Vid Sjöströms 1918 inträffade död var alltså det stora verket fullbordat på ett sätt, som alldeles ställde systeruniversitetet i Uppsala i skuggan. Detta oaktat planerade Sjöström även en ny edition av Lundins arbete och hade därmed hunnit så långt, att den förelåg så gott som färdigt vid hans frånfälle. Densamma har nu i överarbetad form på den småländska nationens föranstaltande utgivits av läroverksadjunkten Ljungfors med understöd till tryckningskostnaderna av framlidna justitierådet Tore Alméns sterbhus. Därvid har verket förts fram till 1921 års slut, för så vitt som korta notiser meddelas om även de sista terminernas studentgenerationer. För de äldre årgångarnes vidkommande lära enligt företalet även tillägg blivit gjorda av utgivaren, men detta har icke kunnat hindra, att åtskilligt bort vara att ytterligare meddela. Den senaste tidens befordringsdata o. d. saknas således i märkbar grad och gör det försiktigast att anse verket såsom i det stora hela avslutat 1918.

De utmärkta förtjänster, som vidlåda de Sjöströmska matriklarne röja sig även i föreliggande bok. Det får likväl i sanningens intresse icke undandöljas, att det för den ojämförligt längsta tiden stöder sig på Lundins ovannämnda för sin tid särdeles förtjänstfulla arbete, och det kan sättas i fråga, huruvida det icke varit lämpligare att på titelbladet angiva dennes prioritetsrätt genom att beteckna den nu utgivna editionen som en andra tillökad upplaga av hans verk. Härmed är naturligtvis icke förnekad, att åtskilliga misstag i det sistnämnda genom Sjöströms överarbetning blivit rättade och att nya uppgifter tillkommit, men å andra sidan kan Lundins arbete icke sägas blivit alldeles umbärligt genom den nya utgåvan, eftersom det faktiskt innehåller rätt mycket (bl. a. inskrivnings- och utnämningssdata samt en del omdömen) som ej upptagits i den sistnämnda. I den mån utslutningen ej skett på grund av insigt om notisernas felaktighet, och detta torde icke gälla på långt när allt,

som skiljer de båda editionerna, lär den intresserade fortfarande ej kunna undgå att uppsöka och draga nytta av den äldre forskarens fyligare meritförteckningar.

Ehuru Lundin ej försummat att genom hänvisningar påpeka den släktskap, som förefanns mellan nationens skilda medlemmar, och även i ett flertal fall lämnat uppgifter om de studerandes föräldrar, skall gärna erkännas, att Sjöströms upplysningar i ifrågavarande hänseende förete större både jämnhet och utförlighet. I likhet med vad fallet är i hans övriga matriklar växa dessa genealogiska meddelanden även här understundom ut till verkliga släktöversikter. Även när det är fråga om redan tidigare i litteraturen behandlade ätter har S. ej blott nyttiga hänvisningar till resp. släktböcker, utan vet ofta nog att till dessa lämna värdefulla tillägg och rättelser. Då det händer, att dylika bidrag till kännedomen om vårt lands genealogier i ett arbete som detta lätt bliva förbisedda, kan det vara skäl att påpeka, hurusom här kunna sökas mer eller mindre utförliga stamträd för bl. a. följande familjer (siffran inom parentes anger sidan i boken): Alving (467), Appeltoft (155), Ascher l. Asschier (553), Barck (131), Bergh (402), Bergius (117), Berglund (169), Boring (294), Cederblad (173), Collin (108), Crona (385), Eckerbom (198), Eckerström (205), Eggertz (199), Ekelund (358), Eklundh (416), Eksandh (436), Filenius l. Fileen (38), Gumælius (47), Gylling (415), Hagelstam (153), von der Hagen (389), Hahn (38), Herrlin (422), Hjertstrand (407), Hjertström (292), Hornej (298) Hultstein (197), Höök (101), Jonson (172), Junbeck (87), Kjellerstedt (206), Kniberg (146), Lagerholm (495), Lemchen (90), Lindquist (138), Lohm (59), L'Orange (222), Mobeck (196), Modig (217), Montahn (260), Mörck (208), Neiglick (387), Nettelblad (230), Norlander (270), Osængius (30), Ramberg (416), Rendahl (448), Sager (178), Scholander (575), Skottsberg (189), Slettengren (284), Stadenberg (225), Unbeck (74), Unge (39), Westerblad (346), Westrell (322), Wettermark (331), Wiberg (299), Wickenberg (120), Wingenblixt (285) och von Völschow (192).

Enligt vad som upplysts lärer matrikeln utgivits i en helt liten upplaga, som redan utgått från förlaget.

— qu —

Erik Hedén, Strindberg. Liv och diktning. En ledtråd vid studiet av hans verk. Sthlm, Bokförlaget Nutiden, 1921. 8:o. 511 s.

Medan utom Sveriges gränser, särskilt i Tyskland och Österrike men på senare tider även i England och Amerika, intresset för Strindbergs liv och verksamhet under det senast förflutna decenniet varit i ständigt stigande och givit upphov till talrika, mer eller mindre vederhäftiga undersökningar har hos oss knappast något gjorts ens för att skänka Strindbergsforskningen en fast och säker utgångspunkt. Warburgs framställning i slutbandet av Illustrerad svensk litteraturhistoria är visserligen både rikt dokumenterad och kritisk insiktsfull, men att den icke kan göra anspråk på att betraktas som definitiv eller fullständig är

ju en given sak. Den Strindbergsstudie som Böök publicerat i sitt förträffliga arbete över Sveriges moderna litteratur är ägnad att i många hänseenden giva oss ett riktigt perspektiv på Strindbergs författarskap, men alla dess utmärkte egenskaper till trots kan den dock icke anses som annat än ett snillrikt utkast, främst av den anledningen att den endast ägnar en periferisk uppmärksamhet åt de biografiska fakta som man med nödvändighet måste känna för att få ett riktigt grepp på den Strindbergska diktningen. Erdmanns Strindbergsbok har likaledes sitt värde men är litet för diffus och osystematisk för att vara till verkligt gagn. Vad den utländska litteraturen beträffar så är den i många, kanske rentav i de flesta fall buren av verklig entusiasm och levande intresse, men den lider i regel av ett fel, som åtminstone för oss svenskar synes en smula svårt att komma förbi: den Strindbergsgestalt, som där träder oss till mötes, har endast ytterst få egenskaper gemensamma med Röda Rummet, Hemsöbornas, Till Damaskus' och Svarta Fanors verkliga författare. Den tyska kritikens Strindberg är snarast en figur ur Dostojevskijs idévärld, en törnekrönt martyr för vår samtids brott och skulder, en mystiker med nästan Kristusliknande drag, för vilken man böjer sig i religiös vördnad och beundran. Ett konkret och påtagligt exempel på denna Strindbergsuppfattning trädde oss i höstas till mötes i Reinhardts Drömspellsuppsättning på Dramatiska Teatern, där till och med de obehagligaste detaljerna såsom kålsoppan och de illasittande gardinerna fått en prägel av världsafamnande tragik. I full överensstämmelse med sin grundåskådning lät regissören också advokaten uppträda i Kristusmask. Men för oss svenskar, som på nära håll haft kännning av vad Strindberg betytt som faktor i vårt litterära och kulturella liv, är det litet svårt att taga en åskådning sådan som den ovan antydd riktigt på allvar. Vi önska numera emellertid icke någon polemik om Strindberg — därav hade vi mer än nog under hans livstid — ej heller någon partisk kritik och lika litet någon kritiklös panegyrik. Vi vilja helt enkelt veta vem han var och hurudan han var, vi vilja lära oss begripa hans utveckling, förstå vad som ligger bakom alla dess tvära kastningar och blicka in i det själsliv som bildar bakgrunden för hans verk. Under hans livstid var det få om ens någon som till fullo förstod honom; att han själv var fullt medveten om detta har han uttalat bl. a. på ett bekant ställe i Götiska Rummen. Där konstaterar han emellertid ännu faktum utan någon bitterhet, men då han under sina senaste levnadsår under sin då inledda våldsamma presskampanj återkommer till samma fråga är det i en annan ton, och han har icke ord nog skarpa att fördöma dem som genom enligt hans mening förvridna och oriktiga framställningar sökt beröva honom hans rättmätiga plats i den moderna svenska litteraturens utvecklingshistoria. Att den litteraturhistoriska forskningen på allvar griper sig an med en metodisk och saklig undersökning av Strindbergs författarskap torde därför få anses stå i full överensstämmelse med Strindbergs egna önsknings, och inom alla läger har man sålunda anledning att med intresse hälsa varje försök att bringa klarhet i Strindberglitteraturens många invecklade problem.

Om hittills endast ytterst litet blivit gjort i denna riktning så beror detta i högst väsentlig grad på de särdeles egendomliga principer efter

vilka Strindbergs handskriftliga kvarlåtenskap förvaltats. Redan ganska snart efter Strindbergs död meddelades det att hans samtliga efterlämnade papper, brev, manuskript o. s. v. överlämnats åt en bland hans vänner, en naturvetenskapsman, som sådan enligt uppgift framstående men veterligen i saknad av alla litterära kvalifikationer. Med seg energi har denne egendomlige arkivvårdare nära nog tio år lyckats hindra envar att få tillträde till Strindbergssamlingarna; ej ens utgivaren av Strindbergs samlade skrifter har förmått bryta den trollkrets, varmed han vetat omgiva sig.² Att det under sådana omständigheter ej varit särdeles lockande att kasta sig in på ett mera ingående studium av Strindberg får anses relativt förklarligt, allra helst som envar vid inträngandet i Strindbergs verk snart nog måste inse att en fullständig förtrogenhet med författarens levnadsförhållanden utgör en av de första och viktigaste förutsättningarna för en riktig uppfattning av hans författarskap. Så länge de huvudsakliga källorna till hans biografi, hans egna anteckningar, hans korrespondens o. s. v. varit undandragna forskningen har man därför knappast kunnat hoppas på att nå fram till några nya eller mera betydelsefulla resultat, ett förhållande som givetvis måste tagas med i beräkningen vid bedömandet av den hittills utkomna litteraturen i ämnet.

Även det senaste bidraget till Strindbergslitteraturen, d:r Erik Hedéns arbete *Strindberg. En ledtråd vid studiet av hans verk* (Sthlm, Bokförlaget Nutiden) har i detta hänseende samma begränsning som sina föregångare, om också i vida mindre hög grad. Det är emellertid icke i framläggandet av nytt material eller nya synpunkter som d:r Hedéns Strindbergsmonografi har sin styrka. De fakta författaren meddelar äro icke nya om också i många fall relativt föga kända, och den litteraturhistoriska uppfattning, som uppbar framställningen, visar knappast någon mera framträdande originalitet. Men trots detta måste d:r Hedéns arbete betecknas som både värdefullt och nyttigt. Strindbergs hela liv har länge varit föremål för en slags legendbildning, som utgjort ett väsentligt hinder för dess riktiga bedömande. Man har läst hans böcker i vetskap om att bakom nästan varje detalj döljer sig en livserfarenhet, och mer eller mindre medvetet har man på grundval härav gjort sig en bild av hans existens utan att taga hänsyn till den ohejdade böjelse för fantastiska kombinationer, varav han hela sitt liv igenom behärskades. Särskilt när det gäller de personer, med vilka Strindberg under sitt växlingsrika livs olika perioder kom i beröring och som han i sina böcker mer eller mindre direkt skildrat, kan även en kritisk läsare ofta lockas att glömma bort gränslinjen mellan fantasi och verklighet. Genom sin saktlighet, sin lugna framställning och sin objektiva ton är d:r Hedéns arbete ägnat att bringa ur världen en hel del gängse vanföreställningar både om Strindberg och hans omgivning. Med verkligt erkännansvärd takt och finkänslighet har han löst den svåra uppgiften att skildra Strindbergs äkten-

² I februari månad innevarande år har emellertid en genomgripande förändring i fråga om de Strindbergska handskrifternas vård och förvaring genomförts, i det att nämligen handskriftsbeståndet i sin helhet överflyttats till Kungl. biblioteket för att där ordnas och förtecknas. Angående det framtida tillgänglighållandet av samlingen ha träffats särskilda bestämmelser mellan Strindbergs rättsinnehavare och vederbörande biblioteksmyndigheter.

skapsförhållanden. Temat är icke angenämt att röra vid, men det är omöjligt att undvika, då särskilt äktenskapet med Siri von Essen satt djupare märken i Strindbergs författarskap än över huvud taget någon annan episod i hans liv. Sedan fjärde delen av Tjänstekvinnans son (Han och hon) utkommit ligger ju en viktig del av materialet för övrigt inför allas ögon, och att i en biografi förbigå det vore ett ofrånkomligt missgrepp. Detsamma gäller om de ävenledes ytterst pinsamma förhållanden som stå i samband med hans andra äktenskap, den därpå följande brytningen och Infernoperioden i Paris. Att tveka att inför en svensk publik skildra den verklighetsbakgrund, mot vilken Strindbergs hela alstring under dessa år avtecknar sig, är så mycket mindre behövt som redan för åtskilliga år sedan två av de i hans dåvarande liv närmast invigda, Adolf Paul och Stanislaw Przybyszewski, helt öppet framlagt sina minnen från hans Berlintid, därvid skonande varken honom eller sig själva. Vad beträffar den sista fasen av Strindbergs alstring, så ligger den oss emellertid ännu allt för nära för att det skulle vara lämpligt att utan alla omsvep behandla den; ej heller torde detta låta sig göra för den som ej haft tillfälle att se de Strindbergska handskrifterna. D:r Hedén har av lätt insedda skäl inskränkt sig till att beröra de punkter, som redan äro allmänt kända, exempelvis Strindbergs förhållande till Geijerstam. Vad som däremot ännu icke blivit bekant utöver de direkt initierades kretsar har han antingen helt och hållet förbigått eller endast antydningvis berört, och att han härvidlag låtit leda sig av en genomgående sund och riktig känsla torde man kunna vara fullständigt ense om. En gång kommer visserligen den tid, då fullt ljus måste spridas även över dessa förhållanden, mindre kanske för Strindbergs egen skull än med hänsyn till dem som finga uppbära hans anfall och som i lättgenomskådlig förklädnad figurera i hans senare verk, men genomförandet av detta arbete kan ännu icke på länge ens påbörjas. Först då tiden är mogen för en verkligt fullständig, på hela det handskriftliga materialet vilande Strindbergsupplaga kunna dessa och andra hithörande problem upptagas till vetenskaplig behandling.

Vad beträffar de litterära omdömena i d:r Hedéns arbete så utmärka de sig i allmänhet för måttfullhet och klokhet; om man också på enstaka punkter kan vara benägen för reservationer, exempelvis i fråga om det ohjälpligt svaga dramat Gustav Adolf, så måste man dock ur principiell synpunkt skänka författaren allt erkännande för den oförtydbara stråvan efter objektivitet som präglar hans arbete. På en punkt har han emellertid efter allt att döma haft mycket svårt att bibehålla denna sin opartiska ton: det är vid behandlingen av den svenska kritikens förhållande till Strindberg. För Levertin hyser författaren tydligtvis en utpräglad motvilja och föga varmare äro de känslor, varmed han betraktar Fredrik Böök. Framställningen av Strindbergs sista publicistiska bataljer har i väsentlig grad präglats av denna hans åskådning, och icke utan skäl tycker man sig finna att han just i dessa frågor fördelat ljus och skugga en smula orättvist. Det är givetvis i sista hand författarens politiska ståndpunkt som här gjort sig gällande och påverkat hans hållning. Dock låter han icke hänföra sig till några alltför långt gående överdrifter; direkt missvisande kan hans

framställning knappast kallas, snarare något väl pietetsfull mot sitt föremål. Då man erinrar sig hur lång tid som förflutit sedan striden stod het kring Svarta fanor och Aftontidningsartiklarna och hur snart allt vad därmed sammanhörde hunnit förgätas känner man emellertid ingen benägenhet för att på denna punkt gå tillrätta med författaren. Han har tydligen ansett det lämpligast att i överensstämmelse med evangeliets ord låta de döda begrava sina döda, och kanske har han haft rätt däri. Den slutgiltiga domen över Strindbergs senare verksamhet får ju ändå under alla omständigheter ställas på framtiden.

I formellt hänseende utmärker sig d:r Hedéns arbete för en flärdlöshet, som ibland kanske går nästan väl långt; här och var närmar sig hans stil betänkligt den enklaste tidningssvenskan. Vid jämförelse med den extatisk-hysteriska stil, i vilken Strindberg av sina beundrare inom och utom Sverige (främst naturligtvis i Tyskland) plägar behandlas, känner man sig emellertid hart när benägen att betrakta d:r Hedéns nyktra prosa som en förtjänst, särskilt erkännansvärd med hänsyn därtill att författaren för sin personliga del tydligtvis tillhör de varma och övertygade beundrarna av Strindbergs författarskap. Hans arbete visar att man omsider även bland dessa börjat erfara nödvändigheten av att anlägga objektiva synpunkter vid Strindbergforskningen. Därför har man all anledning att önska hans bok en vidsträckt spridning särskilt bland hans meningsfränder, men för övrigt även inom hela den bildade svenska allmänheten. Ty vilken uppfattning man än må hysa om Strindbergs personlighet och värdet av hans diktning, så utgör han dock oestriddligen den centrala figuren i vår moderna litteratur.

O. Wieselgren.

En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade Carl Sahlin ^{25/12} 1921. Stockholm 1921. 4:o. 289 s.

Disponenten Carl Sahlin, som den 15 dec. 1921 fyllde 60 år, hylades då med förestående festskrift för sitt banbrytande arbete för utforskandet av den svenska bergshanteringens uppkomst och utveckling. Den inledes med en dedikation undertecknad av över 200 personer, huvudsakligen bergsmän, industriidkare och kulturhistoriens målsmän, med namnteckningar i facsimile, och innehåller 25 uppsatser i svensk brukshistoria och kulturhistoria. Från personhistorisk synpunkt förtjänar särskilt att framhållas riksbibliotekarien E. W. Dahlgrens »Ett bidrag till valloninvandringens historia». Han påvisar där, att valloninvandringen till Sverige ej torde äga sin orsak i religiösa förhållanden, vilker hittills allmänt antagits, utan att det snarare varit utsikten till förbättrade materiella levnadsvillkor, som drivit dem till Sverige. En ingående forskning i Leufsta bruks arkiv har bekräftat detta och även rättat en del andra uppgifter om vallonerna. Antalet inflyttade vallonier beräknas sålunda nu för tiden 1620—30 till omkring 275 personer, för decenniet 1631—40

omkring 90, därefter endast ett fåtal, och vid 1600-talets mitt torde inemot 300 vallonfamiljer varit representerade i Sverige. Detta är ett betydligt mindre antal än Per Pehrsson beräknat i sina förteckningar i Upplands fornminnesförenings tidskrift 1899 och i »De till Sverige inflyttade vallonernas religiösa förhållanden» 1905. Den felläsning av namn, som flera föregående forskare gjort sig skyldiga till, påvisas även, och tydligt framhålles behovet av en ny korrigerad namnlängd.

»Den äldre arkivvården vid Stora Kopparberget» är föremål för en uppsats av Bergslagens bibliotekarie Alvar Silow, som hävdar, att trots de betydliga gallringar, som arkivet underkastades på 1870-talet, detta dock fortfarande kan räknas som en av de rikaste källor för svensk industrihistorisk forskning.

Redaktionen har ombesörjts av herrar Kristoffer Huldt, Herman Sundholm, Alf Grabe och Sune Ambrosiani på ett synnerligen förtjänstfullt sätt. Den typografiska utstyrseln är även ovanligt lyckad.

G. I.

Hugo Schulman och Sigurd Nordenstreng, Finska kadettkårens elever och tjänstemän 1812—1912. Helsingfors 1912. 681 s. och *Sigurd Nordenstreng*, Supplement 1812—1921. Helsingfors 1922. 157 s.

Bland raden av de många förtjänstfulla bidrag till Finlands personhistoria, som utgivits under det sista decenniet, förtjänar förestående två arbeten att beaktas. De omfatta biografiska anteckningar över 1 611 elever intagna vid Topografiska kåren i Haapaniemi 1812—1819 och vid Finska kadettkåren i Fredrikshamn 1821—1902. Påföljande år 1903 blev som bekant kåren upplöst genom Bobrikovs generalorder av den 24 juli s. å., men den kåranda och samhörighetskänsla, som livet vid militärläroverket skapat, kunde ej högre myndigheter tillintetgöra. De togo sig tvärtom uttryck i bildandet år 1908 av Finska kadettklubben, genom vilkens tillskyndan förestående två arbeten utarbetats.

Lektor Nordenstreng påvisar med rätta i förordet till supplementet, att huvuddelen tillkommit under censurens starka tryck, varför det arbete som de forna kadetterna utfört till hävdande av Finlands rätt och lag egentligen ej då kunde framhållas. Tidsförhållandena hava emellertid gjort, att i supplementet fullt erkännande i detta fall kunnat lämnas. Och deras stora insats i befrielsekriget tyder på, att den utbildning, som meddelades vid kåren, varit av stor betydelse för framtiden.

I jämförelse med Hulthanders »Biografiska anteckningar från Carlberg 1792—1892», synes det finska verket vara fullständigare, då i det samma upptagas icke blott faderns utan även moderns och hustruns namn samt dato för födelse, giftermål och dödsfall, där så varit möjligt. De många porträtten lämna även ett intressant bidrag till ett porträttgalleri över framstående män i Finland.

G. I.

Smärre meddelanden.

— Ett vackert vittnesbörd om vad som kan åstadkommas med vår äldre kamerala och sociala bokföring är lektor G. Löws påbörjade arbete *Stora Mällösa i äldre tider. En bygdeskildring* (1: 1, Sthm, Björck & Börjesson, 1922, VI, 70 s., 1 bl. tab. — Kr. 6). Det nu utkomna häftet för framställningen fram till år 1620. Jämte de antydda källorna har författaren naturligtvis även litat till övrigt förefintligt material. Att även med detta åtskilligt kan uppnås genom en omsorgsfull sammanställning, visa avdelningarna 5 och 6, som innehålla medeltida uppgifter om socknen och dess inbyggare, med kyrkoherde-, komminister- och häradshövdangelängder. Mera sammanhängande bli uppgifterna dock först, när fogderäkenskaperna sätts in. Ur personhistorisk synpunkt intressera här särskilt den fortsatta prästlängden (avd. 10) samt uppgifterna om Göksholm och Näs samt deras ägare (avd. 13) med därtill anknutna tabeller. Utredningen rörande prästerna ger anledning till en förnyad behandling av den förut i denna tidskrift skildrade frändekrets, som bland sina mest bekanta medlemmar räknade Andreas och Benedictus Olai samt Nils och Johannes Chesnecopherus. Förf. har i sin framställning valt att utan mera vittgående slutsatser återge källornas uppgifter i en utsträckning, som kommer läsaren att tvivla på det berättigade i att kalla hans flitiga undersökning en skildring. Utan ett dylikt kritiskt fastställande av utgångspunkterna för ett mera syntetiserande försök är ett dylikt ej tillåtligt, och man erkänner tacksamt den osparade möda, varmed materialet sammanletats, och den klara, översiktliga form, vari det framlagts, även om man vid läsningen av boken känner behov av att sammanbinda de många fakta till en mera enhetlig bild än förf. — måhända av principiella skäl — sökt att ge.

B. B-s.

— Dr Carl Forsstrand har under titeln *Från Slottsbacken till Ladugårdslandet. Släkt och ungdomsminnen* (Sthm, Hugo Gebers förlag, 1921. VIII, 286 s., 1 pl. — Kr. 10) förenat egna erinringar, familjetraditioner och hittegods från tryckta och otryckta källor till en framställning, som säkerligen främst på grund av sin sympatiskt personliga färg av kritiken betecknats som hans bästa Stockholmsbok. Största intresset har förf. ägnat åt sin farmoders släkt, familjen von Düben, företrädd av ett trettiotal medlemmar från de kända hovfunktionärerna, politikerna och vetenskapsmännen till ättlingar och fränder i anspråkslösare samhällsställningar. Gammaldags solid stockholmsk medelklassmiljö återges med minnesgod pietet i skildringarna från de Forsstrand-

ska hemmen i Indebetouska huset på Slottsbacken och på Ladugårdslandet. Bland mängden av mer eller mindre utförligt omnämnda personer i oftast alldaglig ställning tecknar sig en och annan i personligt utpräglade drag, andra minnes man som karakteristiska tids- och klass-typer. Illustrationsmaterialet är som vanligt i de Forsstrandska böckerna rikhaltigt och väl värt att stifva bekantskap med.

B. B-s.

— Den omständigheten, att ett köpmanshus fortlevat i 100 år, är i Sverige och särskilt i Stockholm en så ovanlig händelse, att ett högtidlighållande därav genom en minnesskrift är väl befogat. På nyssnämnda sätt har den kända firman J. Cederlunds söner firat sin sekeldag (*J. Cederlunds söner 1822—1922*. Stockholm 1922. 60 s. 40. Tryckt i 250 numrerade exemplar) och författare till festskriften är amanuensen Gunnar von Heideken, som i korta drag skisserar historien om punschens införande i Sverige under Ostindiska kompaniets dagar, tillverkningens utveckling till en storindustri och firmans framgång från en ringa början till en stor organisation med filialer i flera länder. Arbetet, som framträder i en ovanligt vårdad utstyrelse, prydes med porträtt av firmans innehavare, fyra generationer av familjen Cederlund, och en del andra avbildningar.

G. I.

— Amanuens Theodor Tufvesson vid Kulturhistoriska museet i Lund bjuder läsaren i en liten elegant bok om *Olof Lundberg 1808—1877* (utgiven genom nämnden för Olof Lundbergs reseunderstödsfond. Lund 1922. 42 s. 40. Tr. i 700 ex.) icke endast en sympatisk skildring av den bekante traktören Ola Lundberg, som genom sina donationer gjort sig väl förtjänt av sin födelsestads tacksamhet, utan även ett icke oviktigt bidrag till denna stads historia kring mitten av föregående århundrade. Den småborgerliga miljön synes väl träffad och roande beskriven, och man frågar sig ofrivilligt, om ej i många andra svenska städer bilder kunna frammanas av medborgare, som likt Lundberg spelat en viss roll för sin samtid om än i rätt så begränsade förhållanden. Icke endast individen i första planet utan även medmänniskan i en ringare ställning är värd att ihågkommas.

G. I.

— Det nu härskande, enastående starka stadshistoriska intresset har utan tvivel stora möjligheter att framskaffa material av betydelse för hittills jämförelsevis outforskade sidor av vår inre historia, både den administrativa, den ekonomiska och den enligt vanlig fastän olycklig terminologi s. k. kulturhistoriska ävensom personhistoriska. Å andra sidan kan man ej värja sig för intrycket, att i och för sig betydelselösa eller åtminstone relativt oviktiga moment icke rimligtvis borde behandlas med större bredd än deras vikt kräver, enbart därför att de råka hänföra sig till en viss stad; med den begränsning i resurser, icke minst mänskliga, som tillvaron har att räkna med, kan detta nämligen ej undgå att leda till inknappning på andra, viktigare områden av forskningsarbetet. Men

det är mycket svårt att få gehör för dylika synpunkter, när ett studium ej i första rummet skapas av rent vetenskapligt intresse utan av den i sig själv ofta sympatiska lokalpatriotismen; och särskilt försvåras givetvis hänsyn därtill, när uppgiften icke anförtros åt historiker ex professo utan åt intresserade borgare i de ifrågavarande städerna. Man får då med tacksamhet ta emot vad som bjudes, möjligen beklaga att det värdefulla och nya skall vara så svårt att få fram ur mängden av förut kända eller betydelselösa detaljer samt i övrigt lämna åt dem som bekostat det hela att avgöra, om resultaten motsvarat uppoffringen.

Närmast föranledas dessa reflexioner av den stora minnesskrift till staden Alingsås' trehundraårsjubelium, som författats av rektor G. A. Bohlin (*Bidrag till Alingsås stads historia*. Minnesskrift vid stadens 300-års jubileum 1919. Alingsås 1920; 591, XVII s. 4:0). 600 sidor i kvart, med hundratals illustrationer och ett stort antal plankartor i patentfolio måste sägas vara rikligt tilltaget för en stad, som ännu i dag ej räknar mer än omkr. 6000 invånare och som med undantag av en fyrtioårsperiod icke i något hänseende spelat en framträdande roll eller intagit en särställning i vår historia. Med det antydda undantaget måste framställningens värde — naturligtvis fränsett affektionsvärdet — då ligga i bidragen till belysning av mer eller mindre allmängiltiga företeelser i vårt samhällslivs historia, och det visar sig också vara fallet. Särskilt rikhaltiga äro de under många olika rubriker återkommande upplysningarna om befolkningens seder eller snarare oseder, dryckenskapen, slagsmålen, oregerligheten, laglösheten, de oändliga slitningarna och striderna om stort och — mest — smått. Men givetvis fattas icke heller detaljer om näringarna och deras reglering eller om stadsstyrelsen, ehuru det ej är många nya drag som därvid komma till synes, vilket visserligen icke kan läggas den outröttlige författaren till last. Också personhistoriska detaljer förekomma i mängd, men sällan om personer av större betydelse. Undantag utgöra egentligen borgmästaren Ulrik Paulin, som ledde stadens öden från 1696 till självstyrelsens upphävande genom stadens införlivning med Alingsås manufakturverk 1727, ävensom den delvis samtidige ärkebråkmakaren, prosten Lars Forselius.

Flertalet forskare torde emellertid knappast gå till boken för upplysning i dessa stycken utan för att söka nya bidrag till det enda som givit Alingsås ett namn i vår historia, nämligen manufakturverket och dess skapare Jonas Alströmer. Vad författaren på dessa punkter har att meddela är emellertid ej mycket nytt. Han ger dock goda skäl för det mig vederligen nya påståendet, att Jonas Alströmer på både fäderna och moderne tillhörde ansedda och från början välsituerade borgarsläkter, ehuru modern efter sin mans död kom i ekonomiska svårigheter och den äldste sonen Jonas därför tidigt måste försörja sig själv. Ett visst värde har det också att få se manufakturverket genom de från kommunal självstyrelse undanträngda Alingsåsbornas glasögon, och särskilt den av manufakturverkets folk avsatte borgmästaren Paulin kommer därigenom i en bättre dager än förut. I övrigt finns däremot på detta område knappast nämnvärt utöver vad som meddelas i Stråles ypperliga bok Alingsås manufakturverk (Sthlm 1884) ävensom C. A. Broléns skrift om Alströmerska brevsamlingen i Upsala universitets bibliotek (Upsala 1917),

och ej så få handlingar äro på nytt avtryckta efter dessa arbeten. En uppsats av författaren till dessa rader (Ett bidrag till Alingsås manufakturverks historia, Historisk Tidskrift 1917) tycks ha undgått rektor Bohlin; jag vågar tro, att han eljest skulle ha låtit övertyga sig om riktigheten i allt väsentligt av Stråles framställning i fråga om den Alströmerska insatsens starkt begränsade värde för vår industriella utveckling.

Genomgående äro belysande handlingar inströdda i texten i stället för att hänvisas till bilagor, och strävandet efter trohet mot originalen tar ibland något överflödiga dimensioner, såsom när »Commercie-Collegium» återges inom citationstecken eller en särskild bokstavstyp har tillverkats för att återge det dubbla s, varmed t. ex. namnet Andersson, Nilsson, Hansson eller Månsson skrives i urkunderna. Men i synnerhet det sistnämnda är i varje fall oskadligt.

Lektor S. J. Kardells framställning av Östersunds historia från dess grundläggning 1786 till 1830 (*Östersunds stads uppkomst och utveckling till och med år 1830*. Östersund 1910, (5) 121 s., jämte karta och plancher) spänner över en mycket kortare period än den nu behandlade boken och är också långt mindre. Efter några värdefulla inledningssidor om den gamla jämtländska handeln redogöres för arbetet på att få till stånd en stad i Jämtland och därefter för Östersunds utveckling under dess två första styresmän, landtmätaren Johan Törnsten och apotekaren Samuel Perman; en lista med biografiska data avslutar häftet. Det hela håller sig inom de kvantitativt minsta möjliga dimensioner, i det att staden vid periodens slut endast hade omkr. 400 invånare; men det är en i vissa hänseenden ganska lärorik bild av en svensk småstad för hundra år sedan man får — däremot tyvärr just inga bidrag till den norrländska handeln, emedan staden ingen roll spelade i detta hänseende. För övrigt finnes en riklig tillgång på personalnotiser, som stundom ha ganska mycket färg. Så meddelas t. ex. som bevis på den förste styresmannen Törnstens impopularitet anteckningen om hans död i kyrkboken: »Man förmodar, att han är salig», medan hans mycket beundrade efterträdare Perman uppges ha hållit ordning i staden endast genom sin personliga auktoritet och därvid ha avslutat sitt strafftal till en tjuv på följande sätt: »Stjal i Brunflo, stjal i Ås, stjal i h-e, men stjal inte i Östersund, för då så . . .».

Eli F. Heckscher.

— En stads historia blir naturligen i första rummet skriven för staden själv och avser närmast att ge dess individualitet. Många städer äro visserligen ganska lika, främst i organisatoriskt avseende, men var och en av dem är i alla fall sin värld, beroende av sina olika sammanhang, och de sista årens många svenska stadshistorier bäras upp av en sund individuell självmedvetenhet, av lust att visa sig, som helt visst är särdeles mänsklig och lovlig. I flera fall har forskningen om vår inre historia genom dessa att anteckna betydande vinster. Som en mönstergill framställning kan man beteckna den av fil. dr Nils Ahnlund utgivna *Sundsvalls historia*, av vilka hittills tre delar utkommit och var till ännu två äro att vänta (*Sundsvalls historia*, på uppdrag av Sundsvalls

stadsfullmäktige utg. av Nils Ahnlund. I—III. Upps. 1921. — Kr. 7: 50 pr. del). Utgivaren har själv författat de båda första. Mot bakgrunden av hela Norrlands historia, med vilken förf. visar sig särskilt förtrogen, för han den i äldre tider rätt obetydliga stadens fram till år 1803. Ahnlund besitter i hög grad ett allomfattande intresse för de många olikartade problem ur den inre historien, som möta stadshistorikern, och i hans klara, rikt facetterade framställning speglar sig som i en bred ström en suggestivt levande bild av stadens öden. Även personhistorikern har här mycket att hämta. Myndiga borgmästare och borgare få gestalt i livligt karakteriserade porträtt, och för den västernorrländska personhistorien i allmänhet kan utg:s arbete sägas vara en verklig fyndgruva. Man får hoppas, att ett personregister skall följa någon av de ännu ej utkomna delarna.

Den tredje delen som omfattar epoken 1803—1812, har författats av fil. magister Sixten Humble och även denna präglas av många den föregående framställningens förtjänster. De vackra volymerna, en heder för staden, äro illustrerade med planscher och talrika utsikter, kartor och porträtt i texten.

— För den rika stadshistoriska litteratur, som särskilt tack vare de många Gustav Adolfsstädernas jubiléer de sista åren sett dagen, kan man för övrigt hänvisa till en av docenten Nils Herlitz utgiven *Stadshistorisk revy 1920—1921* (Särtr. ur Svenska Stadsförbundets Tidskrift 1922. 15 s. — 1 kr.), i vilken läsaren får en välbehövlig inventering på det på många olika håll och olika serieverk spridda materialet.

— Varje forskare i kyrkoarkiv skall säkerligen med största intresse taga del av arkivarien Ernst Nygrens uppsats *Våra kyrkoarkiv*, offentliggjord i *Tidskrift för det svenska folkbildningsarbetet*, 1922, h. 1, s. 15—36. Denna måste sägas fylla ett verkliga behov och är ett välkommet tillskott till vår magra arkivlitteratur. I en knapp, klar och översiktlig form ger förf. en översikt av kyrkoarkivens innehåll, och av särskilt värde är den utmärkta framställning som förf. härtill knyter om kyrkobokföringens och kyrkoarkivens historia. Särdeles väl dokumenterad avslutas uppsatsen med utförliga litteraturhänvisningar.

— I det tyska återuppbyggnadsarbetets tjänst har också genealogien fått rycka in och även lyckats visa sig användbar, då det gällt att anvisa nya marker i stället för de förlorade områdena. I detta syfte har Zentralstelle für niedersächsische Familiengeschichte i Hamburg påbörjat en publikationsserie *Beiträge zur Familienkunde der Auslandsdeutschen*, vars första häfte *Deutschland und das Baltikum* (Hamburg 1921, 16 s.) utkommit, författat av dr. jur. Gustav Westberg, ett onekligen svenskt klingande namn. Ämnet måste ju sägas vara ytterst rikt och även för svensk personhistoria av allra största intresse. Det är ju likväl otänkbart att förf. på endast någon få sidor skall få bukt med det överväldigande materialet, helst hans framställning sträcker sig över åtta århundraden, och han nöjer sig på det hela med att uppräknat några namnlistor från

Estland och Livland med tyska namn. Häftet är väl närmast att betrakta som en liten agitationsskrift.

Ett genealogiskt arbete, som huvudsakligen riktas inåt, men icke saknar sin yttre tendens, är det av professor Konrad Brandner i Graz påbörjade företaget, som åsyftar ingenting mindre än en allmän österrikisk »folkgenealogi». Om det väldiga verket, som i grundlighet torde söka sin like, lämnas i april—juni häftet 1922 av *Monatsblatt der K. K. Heraldischen Gesellschaft Adler* en del upplysningar. Närmast skall befolkningen i Steiermark under de sista 200—400 åren, i den mån kyrkböckerna äro bevarade, hel och hållen sättas på stamträd, och av detta väntar sig vederbörande ett rikt både genealogiskt och socialstatistiskt, men även moraliskt resultat, i det man hoppas, att de människor, som på olika sätt kommit bort från hembygden (»die Entwurzelten»), härigenom skola förnimma bandet med densamma. Ett flertal församlingar äro redan genomarbetade och enbart för en av dessa föreliggga icke mindre än 5 000 stamträd.

— En biografi över *Harald Hjärne* har efter hans bortgång känts som ett oundgängligt önskemål för alla historiens idkare och vänner, och man måste därför vara det Geberska förlaget tacksam, som nu införlivat den store historikern i sin serie De största märkesmännen (XIII, Stockholm 1922, 2 kr.). Levnadsteckningen är utförd av en av den bortgångnes lärjungar lektor Gustaf Jacobsson och från denna krets är det ju också Hjärne helst bör skildras. Flärdfritt, varmt och översiktligt framställer förf. den beundrade mästarens verksamhet som historieskrivare, som politiker och naturligtvis främst som den ojämförlige universitetsläraren, och som ett vittnesbörd ur den stora lärjungaskara, som slöt sig kring honom, kommer den lilla skriften att få ett bestående värde.

— Det främsta tillskottet till det sista årets memoarlitteratur är törhända den som del III i *Skrifter utgivna av Hamiltonska släktföreningen* av förste bibliotekarien Gunnar Carlquist redigerade volymen om *Landshövdingen Gustaf Wathier Hamilton och hans anteckningar från Karl Johanstiden* (Stockholm 1921. 8 kr. 25 öre). Icke som skulle den meddela några nya och hittills okända uppgifter eller ställa den skildrade tiden och dess personer och förhållanden i en annan belysning. Men en så pass sanningskär, vederhäftig och på samhällets höjd framskjuten person som författaren till dessa anteckningar, som omfatta åren 1800—1833, har anspråk på att bli hörd, när han för eftervärlden vill skildra sin tid, om man också måste anse att vad han nedskrivit är icke så litet ensidigt och icke heller alldeles lättläst. I en utmärkt orienterande och välskriven inledning har utgivaren biograferat honom. Son till kammarherre Adolf Ludvig Hamilton, den hätske memoarförfattaren från Gustaf III:s dagar, har han säkerligen haft faderns arbete som mönster, men han saknade dennes våldsamma och passionerade lynne, hade icke alls som denne haft tillfälle att blicka in i händelserna brännpunkt, och när han några månader stod i förvaltningens mitt som statssekreterare i kammarexpeditionen, där han placerats av sina vänner

bland 1809 års män, bara längtade han efter att draga sig ur spelet. Vad som gör honom sympatisk är den utpräglade rättskänsla, som fyllde honom och avgjorde hans omdömen. Han kände sig för övrigt helt som ämbetsman och hans uppfattning och även stil är vanligen dennes. Hans skildring av Gustav IV Adolf är den renodlade 13-marsrevolutionärens. Den framställning, som han skulle ha nedskrivit om själva händelserna vid kungens avsättning, är tyvärr försvunnen. Även Karl XIV Johan skildrar han i mörka färger. Det var icke särskilt aristokraten i honom, som fördömde denne, utan just hans känslighet för rättens helgd, som starkt reagerade vid sådana tillfällen som när Karl Johan 1811 mot grundlagens stadgande lät sig beklädas med den högsta regeringsmakten eller 1818 på ett otillbördigt sätt sökte påverka riksrettens hållning, och det blir bestämmande för hans sätt att betrakta kungens person, som han icke drar sig för att karakterisera som en lömsk egoist. Även hans omdömen om många av tidens mera betydande personer, särskilt i Karl Johans omgivning, äro rätt skarpa, om icke så originella. Av G. F. Wirsén ger han dock egendomligt nog en avgjort sympatisk bild.

Utgivaren har även försett hans anteckningar med anmärkningar, som icke behövt göras många, och en personförteckning. Den vackert tryckta volymen prydes av Hamiltons och hans båda hustrurs porträtt samt bilder av Blomberg och Täckhammar.

— Det senast utkomna häftet av *Meddelanden från Svenska riksarkivet* (Ny följd. I: 51—53. Sthlm 1922. 5 kr.), som innehåller riksarkivets berättelse för 1919, har förste arkivarien Bertil Boëthius publicerat en utredning om *Riksarkivets Livonica-serie under 1600- och 1700-talen*, ett värdefullt bidrag till arkivordnandets historia och en instruktiv orientering i Livonichandlingarna.

— I de om ett glädjande intresse för lokalforskningen vittnande, allt talrikare inströmmande meddelandena eller årsskrifterna för de olika landskapens hembygdsföreningar återfinnas ofta bidrag särskilt värda att annoteras av den personhistoriske forskaren. Sålunda skriver C. Vilh. Jacobowski i *Hembygden 1922 utgiven av Dalslands hembygdsförbund* (Uppsala 1922) den originelle och begåvade bondeskalden Jöns Olssons från Bråna, *Brånasmedens*, biografi med anledning av 100-årsdagen av hans födelse. *Meddelande av Gestriklands kulturhistoriska förening år 1921* (Gävle 1921) innehåller ett släkthistoriskt bidrag av stort intresse: *Ur en gammal Gestesläkts krönika* av signaturen End., som ger en fyllig skildring av den framstående Gävle-slakten Garbergs historia. Uppsatsen prydes av 8 porträtt av släktmedlemmar förutom en avbildning av P. Krafft d. y:s stora gruppbild av familjen Garberg 1836 samt en del utsikter och avslutas med en stamtavla. Om *Tillkomsten av Gripenbergs gods och slott*, Karl Gustav Wrangels småländska slott, det enda i denna landsända av de i Svecian avbildade, som alljämt står kvar i oförändrat skick, meddelar Walfrid Enblom i *Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening, VI* (Jönköping 1922) en del nya uppgifter. I *Dalarnas Hembygdsförenings Tidskrift*, årg. 1921,

h. 4, avtrycket vad angår Dalarna 1667 års *Rannsaking om Antikviteter*, de nu i Kungl. Biblioteket förvarade, av prästerskapet enl. förordn. d. 18 dec. 1666 insända rapporterna om fornynd. I Svärdsjö-prästens redogörelse finner man en nedteckning av traditionen i socknen om Gustav Vasas äventyr i Dalarna. I innevarande årgångs första häfte (Hedemora 1922) påbörjas en av Severin Solgers utförd översättning av Zacharias Holenius' 1722 utkomna disputation *De Dalekarlia*.

— En heraldisk uppsats av allmänt intresse, *Fransk heraldisk Terminologi* av arkivregistrator Poul Bredo Grandjean, meddelas i *Personalhistorisk Tidskrift* årg. 1922, h. 1—2. Frankrike är, som förf. påpekar, heraldikens klassiska land, de ädlaste och vackraste sköldemärkenas hemvist med en heraldisk terminologi, som i logisk klarhet och precision står oöverträffad. Dennas ålderdomliga och säregna karaktär gör den emellertid svårförstådd för lekmannen, och förf. har därför utarbetat en orienterande redogörelse för de viktigaste uttrycken och konstorden i franskt heraldiskt språk, som måste sägas vara särdeles instruktivt framställd. Den avslutas med en ordlista.

En uppsats i samma häfte av underbibliotekar C. Behrend om *Caroline Walter og Lindgreen* ger upplysningar om den förras härstamning. Den har intresse även för svensk personhistoria, där hon är mera känd som fru Müller, den oförlikneliga sångerskan vid Gustav III:s opera.

— Ett biografiskt arbete, som har utsikter att kunna tilldraga sig ett vidsträckt intresse, är det som redaktör Gust. Z. Hedenström påbörjat över *Sveriges bondestånd 1809—1866* och varav första delen *Talmän och vice talmän* (Stockholm 1922), hunnit se dagen. Uppgiften är både tacksam och mödosam, och förf. har alldeles rätt, när han säger sig härmed vilja fylla en lucka i vår personhistoriska litteratur. Han har dock ej kunnat frigöra sig från en, visserligen mycket vanlig, sentimental syn på sitt material. Det finns väl ingen människa, som betvivlar, att »även i bonderock» har här i vårt land många storvulna män med redligt uppsåt och god vilja verkat, och dessa kunna många gånger ställas i samband med andra banérförare», vilket förf. särskilt vill anstränga sig att bevisa med en smula tendentiös syftning. Även i biografierna, som också omfatta sekreterarna, sticker denna synpunkt fram. Dessa äro för övrigt särdeles utförliga och intressanta, och det är ju också ett flertal högst betydande personer ur 1800-talets politiska historia, som förf. haft att skildra för att nu endast nämna sådana namn som Strindlund, Hans Jansson i Bräcketorp och Nils Larsson i Tullus. Några spridda notiser ur ståndets historia meddelas även som inledning.

Man har att anteckna stamtavlor över följande talmans- och vice talmanssläkter: Olsson i Groeröd, Hyckert, Longberg, Jansson i Bräcketorp (Svaneskog), Pehrsson i Ringstorp (Sjöbring), Strindlund, Larsson i Tullus (Lindgren), Jonsson i Skörje, Persson i Boda, Zetterberg (urspr. Enblom), Svartling och Andersson i Valla (Vallenius). Boken prydes av porträtt och fotografier av flera till namnet välkända talmanshemman.

— Under titeln *En historia från Hälsingland* (2:a uppl. Stockholm 1922, 2 kr.) har Bror Hillgren skildrat en hälsingsk storkarl, gästgivaren Olof Hedmans och hans familjs öden och låtit förläsa sig att romantisera sin framställning. Genren är icke att rekommendera. Nu bör man i allmänhet låta detta vara detta, vilket annars, som här är fallet, gör, att läsaren omöjligt kan veta, vad som är faktiskt eller icke. Personhistorien kan väl tänkas utförd på olika sätt, men måste alltid vara någonting mycket exakt, om den skall gälla som sådan. Hans berättelse är annars välskriven med en nyans av sagoton över sig.

— Ur det hart när outtömliga biografiska material, som utgöres av de tryckta bröllops- och begravningskväderna, har f. förste bibliotekarien Pontus Sjöbeck, vilken själv utfört en mycket värdefull förteckning av Lunds universitetsbiblioteks samling av detta slag, i en minnesskrift *Boken*, utg. av Lunds grafiska faktorsförening (Lund 1922), hämtat både titel och innehåll till en uppsats *Confect wid Manfolckz Bordet*, som ger en särdeles karakteristisk interiör från det akademiska livet vid den karolinska akademien från 1700-talets första årtionden med dess ständiga personliga fejder. De agerande äro denna gång teol. professorn Thomas Ihre, den berömde språkforskarens fader, författare till »konfekten», som illa smakade nära nog hela akademistaten, och som hans antagonist Magnus Rydelius, professor i historia och teologi, sedermera domprost, och det blev kanslerns, Nikodemus Tessin d. y:s, otacksamma uppgift att mäkla i den vittutgrenade konflikten.

— I Kristianstads Högra Allmänna Läroverks årsredogörelse 1921—1922 har rektor Birger Sjövall i en mindre avhandling *Om partier och paskviller å Riddarhuset vid 1809—1810 års riksdag* lämnat ett roande bidrag till de politiska sedernas historia i vårt land. Paskvillskrivandet vid riksdagarna har ju visserligen nog så gamla anor och särskilt florerat under frihetstiden, men hade egentligen aldrig höjt sig till någon kvickhet eller litterär rang, som numera kan njutas, och de politiska karrikatyren, som författaren meddelar av de agerande vid 1809—1810 års riksdag, verka skäligen avtrubbade och matta, även i förhållande till frihetstidens, trots att livet vid riksdagen behärskades av ganska motsatta partiintressen. Den litterärt sett mest betydande av paskvillförfattarna var skalden J. D. Valerius, vice sekreterare i expeditionsutskottet, men hans godmodiga lynne var icke partimannens. Författaren avtrycker till sist Adlersparres på sin tid så berömda proklamation från västra armén, och jämte denna en samtidig karrikatur på densamma, och det är svårt att avgöra, vilkendera som numera verkar mest parodisk.

— Den intresserade och flitige forskaren redaktör A. G. Petersson i Kristinehamn har låtit ett nytt arbete utgå ur sin hand och till Kristinehamns Fabriks- och Hantverksförenings 75-åriga jubileum i en minnesskrift (Kristinehamn 1922, 6 kr.) icke blott skrivit föreningens krönika, utan även lämnat biografier över samtliga dess 223 medlemmar. Icke mindre än 196 av dessa prydas med vederbörandes porträtt. Det har

sålunda varit en icke ringa möda, författaren underkastat sig, särskilt om man besinnar, hur pass rörligt ett dylikt folkelement numera är, och man förstår också vid läsningen att han känt sig värmd av sin uppgift att skildra »en talrik skara av strävsamma hantverkare, kärnelement under tider som flytt». Materialet har han huvudsakligen hämtat ur stadens rådstu- och kyrkoarkiv, men har även fått hopleta detta på ett flertal olika håll. »Med tanke på kvinnornas stora och värdefulla arbetsinsats i hantverkarehemmen, i synnerhet i äldre tider, då hantverksmästarna alltid hade att även sörja för sina arbetares kosthåll m. m.», säger förf., »har förf. ansett sig i rättvisans intresse även böra medtaga hantverkshustrurnas namn med data», och även utan denna synpunkt måste man lovorda detta. Särdeles utförliga register förhöja det prydliga arbetets förtjänster.

Notiser.

Personhistoriska samfundets årsmöte 1922 ägde, under ordförandeskap av arkivrådet J. A. Almquist, rum å Strand hotell i Stockholm tisdagen den 11 april 1922 kl. 5 e. m. Sedan revisionsberättelsen för år 1921 upplästs och styrelsen beviljats ansvarsfrihet, företogs val av styrelse, varvid till medlemmar av densamma omvaldes arkivrådet J. A. Almquist, hovmarskalken greve Adam Lewenhaupt, professor Sven Tunberg, direktör Govert Indebetou och fil d:r Sune Hildebrand. Till medlemmar av redaktionsutskottet omvaldes härefter arkivrådet Almquist, frih. R. Cederström, förste postexpeditören G. Elgenstierna, förste arkivarien B. Boëthius och d:r Hildebrand. Till revisorer omvaldes kamrer A. Dandenell och hovrättsrådet F. W. Grönwall med kapten A. Pålman som suppleant. Mötet förklarades härefter av ordf. avslutat.

Utdrag ur revisionsberättelsen för år 1921:

Debet.

<i>Behållning</i> från år 1920		6,414: 85
<i>Inkomster</i> år 1921:		
Årsavgifter	9,330: 12	
Lagerförsäljning	591: 06	
Räntor	277: 14	10,198: 32
		<hr/>
	Summa	16,613: 17

Kredit.

<i>Utgifter</i> år 1921:		
Trycknings- och illustrationskostnader	8,237: —	
Uppbörds- och distributionskostnader	1,080: 70	
Arvoden	1,510: 22	10,827: 92
<i>Behållning</i> till år 1922		<hr/>
		5,785: 25
	Summa	16,613: 17

Fråga.

Kunna några upplysningar erhållas om *Jonas Stahre*, som på 1790-talet var bosatt i Lissabon?

Carl Afzelius.
Adress: Gränna.

Insända böcker.

Från Albert Bonnier:

ÖSTERLING, ANDERS, Carl August Hagberg. Minnesteckning. Sthlm 1922. 201 s., illustr. — 6 kr.

Från Finska kadettklubben:

SIGURD NORDENSTRENG, Finska kadettkårens elever och tjänstemän. Suppl. 1912—1921. Hfors 1922. 117 s., talar. porträtt.

Från Gen.-stabens krigshist. avd.:

SVERIGES KRIG ÅREN 1808—1809. Utg. av Gen.-stabens krigshist. avd. D. 9. I. Text och bilagor. 431, 101 s. Kartor. Sthlm, P. A. Norstedt & Söner 1922.

Från Hugo Gebers Förlag:

JACOBSSON, GUSTAF, Harald Hjärne. (De största märkesmännen. XIII.) Sthlm 1922. 89 s. titelpl. — 2 kr.

Från Karolinska förbundet:

KAROLINSKA FÖRBUNDETS ÅRSBOK 1921. Lund, Berlingska boktr. 1922. 279 s. titelpl.

Från F. A. Lindblad, Uppsala:

NEANDER, SIXTEN, Carl Snoilsky. En levnadsteckning för barn och ungdom (Biblioteket Sveriges vår. 21). Uppsala 1921. 55 s., titelpl. — 1 kr., inb. 1: 75.

Från P. A. Norstedt & Söner:

NILSSON, MARTIN P.:N, Den romerska kejsartiden. D. 2. Sthlm 1921. VIII, 525 s., titelpl., talar. illustr., 1 (vikt) karta. — 20 kr.

Från exp. av Nysvenska studier:

NYSVENSKA STUDIER. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning utg. av Bengt Hesselman och Olof Östergren. Upps. A.-B. Akad. bokh.

Årg. I: H. 4—5. Årg. II: H. 1—5.

Från riksarkivet:

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKA RIKSARKIVET. Ny följd. I: 51—53 Sthlm, P. A. Norstedt & Söner. 1922. 186 s.

Från Samfundet for dansk-norsk genealogi och personalhistorie:

PERSONALHISTORISK TIDSKRIFT, udg. ved Paul Hennings. R. 7, Bd. 6, H. 3—4 (1921), R. 8, Bd. 1, H. 1—2 (1922).

Från Smålands nation i Lund:

SJÖSTRÖM, CARL, Småländska nation i Lund 1668—1921. Biografiska och genealogiska anteckningar. Efter förf:s död genomg. och med tillägg förf. av Vilhelm Ljungfors, Lund 1922. VIII + 656 s.

Från Sundsvalls stad:

SUNDSVALLS HISTORIA. På uppdr. av Sundsvalls stadsfullmäktige utg. av av Nils Ahnlund. D. I—II av Nils Ahnlund, D. III av Sixten Humble. Sundsvall, J. Svenssons bokhandel, tr. Upps. 1921. XII, 285, XII, 353, X, 213 s. Talr. pl., illustr. i texten och portr. — Kr. 7: 50 per del.

Från hembygdsföreningar:

DALARNAS HEMBYGDSFÖRBUNDS TIDSKRIFT. Årg. 1 (1921), h. 4. Årg. 2 (1922), h. 1.
DALIA. Tidskrift för hembygdsrörelserna på Dal. Utg.: Hj. Larson, Ed. Årg. 1 (1922), n:o 1.
HEMBYGDEN. Utgiven av Dalslands Hembygdsförbund 1922. Upps. 1922. 47 s.
MEDDELANDEN FRÅN NORRA SMÅLANDS FORNMINNESFÖRENING. D. VI. (1922).

Från förf.:

E[LFSTRA]ND, [PERCY], Ur en gammal Gäflesläkts krönika. Särtr. ur Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1921, s. 9—41. Illustr. och släkttavla.
HERLENIUS, EMIL, Några person och kulturhistoriska anteckningar ur Storfors' och Nykroppas äldsta historia. Särtr. ur Värmland förr och nu. Karlstad 1922, s. 43—64.
HILLGREN, BROR, En historia från Hälsingland. 2 uppl. Sthlm 1922. 67 s. — 2 kr.
K[ARLINDER], AXS., Mäster Eric (Holstenius). Sveriges förste gymnasie- rektor. Särtr. ur »Arosiana III, plock ur Arosbrödernas arkiv». Sthlm 1917, 30 s.
LÖW, GUSTAF, Stora Mällösa i äldre tider. En bygdeskildring. I: 1. Sthlm, Björk och Börjesson, tr. Strängnäs 1922. VI, 70 s. Tr. i 200 ex. — 6 kr.
NYCANDER, OSCAR, Mellersta och Norra Sveriges Ångpanneförening 1897¹⁴/₆ 1922. Sthlm 1922, 147 s.
PETERSSON, A. G., Kristinehams Fabriks- och Hantverksförenings 75 års-jubileumsskrift med biografier över föreningens medlemmar. Kristinehamn 1922. 127 s. Talr. porträtt. — 6 kr.
SJÖBECK, PONTUS, »Confect wid Manfolckz bordet», ett lundensiskt bröllopskväde från karolinska tiden med efterspel. Särtr. ur »Boken», utg. av Lunds grafiska faktorsförening. Lund 1922. 4:o. S. 15—26.

- SJÖVALL BIRGER, Om partier och paskviller å riddarhuset vid 1809—1810 års riksdag. Bilaga till Kristianstads Högre Allmänna Läroverks årsredogörelse 1921—1922. Kristianstad 1922. 28 s. 4:0.
- TUFVESSON, THEODOR, Olof Lundberg 1808—1877. Utg. genom nämnden för Olof Lundbergs reseunderstödsfond. Lund, Berlingska boktr. 1922. 42 s., pl. Tr. i 700 ex., varav 50 numr. på bättre papper.
-

Följande av samfundets skrifter utlämnas åt *ledamöter i samfundet* efter rekvisition hos sekreteraren, adr. Riksarkivet, Stockholm 2, till nedannämnda pris:

Svenska autografsällskapets tidskrift, Del I, n:r 1, 3, 7—12 årg.
1879—1888, (h. 2 o. 4—6 saknas), per n:r . . . . . kr. 3:—.

Svenska autografsällskapets tidskrift, Del II, n:is 1—12 årg 1889—
1896, 340 sid.), lämnas fullständig till nedsatt pris av . . . . . kr. 18:—.

Lösa häften för 3 kr. för varje häfte; dubbelhäfte n:is 11—12 för 6 kr.
Ex. tryckt på *bättre papper* (därav några få fullständiga årg. äro tillgängliga)
jämta *Register* till delarna I och II, även på *bättre papper* . . . . . kr. 45:—.

Personregister till delarne I och II (44 sid.) . . . . . kr. 6:—.

Personhistorisk tidskrift:

Årg. I (1898—1899) h. 1, 3 o. 4 à kr. 3:75 (h. 2 slutsålt).

• II (1900) h. 1—3 à kr. 3:75 (h. 4 slutsålt).

• III (1901) h. 4 kr. 3:75 (h. 1—3 slutsålda).

• IV 1902 — årg. XXII (1921) à kr. 15 per årg.

Handlingar, utg. genom samfundet:

I. S:t Nikolais kyrkas i Stockholm vigselbok, 1. 1604—1650 och 2. 1651—1700 (182 sid.), utg. av F. U. Wrangel . . . . . kr. 9:—.

II. En adlig och furstlig hofpredikant under 1600-talets senare hälft, P. G. Öjer; utg. af Karl af Schmidt (82 sid.) . . . . . kr. 4:50.

III. Släkten Aminoff (slutsåld).

IV. Klosterfolket i Vadstena af C. Silfverstolpe (168 sid.) . . . . . kr. 9:—.

D:o d:o tryckt å *bättre papper* (i få ex.) . . . . . kr. 15:—.

V. Svenska porträtt i samlingarna vid Uppsala universitet, förteckn. af N. Sjöberg (6+87 sid.) med 31 porträtt; ingår i Personhist. tidskr. årg. III h. 3 o. årg. IV h. 1—4.

VI. Svenskarne under dannebrogen 1848—50, med tillägg (102+24 sid.), af B. Schöldström, med 97 porträtt. Erhålles gm C. E. Fritzes bokhandel, Stockholm.

VII. Svensk genealogisk litteratur, förtecknad af J. A. Almquist (80 sid.) . kr. 6:—.

VIII. Porträttsamlingarna å Edsberg och Hedensberg (23 sid. och 14 porträtt + 56 sid. och 3 porträtt); ingå i årg. VI h. 3—4 och årg. VII h. 4.

Ny serie:

1. Köpings stads tjänstemän 1605—1905 af G. Elgenstierna (106 sid.); ingår i årg. VIII h. 3—4.

2. Kalmar regementes chefer 1623—1907 af F. Rudelius (160 sid. + 23 porträtt); ingår i årg. IX h. 3—4.

Dödslistor från och med år 1899 till och med år 1903 à . . . . . kr. 3:—.

3. Register till Personh. Samfundets porträttsamlingar årg. I—III (1906—08); ingår i årg. XI h. 2—4 och XII h. 1—2; även separat . . . . . kr. 6:—.

4. Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800. Af Karl Enghoff . . . . . kr. 6:—.

5. V. Millqvist, Svenska Riksdagens Borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar . . . . . kr. 9:—.

6. Erik XIV:s almanacksanteckningar, hans dagböcker, ritningar och musiknoter i urval, utg. af C. M. Stenbock; ingår i årg. XIV h. 2—3.

7. Olof och Caroline Wijks porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XV h. 4.

8. Grefve Reinhold von Rosens porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XVI h. 1—2.

9. Namnlistor över officerskåreerna vid svenska s. k. mäningsregementen till häst och ståndsdragoner under stora nordiska kriget av V. Hamilton, C. H. Kreüger och E. Leijonhufvud; ingår i årg. XVIII h. 1—2.

10. Namnlistor över officerskåreerna vid svenska s. k. mäningsregementen till fot under stora nordiska kriget av E. Leijonhufvud . . . . . kr. 15:—.

STOCKHOLM 1922. KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER 220567